T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ANTAKYA KENTİNDEKİ GELENEKSEL TİCARET MEKANLARININ DEĞİŞİMİ

EMİR ÇEKMECELİOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARİ TASARIM PROGRAMI

DANIŞMAN
DOÇ. DR. YASEMEN SAY ÖZER

İSTANBUL, 2016

T.C.

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ANTAKYA KENTİNDEKİ GELENEKSEL TİCARET MEKANLARININ DEĞİŞİMİ

Emir ÇEKMECELİOĞLU tarafından hazırlanan tez çalışması 30.06.2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Yasemen SAY ÖZER

Yıldız Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Doç. Dr. Yasemen SAY ÖZER

Yıldız Teknik Üniversitesi _____

Doç. Dr. Nilgün Çolpan ERKAN

Yıldız Teknik Üniversitesi _____

Yrd. Doç. Dr. Mert Nezih RİFAİOĞLU

Mustafa Kemal Üniversitesi _____

ÖNSÖZ

Her insan için doğduğu toprakların anlamı, değeri başkadır. Hayatımıza yön veren kentlerin taşıdığı değerlerin önemini anlayabilmek, ancak detaylı çalışmalar ile mümkün olabilmektedir. Antakya, kurulduğu dönemden itibaren yirmi üç asırlık tarihi boyunca her döneminde özgün bir kent olmuştur. Günümüzde her gün yıkılan ve kaybolan kültürel değerlerimizi korumak hepimizin temel görevlerinden biridir. Bu çalışma, Antakya'da doğmuş ve büyümüş bir bireyin, kentinin değerini anlayabilmek ve değerleriyle yaşayabilmesine katkı sunmak amacıyla yapılmış, topraklarına bir armağan niteliğindedir.

Tez çalışmam süresince her konuda daima desteklerini yanımda hissettiğim tüm aileme, birikimi ve güler yüzüyle her konuda yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Doç. Dr. Yasemen SAY ÖZER'e, değerli bilgilerini ve desteklerini sunan Sayın Yrd. Doç. Dr. Mert Nezih RİFAİOĞLU'na, Sayın Doç. Dr. Nilgün Çolpan ERKAN'a ve Sayın Prof. Dr. Nevzat Oğuz ÖZER'e, desteklerini esirgemeyen Mimar Nüzhet ALBAYRAK ile tüm Tres Mimarlık ailesine ve yüksek lisansım boyunca tezime katkı sağlayan herkese sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Tez çalışmamı yakın dönemde kaybettiğimiz halam Edibe MURATOĞLU başta olmak üzere tüm aileme ithaf ediyorum.

Temmuz, 2016
Emir ÇEKMECELİOĞLU

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KISALTMA LİSTESİ vi

ŞEKİL LİSTESİ vii

ÇİZELGE LİSTESİ x

ÖZET xi

ABSTRACT xiii

BÖLÜM 1

GİRİŞ 1

1.1 Literatür Özeti 1
1.2 Tezin Amacı 3
1.3 Hipotez 3
1.4 Yöntem 4

BÖLÜM 2

ANTAKYA VE TİCARET 6

2.1 Ticaret Yolları İçinde Antakya 7
2.2 Antakya ve Yakın Çevresinde Ticaret 18
2.3 Antakya'da Ticaret ve Üretim 21

BÖLÜM 3

ANTAKYA'DA TİCARETİN ETKİLERİ 26

3.1 Kent Dokusundaki Değişimler 26
3.2 Kent Kurgusunda Ticaretin Yeri 48

BÖLÜM 4

ANTAKYA TARİHİ ÇARŞILAR BÖLGESİNDEKİ TİCARİ YAPI ÖRNEKLERİNİN İNCELENMESİ 53

4.1 Hanlar 62
4.1.1 Kurşunlu Han 63

4.1.2 Defne Han (Sokullu Mehmet Paşa Hanı) 68
4.1.3 Tütün Han (Kuyumcular Pasajı) 72
4.1.4 Yeni Han (Han-ı Cedid) 75
4.2 Bedesten 80
4.3 Dükkanlar 85
4.3.1 Uzun Çarşı Caddesi 88
4.3.2 Kunduracılar Çarşısı (Pazar Sokak) 93
4.3.3 Abacılar Çarşısı 97
4.3.4 Çıkrıkçı Çarşısı 100
4.3.5 Dokumacılar Çarşısı 102
4.3.6 Hasırcılar Çarşısı 105
4.3.7 Terziciler Çarşısı 107
4.3.8 Demirci Çarşısı 109
4.3.9 Marangozlar Çarşısı 112
4.3.10 Baharatçılar Çarşısı (Karakol Sokak) 115
4.3.11 Tüccar Çarşısı 117

BÖLÜM 5

SONUÇ VE ÖNERİLER 120

KAYNAKLAR 127

ÖZGEÇMİŞ 133

KISALTMA LİSTESİ

ATSO	Antakya Ticaret ve Sanayi Odası
Bld.	Belediye
Cad.	Cadde
Cm	Santimetre
İmp.	İmparatorluk
M	Metre
Mah.	Mahalle
MÖ.	Milattan Önce
MS.	Milattan Sonra
S.	Sayfa
Sk.	Sokak
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
Yy.	Yüzyıl

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2. 1 Antakya ve yakın çevresi 7
Şekil 2. 2 Kral Yolu ve Büyük İskender'in Seferlerini Gösteren Harita 8
Şekil 2. 3 İpek ve Baharat Yolu Haritası 11
Şekil 2. 4 İlk ve Orta Çağ ticaret yolları haritası 14
Şekil 2. 5 Müslüman Hac Yolu Haritası 17
Şekil 2. 6 Antakya ve çevresindeki önemli kentler 18
Şekil 3. 1 Antakya'nın kuruluşunda uygulanan şehircilik düzeni 27
Şekil 3. 2 Antik dönem Antakya haritası 29
Şekil 3. 3 Pietro Della Valle'nin Antakya planı 31
Şekil 3. 4 Richard Pococke'un Antakya planı 31
Şekil 3. 5 C. Niebuhr'un Antakya planı 32
Şekil 3. 6 Abraham Parsons'a göre Antakya 33
Şekil 3. 7 Cassas gravürleri 33
Şekil 3. 8 Taylor ve Reynaud'un gravürü 34
Şekil 3. 9 Michaud ve Poujoulat'un Antakya planı 35
Şekil 3. 10 Barlett, Thomas, Allom gravürleri 35
Şekil 3. 11 Barlett, Thomas, Allom gravürleri 36
Şekil 3. 12 Rey'in Antakya planı 37
Şekil 3. 13 Le Camus'un Antakya planı 37
Şekil 3. 14 Förster'in Antakya planı 38
Şekil 3. 15 Kent dokusunun 16.-19. yüzyıllar arasında gelişimi 40
Şekil 3. 16 Kurtuluş Caddesi açılmadan önce kent merkezini gösteren hava fotoğrafı 41
Şekil 3. 17 1932 yılına ait Antakya hava fotoğrafı 42
Şekil 3. 18 1932'de mevcut yol ağı ve Danger'in önerileri 43
Şekil 3. 19 Kemalpaşa Caddesi ve ayırdığı tarihi merkez 44
Şekil 3. 20 1972 yılında yıkılan tarihi Roma köprüsü 44
Şekil 3. 21 2009 yılı kentsel koruma ve sit alanları 46
Şekil 3. 22 Antakya tarihi merkezin doku analizi 47
Şekil 3. 23 Kolonatlı antik bir caddenin zamanla çarşıya dönüşmesini anlatan şema .. 49
Şekil 3. 24 Ticaret aksının yarattığı sirkülasyon ile şekillenen kent dokusu 50
Şekil 3. 25 19. yüzyılda ve günümüzde ticaret bölgesinin yayılımı 51
Şekil 3. 26 Günümüzdeki ticaret alanlarının kent dokusunda yayılımı 52

Şekil 4. 1 Tarihi çarşılar bölgesinin Habibi Neccar Dağı üzerinden görünümü 53
Şekil 4. 2 Tarihi çarşılar bölgesi haritası 54
Şekil 4. 3 1930 yılına ait Antakya çarşıları haritası 57
Şekil 4. 4 Günümüze ait Antakya çarşı sokakları haritası 57
Şekil 4. 5 Jacques Weulersse'nin 1936'ya ait Antakya çarşıları haritası 61
Şekil 4. 6 Günümüzde çarşılar bölgesi ve yapı tipleri 61
Şekil 4. 7 Kurşunlu Han'ın uydu görüntüsü, Kurşunlu Han'ın Habibi Neccar Dağı üzerinden görünümü 63
Şekil 4. 8 Kurşunlu Han vaziyet planı 64
Şekil 4. 9 Kurşunlu Han zemin kat planı 65
Şekil 4. 10 Kurşunlu Han avlu görünümleri 66
Şekil 4. 11 Kurşunlu Han iç görünümleri 67
Şekil 4. 12 Kurşunlu Han sokak görünümleri 67
Şekil 4. 13 Hasırcılar Çarşısı Sokak üzerindeki çeşme 67
Şekil 4. 14 Defne Han'ın uydu görüntüsü, Defne Han'ın Habibi Neccar Dağı üzerinden .. görünümü 68
Şekil 4. 15 Defne Han vaziyet planı 68
Şekil 4. 16 Defne Han zemin kat planı 70
Şekil 4. 17 Defne Han'ın sokak görünümleri 71
Şekil 4. 18 Defne Han'dan görünümler 71
Şekil 4. 19 Defne Han'ın avlusundan görünümler 72
Şekil 4. 20 Tütün Han uydu görüntüsü, Tütün Han'ın Habibi Neccar Dağı üzerinden ..... görünümü 72
Şekil 4. 21 Tütün Han vaziyet planı 73
Şekil 4. 22 Tütün Han zemin kat planı 74
Şekil 4. 23 Tütün Han'ın sokak görünümleri 75
Şekil 4. 24 Tütün Han'ın avlusundan görünümler 75
Şekil 4. 25 Yeni Han'ın uydu görüntüsü, Yeni Han'ın Habibi Neccar Dağı üzerinden ..... görünümü 76
Şekil 4. 26 Yeni Han vaziyet planı 77
Şekil 4. 27 Yeni Han zemin kat planı 78
Şekil 4. 28 Yeni Han'ın Meydan Sokak üzerinden görünümleri 79
Şekil 4. 29 Yeni Han'ın sokak görünümleri 79
Şekil 4. 30 Yeni Han avlu görünümleri 79
Şekil 4. 31 Bedesten'in uydu görüntüsü, Bedestenin Habibi Neccar Dağı üzerinden..... görünümü 81
Şekil 4. 32 Bedesten vaziyet planı 81
Şekil 4. 33 Uzun Çarşı Caddesi'nden Ulu Cami'ye doğru bakan Barlett'in gravürü 82
Şekil 4. 34 Bedestenin sokak görünümleri 84
Şekil 4. 35 Bedestenin sokak görünümleri 84
Şekil 4. 36 Bedestenin sokak görünümleri 84
Şekil 4. 37 Bedestenin iç mekan görünümleri 85
Şekil 4. 38 Bedestenin iç mekan görünümleri 85
Şekil 4. 39 Antakya geleneksel çarşılar bölgesi zemin kat planı 86
Şekil 4. 40 İncelenen çarşı sokakları haritası 87

Şekil 4. 41 J. M. Wittmer'in Uzun Çarşı gravürü, 1920 yılına ait Uzun Çarşı'dan bir fotoğraf 88
Şekil 4. 42 Uzun Çarşı Caddesi zemin kat planı 89
Şekil 4. 43 Uzun Çarşı Caddesi'nin köprü tarafındaki kısmı ve Kemalpaşa Caddesi üzerindeki girişi 90
Şekil 4. 44 Uzun Çarşı Caddesi'nin Kemalpaşa Caddesi'nden girişi ve çeşme 91
Şekil 4. 45 Geleneksel ürün satışı yapılan bir dükkanlar 92
Şekil 4. 46 Uzun Çarşı Caddesi'nden görünümler 93
Şekil 4. 47 Kunduracılar Çarşısı zemin kat planı 94
Şekil 4. 48 Kunduracılar Çarşısı'nın köprü tarafında kalan kısmından görünüm ve sokağın Kemalpaşa Cad. üzerinden girişi 94
Şekil 4. 49 Kunduracılar Çarşısı'nda bulunan dükkanlar 96
Şekil 4. 50 Kunduracılar Çarşısı'ndan görünüm 97
Şekil 4. 51 Abacılar Çarşısı zemin kat planı 98
Şekil 4. 52 Abacılar Çarşısı'nda bulunan dükkanlar 99
Şekil 4. 53 Abacılar Çarşısı'ndan görünüm 99
Şekil 4. 54 Çıkrıkçılar Çarşısı zemin kat planı 100
Şekil 4. 55 Çıkrıkçılar Çarşısı'ndan görünüm 101
Şekil 4. 56 Çıkrıkçılar Çarşısı'ndan görünümler 102
Şekil 4. 57 Dokumacılar Çarşısı zemin kat planı 103
Şekil 4. 58 Dokumacılar Çarşısı'ndan görünümler 103
Şekil 4. 59 Dokumacılar Çarşısı'ndan görünümler 104
Şekil 4. 60 Hasırcılar Çarşısı Sokağı zemin kat planı 105
Şekil 4. 61 Hasırcılar Çarşısı girişinde bulunan çeşme ve dükkanlar 106
Şekil 4. 62 Hasırcılar Çarşısı'nın görünümleri 106
Şekil 4. 63 Terziciler Çarşısı zemin kat planı 107
Şekil 4. 64 Terziciler Çarşısı'ndan görünümler 108
Şekil 4. 65 Terziciler Çarşısı'ndan görünümler 109
Şekil 4. 66 Demirci Çarşısı zemin kat planı 110
Şekil 4. 67 Demirci Çarşısı'ndan görünümler 111
Şekil 4. 68 Demirci Çarşısı'ndaki türbe ve çınar ağacı 111
Şekil 4. 69 Marangozlar Çarşısı zemin kat planı 112
Şekil 4. 70 J. Weulersse'nin 1930'lu yıllara ait haritasında Sidikli Han ve çevresi 112
Şekil 4. 71 Marangozlar Çarşısı'nın Meydan Caddesi üzerinden kemerli girişi 113
Şekil 4. 72 Marangozlar Çarşısı'ndan görünümler 114
Şekil 4. 73 Baharatçılar Çarşısı zemin kat planı 115
Şekil 4. 74 Baharatçılar Çarşısı'ndaki dükkanlar 116
Şekil 4. 75 Baharatçılar Çarşısı'ndan genel görünümler 117
Şekil 4. 76 Tüccar Çarşısı Sokağı zemin kat planı 117
Şekil 4. 77 Tüccar Çarşısı üzerinde bulunan dükkanlar 118
Şekil 4. 78 Tüccar Çarşısı üzerinde bulunan çeşme ve sokaktan görünümler 119

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 4. 1 1935 yılı Antakya zanaatkarları listesi [26]..... 55
Çizelge 4. 2 Ulaşılabilen kaynaklarda Antakya'daki ticaret yapısı sayıları..... 59
Çizelge 5. 1 Çarşıların güncel durumlarının değerlendirmesi..... 122

ÖZET

ANTAKYA KENTİNDEKİ GELENEKSEL TİCARET MEKANLARININ DEĞİŞİMİ

Emir ÇEKMECELİOĞLU

Mimarlık Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Yasemen SAY ÖZER

Tarih boyunca birçok uygarlığa ve kültüre ev sahipliği yapmış olan Antakya, köklü bir geçmişe sahiptir. Kent, jeopolitik konumu ile birlikte ana ticaret yolları üzerinde yer alması, dini ve kültürel merkez olması sayesinde dünyanın önemli kentleri arasında yer almıştır. Çağlar boyunca kent, çok sayıda savaşa, doğal afete, siyasal ve ekonomik çalkantılara sahne olmuş, ağır değişimler geçirmiş fakat yaşamını sürdürmüş ve tüm bu etkiler ile birlikte günümüzün kenti oluşmuştur.

Birçok açıdan önemli değerlere sahip olan Antakya'nın, zenginlik ve ihtişamının kaynaklarından biri, ticaret olgusudur. Ticaret, eski çağlardan itibaren insanların en büyük kaynaşma yolu olmuş, ticaret alanları da sosyal etkileşimin ana mekanları olmuştur. Önemli bir ticaret kenti olarak Antakya da, zaman içinde büyük bir ticaret hacmine, büyük ticaret alanlarına ve çok sayıda ticaret yapısına ev sahipliği yapmıştır.

Tarihsel süreçte toplumsal, siyasal ve ekonomik olarak büyük değişimlere tanık olan Antakya'da, ticaret yapıları bu değişimlerden doğrudan etkilenmiştir. Zamanın tanığı olan bu yapılar, değişimler ile birlikte günün koşullarına göre uyarlanırken değer kaybına uğramış ve özgün yapısını yitirmiştir. Bu sebeplerle kentin tarihinin anlaşılabilmesi açısından, ticaret alanlarının oluşum ilkelerinin anlaşılması ve zaman içindeki dokusal ve yapısal değişimlerinin ortaya konulması önemlidir.

Kurulduğu dönemden itibaren önemli kentler arasında yer almış olan Antakya'nın, önem kaynaklarından biri olan ticaret olgusuna eğilerek, tarihsel süreçte kent

dokusunun ticaret yollarının etkisiyle nasıl biçimlendiğini incelemek, kentin ticaret alanlarının oluşum ve tasarım ilkelerini incelemek ve ticaret yapılarının, zamanla değişen koşullarla birlikte, yaşadığı değişimi inceleyip, günümüz durumunu ortaya koyarak gelecekte korunmalarına katkı sağlayabilmek, tezin ana amacıdır.

Bu çalışma, giriş, üç temel aşama ve sonuçtan oluşmaktadır. İlk aşamada; antik dönem ticaret yolları incelenerek, bu yollar içinde Antakya'nın konumu ve tarihçesi araştırılmaktadır. İkinci aşamada; kentten geçen ticaret yollarının, kent dokusuna etkileri ve zaman içinde dokunun şekillenmesi irdelenmekte ve kent kurgusu içerisinde ticaretin yeri tanımlanmaktadır. Üçüncü aşamada, kent ticaret bölgesinin içindeki ticaret mekanları tanımlanıp, zaman içindeki değişimleri incelenmekte ve günümüzdeki durumları ortaya konulmaktadır. Sonuç aşamasında ise, ticaret alanlarının genel nitelikleri ortaya konularak, korunmalarına katkı sağlamak amacıyla önerilerde bulunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Antakya, Ticaret Mekanları, Değişim.

ABSTRACT

THE CHANGE OF THE TRADITIONAL COMMERCE PLACES IN ANTAKYA

Emir ÇEKMECELİOĞLU

Department of Architecture

MSc. Thesis

Adviser: Assoc. Prof. Dr. Yasemen SAY ÖZER

Antakya, having hosted many civilizations and cultures throughout history, has a deep rooted history. The city has taken place among the cities holding significant importance in the world due to being a center of religion and culture, its geopolitical location and the fact that it is located on the main trade routes. Although the city has witnessed many wars, natural disasters, political and economic upheavals causing radical changes throughout the ages, it has succeeded to stand up and became today's city carrying the impacts of the past.

The city has significant value over many aspects and one of the sources of wealth and magnificence of Antakya is commerce. Commerce has been a way of gathering and socialising since the early ages therefore causing the places of commerce to become the main social interaction areas. Due to being an important commerce city, Antakya has hosted a serious trade volume, large scale trade areas and various commercial structures.

Commercial structures of Antakya were directly affected by the social, political and economic changes the city witnessed. Such changes caused these structures which are witnesses of history to be adapted to the necessities of the timely circumstances resulting in loss of the unique character and value of the structures. Therefore, it is important to understand the formation principles of commerce places and work out the pattern and structural changes within time in order to understand the history of the city.

The main purpose of this thesis is to focus on understanding the significance of trade in Antakya, evaluating the effects of trading routes on the historical urban pattern, formation of the urban commerce spaces and design principles within the historical process and the adaptation of the historical changes by such places and therefore putting forward today's situation and contributing to protection of these places in the future.

This study composes of introduction chapter, three main chapters and a result chapter. In the first chapter, the research focuses on the trade routes of ancient age as well as Antakya's location and history on these routes. In the second chapter, trade routes passing through the city, impacts of such trade routes on the city's historical pattern and subsequently the pattern formed throughout the ages are inquired and the importance of commerce in the city setup is described. In the third chapter, the commerce places in the city's commercial area and their evaluation throughout time are evaluated and the current situations of such commerce places are established. In the conclusion chapter, general qualities of commerce places are set out and the suggestions to contribute to their protection are offered.

Keywords: Antakya, Commerce places, Change.

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Antakya, zengin bir tarihe sahip olan Anadolu topraklarının köklü geçmişe ve özgün kültüre sahip kentlerinden bir tanesidir. Çağımızdaki hızlı modernleşme, teknolojik gelişmeler ve değişen yaşam koşulları ile birlikte birçok tarihi değer, değişimlere ayak uyduramamakta ve zamanla yitirilmektedir. Tarihin bu önemli değerlerinin, devamlılığını sağlamak açısından, akademik ortam içerisindeki çalışmalar ile özgün nitelikleri ortaya çıkarılmalı ve belgelenmelidir.

Özgün tarihi dokusuyla bir anıt kent özelliği gösteren Antakya'nın, tarihi ve kültürel zenginliğinin en büyük kaynaklarından biri ticaret olgusudur. Bu sebeple teze konu olarak ticaret mekanları seçilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda, çalışmanın özgünlüğü açısından Antakya tarihi çarşılar bölgesinin ve ticari yapı örneklerinin, yapı ölçeğinde ele alınmasına karar verilmiştir.

1.1 Literatür Özeti

Tez konusunun belirlenmesi sürecinde Antakya ile ilgili oldukça önemli çalışmaları bulunan Sayın Prof. Ataman Demir ile görüşme gerçekleştirilmiş ve konunun son halini alması ve kaynaklar konusunda katkıları olmuştur.

Çalışma sırasında Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Bahçeşehir Üniversitesi, IRCICA, IFEA ve Atatürk kütüphanelerinde konu ile alakalı olan tüm kaynaklar taranmıştır. Antakya ile ilgili olarak hazırlanmış olan çok sayıda çalışmaya, ulusal tez merkezi, YÖK Ulakbim sistemi ve çeşitli siteler yoluyla ulaşılıp, arşivlenmiştir. Kitapevleri ve sahaflar yolu ile konu ile ilgili kitaplar elde edilip incelenmiştir. Antakya ile ilgili yabancı dilde çok sayıda yayın bulunmaktadır. Bunlara,

yurtdışı kütüphaneleri ve sanal kitap sağlayan internet siteleri aracılığıyla ulaşılmıştır. Yurt dışı bazı kaynaklara ulaşım konusunda, Ege Özer katkı sunmuştur. Yabancı dildeki kaynakların çevirisinde İngilizce, Fransızca ve İtalyanca, yerel kaynaklar içinse; Osmanlıca ve Türkçe sözlükler kullanılmıştır.

Ticaret yollarına ve kentlerin geçmişlerine dair gözlemlere ulaşabilmek amacıyla yerli ve yabancı seyyahların seyahatnameleri incelenmiştir. Ticari verilere ve ticaret yapılarına ait değerlere ulaşabilmek amacıyla da, Osmanlı Dönemi'ne ait salnameler ve şer-iye sicillerinden faydalanılmıştır.

Çeşitli fotoğraf arşivleri kullanılarak, kentin eski dönemlerine ait fotoğraflara ve gravürlere ulaşılmıştır.

Antakya'ya ait sayısal harita, çizim ve dokümanlar konusunda, Antakya Belediyesi, Defne Belediyesi ve Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu vasıtasıyla çalışma alanına yönelik çizimler elde edilmiştir. Bu dokümanlar işlenerek çalışmada kullanılmıştır. Hatay Valiliği aracılığıyla Kültür Envanteri'ne ulaşılmış ve yapıların tescil ve koruma durumu konusunda bilgiler elde edilmiştir.

Benzer konularda çalışmaları bulunan birçok akademisyen ve araştırmacı ile görüşmeler gerçekleştirilmiş, tavsiyeler alınmış ve farklı kaynaklar edinilmiştir.

Elde edilen çok sayıdaki kaynak incelenip, arşivlenerek çalışmada kullanılmıştır. Bu kaynaklardan; Ataman Demir'in "Çağlar İçinde Antakya", Mehmet Tekin'in "Hatay Tarihi" ve Glanville Downey'in "A History of Antioch in Syria" eserlerinden kentin tarihi ve zaman içindeki değişimi konusunda yoğun olarak faydalanılmıştır. Ticaret ve ticaret yolları konusunda, Wilhelm Heyd'in "Yakın Doğu Ticaret Tarihi" adlı eseri ana kaynaklardan biri olarak kullanılmış, çelişkili bilgiler içerebilen seyahatnameler bu kaynak ışığında değerlendirilerek çalışmada kullanılmıştır. Osmanlı dönemi imar sistemi ve ticaret yapıları konusunda Mustafa Cezar'ın "Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi" adlı eserinden yoğun olarak faydalanılmış, Antakya geleneksel çarşı bölgesi ve ticaret yapısı türleri, kaynaktaki bilgiler ışığında incelenmiştir. Antakya'nın 1930'lu yılları ve önceki dönemine ışık tutan bir kaynak olan ve ticaret bölgesini de özel olarak inceleyen Jacques Weulersse'nin "Antioche Essai De Géographie Urbaine" adlı eseri, içerdiği önemli bilgiler, haritalar ve görselleriyle ticaret

bölgesinin ve yapılarının zaman içindeki değişimini anlayabilmek amacıyla çalışmada yoğun olarak kullanılan referanslardan bir diğeri olmuştur. Bu ana kaynaklar dışında konu ile alakalı olarak çok sayıda kaynak incelenmiş ve çalışma sırasında bunlardan faydalanılmıştır.

Tez çalışması ile ilgili olarak, 22-26 Haziran 2015 tarihlerinde Porto Heli, Yunanistan'da düzenlenen "International Conference on Changing Cities 2" adlı konferansta, Doç. Dr. Yasemen Say Özer ve Prof. Dr. Nevzat Oğuz Özer ile birlikte "The Development of Trade Spaces in Antioch" adlı bildiri yayınlanmış ve sunumu gerçekleştirilmiştir.

1.2 Tezin Amacı

Eski çağlardan itibaren dünyanın önemli kentleri arasında yer almış olan Antakya'nın;

-Öneminin kaynaklarından biri olan ticaret olgusuna eğilerek, tarihsel süreçte kentin ticaret yolları etkisinde nasıl şekillendiğini ve bu yolların kent dokusunu nasıl etkilediğini incelemek,

-Kent ticaretinin merkezi olan, geleneksel çarşılar bölgesinin nasıl oluştuğunu ve şekillendiğini incelemek,

-Geleneksel çarşılar bölgesi içerisindeki ticaret mekanlarının, yaşadığı değişimleri inceleyip, günümüzdeki durumlarını belgeleyerek, gelecek için kaynak oluşturmak ve bu değerlerin korunmasına katkı sağlamak bu çalışmanın esas amacını oluşturmaktadır.

1.3 Hipotez

Ticaret; kent ekonomisinin ana kaynağı olmasının yanında, kent kültürünün, sosyolojik ve demografik özelliklerinin, teknolojik düzeyinin de temel belirleyici unsurlarından birisidir. Eski çağlardan itibaren insanlar, ticaret sayesinde kaynaşmış, keşifler ve icatlar bir bölgeden diğerine ticaret ile taşınmış, modern kültürler ticaret sayesinde harmanlanarak oluşmuştur. Ticaret alanları ise, kentlerdeki bu sosyal etkileşimin ana mekanlarını oluşturmuştur.

Ticaret mekanları, toplumsal ve ekonomik değişimlerden doğrudan etkilenmektedir. Bu yapılar, değişen koşullarla birlikte işlev kaybına uğramakta ve zamanla özgün yapısından uzaklaşmaktadır. Dolayısıyla kentin geçirdiği değişimlerin, mimari olarak en

net şekilde gözlemlenebileceği yapılar; ticaret yapılarıdır. Ticaret mekanlarının oluşum ilkelerinin, birbiri ile ilişkilerinin, zaman içindeki dokusal ve yapısal değişimlerinin anlaşılıp ortaya koyulması, kent tarihinin anlaşılabilmesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca, ticaret mekanlarının günümüzdeki durumlarının belgelenerek ve korunmalarına katkı sağlanması da, kentsel belleğin korunması açısından önemlidir.

1.4 Yöntem

Çalışmada, literatür araştırmalarının yanında saha çalışmaları da önemli bir yer tutmaktadır. Literatür araştırmaları, eski haritalar ve çizimler, günümüze ulaşan eski yapılar ve özgün yapı adalarının izleri göz önünde bulundurularak, karşılaştırmalar ile güncel planlar üzerinde işlenerek, çalışmanın alanı olan geleneksel çarşılar bölgesinin sınırları belirlenmiştir. Belirlenen bölge içerisinde, farklı zamanlarda alan çalışmaları yürütülmüş, çizimler ve fotoğraflamalar yapılmış, kullanıcılar ve yetkililer ile görüşülüp bilgiler alınmıştır. Belirlenen çalışma alanlarına yönelik analizler rapor haline getirilip çalışmada kullanılmıştır.

Çalışma kapsamındaki ticaret yapısı türleri belirlenirken, Prof. Dr. Mustafa Cezar'ın "Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi" adlı eseri referans olarak alınmış ve bu yapılar; han, bedesten ve dükkanlar ile sınırlı tutulmuştur. Çarşılar bölgesinde bulunan diğer yapı tipleri de çalışma esnasında incelenmiş fakat konunun bütünlüğü açısından teze dahil edilmemiştir.

Çalışmada, incelenen geleneksel ticari bölge ve bölge içerisindeki yapılar ile ilgili yazılı kaynaklar, haritalar ve fotoğraflar incelenerek, yapıların güncel durumu ile kıyaslamalar yapılarak hazırlanan çizim, grafik ve fotoğraflar ile yapılardaki değişim ve güncel durumları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılarla ilgili ulaşılan her yeni bilgi ışığında, incelemeler derinleştirilmiş, çizimler yenilenmiş ve çalışmanın son halini alması sağlanmıştır. İncelenen yapılara ait kaynaklarda çelişkili ifadeler bulunması durumunda, anlatımda her farklı ifadeye yer verilmiş ve güncel durum ile kıyaslamalar yapılarak doğru olan belirlenmeye çalışılmıştır.

Tarihi merkez olan geleneksel çarşılar bölgesinde yürütülen çalışma ile ticaret yapılarının ve çarşının omurgasını oluşturan özelleşmiş çarşı sokakları incelenirken,

çalışma, belirlenen ölçütler ışığında yürütülmüştür. Bu ölçütlere göre yapılan incelemelerle, çarşıların arasındaki ortak noktalar, farklılıklar ve bugünkü durumları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda da, çarşıların korunmaları ve geleceğe taşınabilmeleri amacıyla, alınması gereken önlemler ile ilgili önerilerde bulunulmuştur.

BÖLÜM 2

ANTAKYA VE TİCARET

Türkiye'nin en güneyinde yer alan Hatay ilinin merkez ilçesi olan Antakya, 36°10' kuzey enlemi ve 36°06' doğu boylamında konumlanır. Kent, Asi (Orontes) Nehri'nin beslediği Amik Ovası'nın kenarında, Habibi Neccar (Silpius) Dağı'nın eteklerinde kurulmuştur. Akdeniz bölgesinin doğu ucunda, kıyıdan 22km kadar içeride olan kentin, denizden yüksekliği yaklaşık 80 metredir. Akdeniz iklim türünün görüldüğü Antakya'da yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise ılık ve yağışlı geçmektedir. Kentte rüzgarlar, genellikle güneybatı yönünden ve hafif esinti şeklindedir. Sıcaklığın en yüksek değerlere ulaştığı yaz aylarında rüzgar güneybatı yönünden şiddetli rüzgar şeklinde esmektedir. Antakya'da 2015'deki nüfus sayımı verilerine göre 360.652 kişi yaşamaktadır [1].

Kentin en önemli doğal elemanlarından biri; Asi Nehri'dir. Asi Nehri, Lübnan dağlarından doğar, Suriye topraklarını geçip, Antakya ve çevresini besler, daha sonra batıya dönüp Samandağ'ın güneyinden Akdeniz'e dökülür. Akdeniz'in doğu kıyılarında, kuzey güney doğrultusunda denize paralel olarak uzanan dağlar, Asi Nehri tarafından bölünmeleriyle Antakya da aralanmaktadır. Tarihte Suriye Kapıları (Pylae Syria) olarak anılan, Belen (Beilan) Geçidi ve Asi Nehri ile Antakya doğu ve batının birbirine doğal geçit verdiği yerlerdir [2] (Şekil 2.1). Gerek coğrafi konumu, gerekse de Amik Ovası'nın sahip olduğu zirai potansiyel sayesinde Antakya, Anadolu tarihinin her döneminde önemli bir kent kimliğini korumuş, göçebe ve yerleşik topluluklar için daima cazip bir bölge olmuştur [3].

Şekil 2. 1 Antakya ve yakın çevresi (Google Earth görüntüsü, 2015, Dağlar ve Asi Nehri vurgulanmıştır)

2.1 Ticaret Yolları İçinde Antakya

Kuruluşu eski çağlara dayanan ve günümüzde hala önemini koruyan Antakya gibi birçok kent, ticaret yolları boyunca kurulmuşlardır. Kentler, önce deniz kıyılarında ve ırmak boylarında kurulmuşlar, daha sonra ticaret yayıldıkça, bu ilk etkinlik merkezlerini birbirine bağlayan başka kentler de kurulmuştur [4].

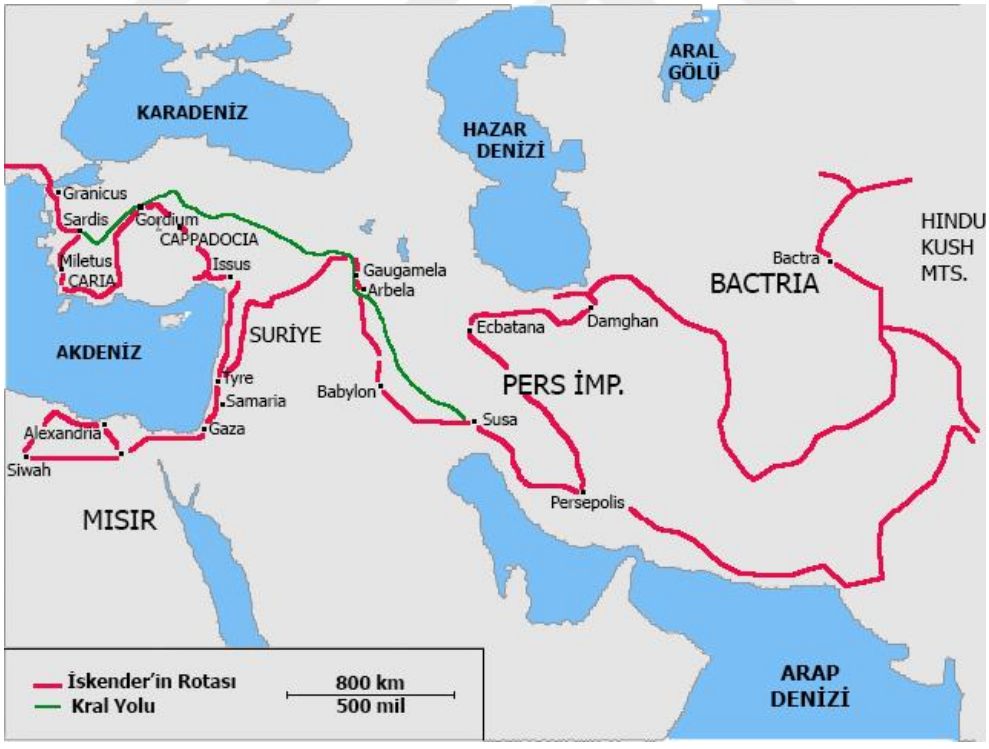
Antakya ve civarında yapılan arkeolojik kazılar, bölgede M.Ö. 3000 dolaylarında küçük kentler halinde yerleşimlerin başladığını göstermektedir. Buluntuların ortaya çıkardığı bir diğer sonuç da, M.Ö. 3000'lerde, Anadolu'dan Amik Ovası kanalıyla Filistin'e doğru bazı kavimlerin hareket ederek, Mısır'a kadar uzanan bir ticaret aksı meydana getirmiş olduklarıdır. Filistin ve Suriye sahillerini takiben güney Anadolu'ya gelen yollar ile bu yöne dik olan ve Mezopotamya'dan gelerek Akdeniz'e ulaşan yollar bu bölgeden geçmekteydi [3].

Böylesine önemli bir ticaret ağı üzerinde kurulmuş bir Helenistik dönem kenti olan Antakya'nın, Büyük İskender ile başlayan Makedon istilasından önce de, Grek tüccarlar tarafından bir durak noktası olarak kullanılmış olması da muhtemeldir. Asi Nehri'nin o

çağlarda küçük gemiler için dolaşıma uygun olması ve Antakya'nın nehir yolu ile Akdeniz'e kısa bir mesafede oluşu da bu ihtimali kuvvetlendiren faktörlerdir [3].

Makedonya Kralı Büyük İskender'in (M.Ö. 356-323) M.Ö. 334 yılında başlattığı doğu seferinin ana amacı; doğu ticaretini Yunanlılara açmak ve yeni pazar olanakları sağlamaktı. Büyük İskender, M.Ö. 312'de Persleri Gavgamela'da (Erbil) yenince, Anadolu ve Doğu Akdeniz'de Pers egemenliği sonlanmış oldu. Doğu Akdeniz ve Kral Yolu, Mısır ve İran, Yunan dünyasına açıldı. Anadolu'da kurulan yeni ekonomik denge ve ortaya çıkan ulaşım sistemi, MÖ.300 – MÖ. 100 tarihleri arasında önemini korumuştur [5] (Şekil 2.2).

Kral Yolu; İran'da Susa'dan başlayıp Anadolu'nun Lidya bölgesindeki Sardis'e kadar uzanmaktaydı (Şekil 2.2). Doğu seferinde İskender, bu yolu da kullanmış ve yolun ekonomik açıdan faydalar sağlayacağını düşünüp, bu güzergah üzerinde yeni yerleşme yerleri kurmuştur. Antakya da ilerleyen dönemde, bu ilişkinin ve dönemin ürünü bir kent olarak kurulmuştur [6].

Şekil 2. 2 Kral Yolu ve Büyük İskender'in Seferlerini Gösteren Harita [7]

Büyük İskender'in M.Ö. 323'de ölümünden sonra imparatorluğun yönetimini ve topraklarını paylaşan generalleri arasındaki iktidar mücadelesinde, Suriye ve

Mezopotamya Seleucus I. Nicator'un yönetimine geçmiştir. Bu zaferden sonra, geniş bir bölgeye hakim olan Seleucus Devleti, ortaya çıkabilecek ekonomik ve askeri zorunluluklardan dolayı, pek çok açıdan avantajlı bir konumda olan Antioch (Antakya) kentini M.Ö. 300 yılında Mayıs ayının 22'sinde yeni başkent olarak kurmuştur. Seleucus I. Nicator kente babası (ya da oğlu) Antiochus'un adını vermiştir [3].

Antioch, yine aynı dönemde kurulan Seleucia Pierra kenti ve limanıyla birlikte Seleucus Krallığı'nın en önemli ticaret merkeziydi. Antioch'un yakınında bulunan Seleucia Pierra limanı, doğunun Akdeniz'e açılan kapısı konumundaydı. Seleucus Krallığı döneminde doğu ve batı ticaret yollarının kesişme noktasında bulunan, ticari bakımdan gelişmiş olan Antakya, aynı zamanda doğu ve batı kültürlerinin birleştiği önemli bir kültür merkeziydi [8].

Antakya'nın bu dönemde, bölgede askeri ve ticari yönlerden önemli bir yeri vardı. Ayrıca Seleucus Devleti'nin başkenti olmanın ayrıcalığını taşıyan şehir, görkemli yapılarla donatılmıştır. Bu dönemde Antakya'da daha önceki devlet agorasından başka bir de ticaret agorası yapılmıştır. Bu dönemde, sadece Milet, Bergama ve Priene gibi büyük kentlerde iki agora bulunmaktaydı [9].

Seleucuslar, Hint ve doğu ticaretine önem vermiş, buralardan kıymetli taş, inci, pamuk, çeşitli baharat ve Hint ipeği getirtmişler ve batıya satmışlardır [10]. Anadolu'dan Mısır'a giden ticaret aksı ve Akdeniz'den gelip Asi Nehri'ni takip ederek Basra Körfezi ve Semerkant'a kadar ulaşan transit yolların Antakya'dan geçmesi, kenti doğu ticaretine hakim bir merkez konumuna getirmiştir. Bu konumundan dolayı Antakya, İlk Çağ dünyasında Roma ve İskenderiye'den sonra üçüncü büyük kenti konumuna gelmiştir [2].

Roma Cumhuriyeti Konsülü Pompei, M.Ö. 64 tarihinde Kuzey Suriye'yi işgal etmiş, bölgeyi "Suriye Eyaleti" olarak teşkilatlandırmıştır. M.Ö. 30 yılında ise Roma, Seleucus Devleti'ne son verince, Antakya'da Helenizm Dönemi sona ermiş, Roma dönemi başlamıştır [9].

Anadolu ve Kuzey Suriye'de siyasal birliği yeniden kuran Romalılar olmuştur. İmparator Augustus, Agrippa ve Tiberius dönemlerinde Antakya, İmparatorluğun Suriye

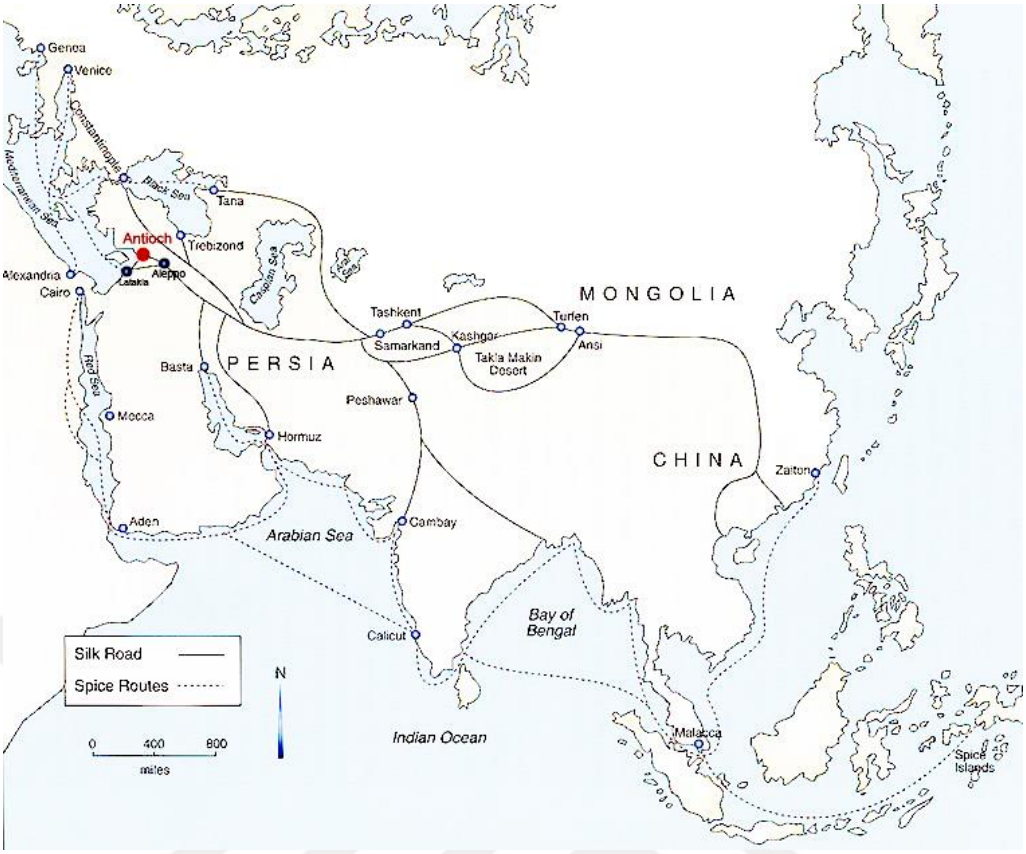
Eyaleti'nin başkenti olmuştur. Augustus, stratejik önemi nedeniyle, Antakya'ya özel bir statü tanımış ve ticaret açısından "otonom" bölge olmuştur [9].

Roma Dönemi'nde imparatorlar Antakya'ya özel ilgi göstermiş kentte imar faaliyetleri artmış, kentin önemi ve nüfusu da artmıştır. Augustus (M.Ö. 31 – M.S. 14) döneminde dört yılda bir tekrarlanan olimpiyat oyunları Antakya'da düzenlenmeye başlamıştır. Roma döneminde en parlak zamanlarını yaşayan Antakya'nın nüfusunun 300 bin ile 600 bin arasında olduğu düşünülmektedir [9].

Akdeniz ve çevresinde siyasal birliği kuran Romalılar, Akdeniz için sevgi ve gururla "mare nostrum" (bizim denizimiz) sözünü kullanmıştır. İmparatorluğun varlığını borçlu olduğu Akdeniz, tüm zamanların en önemli ticaret yollarından biri haline gelmiştir [4].

Roma döneminde, doğu ile batının ticaret hacmi daha da artmıştır. Yunanlılarla Romalıların yemeklerine lezzet vermek için koydukları baharat, kendi üzerlerine sürdükleri ve evlerinin içine serptikleri güzel kokuların büyük bir kısmı ve kıymetli eşyalarını imal ettikleri fildişi, Hindistan'dan, antik dönemin en değerli ürünlerinden ipek, Çin'den, mücevherat, İran ve Hindistan'dan, inci ise, Hint Denizi'nden getirtilmekteydi. Zamanla doğu batı ticareti öylesine genişledi ki, Roma İmparatorluğu, 1. yüzyılda her sene Asya'dan getirttiği malların bedeli olarak, yüz bin sesterces (yaklaşık 20 milyon frank) ödemekteydi [11].

Antakya ise, eskiden olduğu gibi, bu dönemde de bölge yolları yönünden önemli bir konumda bulunmaktaydı. Akdeniz kıyılarından Çin'e kadar Asya'yı baştanbaşa kat eden "İpek Yolu", Antakya'dan ve Sur'dan (Tys, Tyros) başlıyor, batıdan, kuzey ve güney ülkelerinden gelen mallar kervanlara buradan yükleniyor, doğudan gelen kervanların malları ise yine burada pazarlanıyordu (Şekil 2.3). Mezopotamya'dan, Halep üzerinden geçip Akdeniz'e ulaşan, Anadolu'dan güneye, Suriye, Arabistan ve Mısır'a giden yollar da Antakya'dan geçiyordu. Antakya, her gün binlerce kişinin uğradığı ve konakladığı bir ticaret, sanayi ve ikmal kentiydi [12].

Şekil 2. 3 İpek ve Baharat Yolu Haritası [13]

Antakya'nın o dönemde bölgedeki ticari önemini belirtmede, İmparator Hadrianus'un gözlemleri de önemli bir dayanak oluşturmaktadır. Hadrianus tahta geçtiğinde Partlarla süren gerginlik yüzünden Antakya'ya doğudan gelen ticaret yolları kapalıydı ve büyük sıkıntı yaşanmaktaydı. M.S. 123 yılı baharında barış ortamı sağlandı, yollar açıldı. İmparator ondan sonraki durumu şöyle anlatır: "… Büyük bunalımdan birkaç ay sonra Asi Irmağı kıyılarında kervanların yeniden kuruluşunu görmenin sevinci içerisindeyim. Vahalar, yeniden akşam ateşinin pırıltısında, tüccarların haberler üzerine yorum yaptıkları, her sabah bilinmeyen yerlere taşıdıkları mallarla birlikte, gerçekten bizim olan bir sürü düşünce, sözcük ve geleneği paketleyerek, fetih askerlerinden daha güvenli bir biçimde, yavaş yavaş yeryüzünü ele geçirmeye başladıkları yerler haline gelmişti. …Yeryüzünün nabzı yeniden atmaya başlamıştı." [14].

Roma döneminde Antakya, yüz ölçümü ve nüfus bakımından Roma İmparatorluğu'nun üçüncü, Roma, İskenderiye ve Ktesifon'dan (Medayin) sonra dünyanın dördüncü büyük şehriydi [15]. Bu dönemde Antakya, nüfusu yüzbinleri bulan bir kent olarak imparatorların gözdesi haline gelmişti. Birçok imparator yılın büyük kısmını Antakya'da

geçirmiş, ülkeyi buradan yönetmiştir. IV. yüzyılda yaşamış olan ünlü tarihçi Ammianus Marcellinus'un "…dünyada hiçbir kent, ne topraklarının bereketi ne de ticaretteki zenginliği bakımından bu kenti geçemezdi" dediği Antakya, Antik Çağ'da "Doğunun Kraliçesi" (Orientis Apicem Pulcrum) lakabıyla anılmıştır [9].

Roma İmparatorluğu'nun M.S. 395 yılında ikiye ayrılmasıyla Antakya, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun sınırlarında kalmıştır. 638 yılında Arap egemenliğine giren Antakya, Emeviler, Abbasiler, Bizanslılar arasında el değiştirmiştir. Daha sonra şehir, 1084 yılına kadar bir asırdan fazla yine Bizans hakimiyetinde kalmıştır [16].

Antakya'nın son parlak yıllarını yaşadığı bu dönemde, Bizanslılar Akdeniz'de ticaret alanında üstünlük sağlamış ve Asya'nın ticaret yollarının sona erdiği limanlara da sahip olmuşlardır.

Bizans döneminde, Avrupa ile Asya arasındaki mal akışında Akdeniz ticareti, Grek ve Suriyeli tüccarların elinde olup, ticaretin esas ağırlığını, Hindistan ve Çin ile yapılan ticaret teşkil etmekteydi. Şeker ve pamuk gibi ziraat ürünleri Suriye, Küçük Asya veya Kıbrıs'tan getirtilmekteydi. Hindistan'ın ıtriyatı, baharat ve özellikle biber, o devirde sevilip aranılan maddelerdi. Soyluların veya zengin burjuvaların evlerini süsleyen ince kumaşlar ve halılar da yine doğudan getirtilirdi. Ticaret gemileri, o dönemde Ümit Burnu yolunu bilmediklerinden, doğu ürünlerini almak için, Akdeniz'i geçmekte veya Akdeniz ile doğrudan ilişkisi olan sulara gitmekteydi. Batılı tüccarlar, aradıkları tüm ürünleri İskenderiye, Sur, Beyrut, Antakya gibi kentlerde kurulan ünlü pazar yerlerinde rahatlıkla bulabilmekte, dolayısıyla doğu ülkelerine uzun yolculuklar yapmalarına gerek bulunmamaktaydı [11].

X. yüzyılda, doğudan gelerek, Suriye'nin ticari merkezi durumunda olan Halep'e varan malların bir kısmının Akdeniz'e ulaştırılmasında Antakya bir antrepo görevi yapmıştır. Bu yüzyılda, Arap tüccarlar arasında mal alış verişinin yapıldığı önemli pazarlar arasında Antakya, Trabzon ve İskenderun yer almıştır. Arap, Bizanslı ve Venedikli tüccarların, Asi'nin denize kavuştuğu yerden Asya topraklarına girip, Antakya ve Halep'i geçerek, Fırat yatağını Bağdat'a kadar izledikleri ve oradan Basra körfezi yoluyla Hint Denizi'ne çıktıkları bilinmektedir. Bu seferlerde batıdan doğuya hadımlar, kadın ve erkek esirler,

Bizans'tan ipek ve ipekli mamuller, kürkler ve kılıçlar; doğudan batıya ise misk, sarısabır, kâfur, tarçın ve buna benzer ürünler sevk edilmiştir [17].

Bizans döneminde, imparatorluğun en mamur ve bereketli eyaletlerinden biri olan Suriye Eyaleti'nden ve merkezi Antakya'dan bahseden Bizanslı tarihçi Prokopius[1], kentin zenginliği, yüzölçümü, nüfusu, güzelliği ve anıtları ile doğudaki Roma kentlerinin en başında geldiğini belirtmiştir. Önemli Hristiyan misyonerlerden St. Antonin Martyr de, Antakya'nın 570 seneleri civarındaki lüksü ve ihtişamı karşısında hayretler içinde kaldığını ifade etmiştir [11].

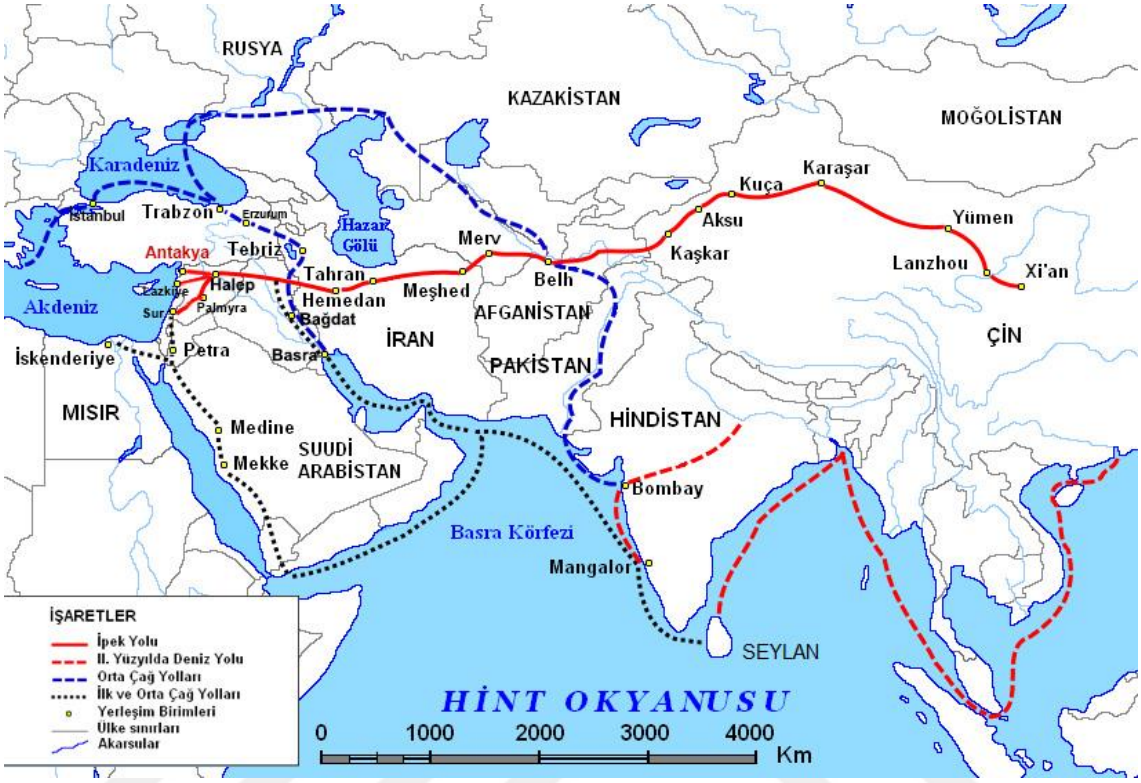
Roma ve onu takip eden Bizans döneminde, asırlarca devam eden huzur ve emniyet, tüccarların denizden ve karadan korkusuzca ticaret yapmalarına imkan verirken, VII. yüzyıldan itibaren başlayan Bizans-Pers mücadelesi ve hemen sonraki Arap fetihleri, bölgede yer alan huzur ve emniyetin kalkmasına ve bunun doğal bir sonucu olarak da ticari hayattaki canlılığın azalmasına sebep olmuştur [11].

7. yüzyılda Arap akınları başlamış ve Araplar, doğu ticaretinde önemli olan bölgeleri ele geçirmişlerdir. Arap akınları ve İslamiyet'in ilk zamanlarında, siyasi karışıklıklar ile birlikte sekteye uğrayan ticari refah, zamanla İslamiyet'in üç kıtaya yayılması ve siyasal karışıklıkların son bulmasıyla birlikte yeniden canlanmaya başlamıştır. Bu dönemde, doğudan getirilen malların, bir bölgeden diğerine geçmesini kolaylaştıran iki sebep bulunmaktadır. Birincisi, Arap toplulukların sürekli hareket halinde olması; ikincisi, hac ibadetinden kaynaklı hareket olmuştur [11].

Bu dönemde Suriye'ye ulaşan ticaret rotası; Basra Körfez'inden Akdeniz yakınlarına kadar sefere elverişli olan Fırat Nehri'ni takip etmekteydi. Bağdat ve Basra şehirlerinden itibaren, nehir boyunca veya nehir kenarını izleyen kervanlar yoluyla sürekli bir mal akını devam etmekteydi. Bağdat'tan batıya doğru devam edildikçe güzergahın önemli şehirleri Balis ve Rakka şehirlerine ulaşılmaktaydı. Buradan sonra batıya doğru iki gün uzaklıkta, Kuzey Suriye'nin ticari merkezi olan Halep şehrine ulaşılmaktaydı. Halep'e gelen mallar Antakya yönünde yoluna devam ediyor ve

[1] 490-507 yılları arasında doğmuş olan Bizanslı tarihçidir. Yazdığı birçok kitapta o dönemdeki önemli olaylara, savaşlara ve kentlere dair değerli bilgiler vermektedir.

Samandağ (o dönemki adıyla Süveydiye) limanıyla denize varmaktaydı. Buradan hareketle bu dönemde yine Antakya'nın, Fırat'ı takip ederek Halep yoluyla gelen malların denize sevkiyatı için bir antrepo şehri olduğu anlaşılmaktadır [11] (Şekil 2.4).

Şekil 2. 4 İlk ve Orta Çağ ticaret yolları haritası [18]

638 yılından itibaren Arap egemenliğine girip daha sonra Emeviler, Abbasiler ve Bizanslılar arasında el değiştiren Antakya 12 Ocak 1085 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı Süleyman Şah tarafından kendi topraklarına katılmıştır. 3 Haziran 1098 tarihinde ise Haçlılar tarafından zapt edilmiştir [16].

Haçlı Seferleri sırasında doğu ticareti yeniden canlanmıştır. Batılı tüccarlar, ilk defa Asya'da tutunabilmiş ve hakim güç batılılar olduğundan doğulu tüccarlar baskı altına alınmış, rolleri ikinci planda kalmıştır. Suriye'de, batı tüccarları, doğu ürünlerinin hemen hemen hepsini piyasada bulabiliyorlardı. Bunları elde etmek için Asya'nın içlerine giderek uzun yolculuklara katlanmalarına da gerek yoktu, büyük ticaret yolları bu malları liman kentlerine kadar getirmekteydi [11].

Doğudan Basra Körfezi'ne gelen mallar buradan Dicle ağzı yoluyla kuzeye gitmekte ve Bağdat'ın büyük çarşısında birikmekteydi. İran, Orta Asya ve Çin malları ise Bağdat'a

karayoluyla gelmekteydi. Halifelerin hâkimiyeti sürdükçe Bağdat, Asya'nın başlıca pazarlarından biriydi. Bağdat'a gelen mallar, gerek çok sayıdaki nehir yolları, gerekse Bağdat'tan her tarafa yayılan kervan yollarıyla oradan bütün dünyaya yayılmaktaydı. Bağdat'tan gönderilen Hint ve İran ürünleri Anbar'da Fırat'a erişmekte ve bu nehri izleyerek iyi bir ticaret kenti olan Rakka'ya çıkmaktaydı. Rakka'dan itibaren söz konusu yol Fırat Nehri'nin yatağını kaynağına doğru, Balis'e kadar izledikten sonra, buradan, büyük ipek pazarları olan Halep'e doğru bükülerek uzaklaşmaktaydı. Halep'e ulaşan yol, başlıca iki kola ayrılarak bir yandan Antakya üzerinden, öte yandan Lazkiye'de Akdeniz'e ulaşmaktaydı. Antakya'ya ulaşan mallar on mil kuzey tarafındaki kıyıda, Süveydiye limanında denize ulaşmaktaydı. Bu dönemi anlatan tarihçiler, ilerleyen dönemlerdeki Halep piyasasının başlıca ihracat limanı olan İskenderun'dan söz etmez, çünkü bu şehrin o dönemde, ticari önemi bulunmamaktaydı [11] (Şekil 2.4).

Anadolu'yu ellerinde bulunduran Anadolu Selçuklu sultanlarının, batılı tüccarlara, özellikle Venediklilere tanıdığı imtiyazlar ve ticaretin canlı tutulması için gösterdikleri çabalar, Suriye'nin karayolu ile de İstanbul'a ve batıya bağlanmasına imkan vermekteydi. Antakya'dan yolculuğa başlayan kervanlar Belen Boğazı'nı geçer, İskenderun Körfezi'ni dolaşır, Hristiyan kralların elinde bulunan Kilikya'dan sonra, Anadolu Selçuklu topraklarına girer ve Konya üzerinden yollarına devam etmekteydi. Bu yollar üzerinde inşa edilmiş olan kervansaraylar, Anadolu Selçuklularının ticaret hayatına verdikleri önemi gösteren delillerdir [3].

XIII. yüzyılda Haçlı devletlerinin yıkılmasından sonra Suriye, batılı tüccarlar için eski cazibesini kaybetmiştir. Ticari ilişkilerde Şam ve Halep eski önemlerini korurken Beyrut, Venedikli tüccarların en çok ziyaret ettiği limanlardan biri haline gelmiştir [3].

Antakya'daki Haçlı Prensliğinin 1268 yılında Memluk Devleti tarafından sonlandırılmasıyla Antakya, bir daha el değiştirmemek üzere İslam hakimiyeti altına girmiştir. Geçmiş dönemde, Haçlı şehirleri arasında en zengini olan Antakya, yağmalanıp yıkılarak adeta harabe yığınlarından ve çölden ibaret bir hale getirilmiştir. Antakya'nın kaybedilmesi, Hristiyan alemi için büyük bir darbe olmuş ve Kuzey Suriye'deki Hristiyan varlığının azalmasında da hızlandırıcı rol oynamıştır. Ticaretin de başka bölgeye kayması nedeniyle Antakya'nın ekonomik gücü zayıflamış ve Antakya,

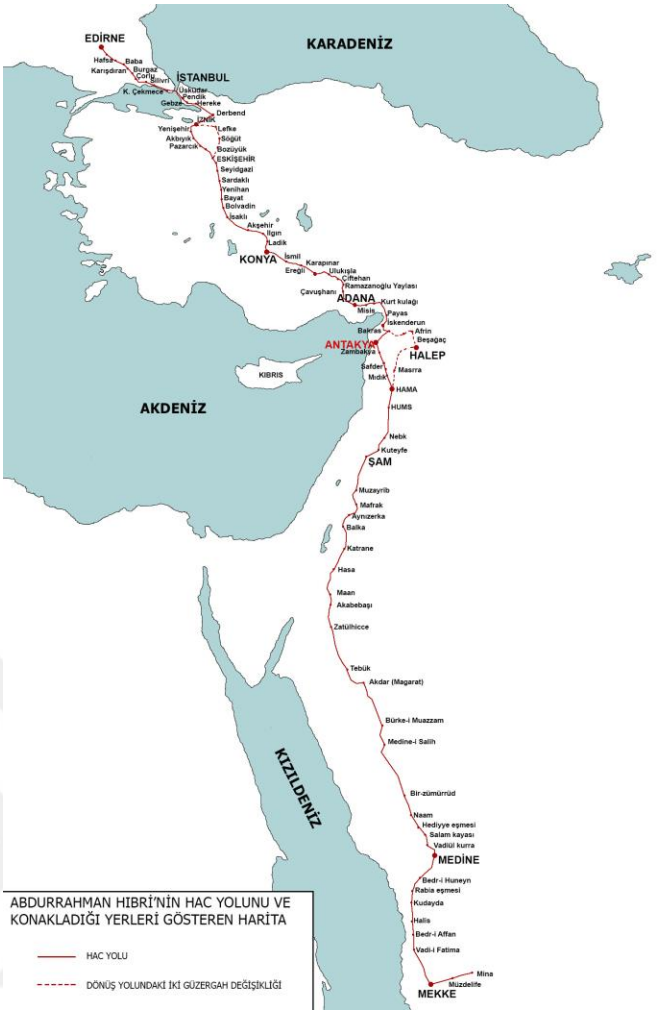
bir daha Antik Çağ'daki parlak günlerine dönememiştir. 1516 yılına kadar Memluk yönetiminde küçük bir kasaba olarak kalan Antakya, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştır [3].

Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar, dört asır Osmanlı hakimiyetinde kalan Antakya, bu süre içinde Halep vilayetinin, Halep merkez sancağına bağlı bir "kaza merkezi" olarak yönetilmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyıla ait Halep Vilayeti salnamelerindeki kayıtlara göre, imparatorluğun çöküşüne kadar, herhangi bir değişiklik olmadan bu statüyü muhafaza etmiştir [19].

Antakya, Mısır'ın fethiyle bölgedeki askeri önemini kaybetmesi ve Ortadoğu'daki büyük geçiş yolları dışında kalmasıyla da stratejik öneminin zayıflaması gibi değişen koşullarla birlikte, Osmanlı Devleti için önemsiz hale gelmiş ve bu nedenle ihmal edilmiş küçük bir kasaba haline gelmiş ve bu şekilde asırlarca kendi halinde yaşamıştır [3].

Osmanlı döneminde Antakya'nın en önemli özelliklerinden biri, Mısır ve Arabistan'a karadan ulaşım yolunun üzerinde bulunmasıydı. Bu bölgelere giden kafileler Antakya'da konaklayıp, oradan sonra yoluna devam etmekteydi. Payas, İskenderun, Belen ve Antakya'dan geçen ana yol ekonomik, ticari ve askeri yönlerden olduğu kadar hacı kafilelerinin geçtiği başlıca yol olması yönünden de ayrı bir öneme sahipti. Hac kervanları ve Surre Alayı her yıl Mekke ve Medine'ye giderken bu yoldan geçmekteydi [3](Şekil 2.5).

İstanbul'dan hareket eden ve Üsküdar-Gebze-Eskişehir-Akşehir-Konya-Ulukışla-Adana-Payas-İskenderun-Belen-Bakras yolunu izleyen Surre Alayı ve hac kervanı Karamurt (Bakras) sınırında karşılanıp Antakya'ya getirilirdi. Burada hanlarda, camilerde ya da mevsimine göre Asi kenarında, iki gün konakladıktan sonra tekrar yanlarına verilen muhafızlar refakatinde yola çıkarak Hacıpaşa Mezrası, Cisrişşuğur ve Madik yoluyla Hama tarafından yoluna devam ederdi [3](Şekil 2.5).

Şekil 2. 5 Müslüman Hac Yolu Haritası [20]

Süveyş Kanalı'nın açılmasına kadar, Mezopotamya'dan Akdeniz'e gelen yollar ile, Mısır'dan kuzeye uzanan yolların kesişim noktasında bulunan Antakya, bu tarihten sonra, kanalın yeni bir güzergah oluşturması ve Bağdat Demiryolu Hattı'nın çok güneyinde kalmış olması nedeniyle, Suriye'deki diğer önemli merkezler gibi, ticari önemini giderek kaybetmeye başlamıştır.

1. Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı Devleti'nin işgal altına girmesiyle Antakya, İngilizler tarafından işgal edilmiş, daha sonra İngilizler işgali Fransızlara devretmiştir. 1938 yılına kadar Fransız manda yönetimi altında kalan Antakya'da, Fransa, Türkiye ve Suriye arasında yapılan görüşmeler sonucunda Hatay Devleti kurulmuştur. Para birimi Suriye Lirası olan, iç işlerinde bağımsız, fakat dış ülkelerde Suriye Devlet Başkanı tarafından temsil edilen Hatay Devleti'nin ömrü 9 ay sürmüş ve nihayetinde 23 Temmuz 1939 tarihinde Türkiye topraklarına katılmıştır.

2.2 Antakya ve Yakın Çevresinde Ticaret

Antakya, asırlarca önemli bir ticaret kenti olmuş ve bu özelliğini savaşlar, doğal felaketler ve tüm diğer olumsuzluklara rağmen sürdürmüştür. Antakya'nın ticari önemini anlatırken, sadece üzerinde bulunduğu kıtalar arası ticaret yollarından bahsetmek yetersiz kalır. Antakya'nın yakın çevresinde konumlanan ve yoğun ticari ilişki içerisinde bulunduğu şehirlerden de bahsetmek gerekmektedir (Şekil 2.6).

Şekil 2. 6 Antakya ve çevresindeki önemli kentler

Antakya'nın yakın çevresindeki önemli ticaret kenti olarak Halep, başta gelmektedir. Köklü bir tarihe sahip olan Halep, ilk çağlardan itibaren önemli bir ticari kent olmuş ve Mezopotamya üzerinden Akdeniz'e ulaşan yollar vasıtasıyla Antakya ile yoğun ticari ilişki içerisinde bulunmuştur [12].

Arap akınları ve İslamiyet sonrası dönemlerde Halep'in ticari önemi daha da artmış, Kuzey Suriye'nin ticaret merkezi konumuna gelmiştir. Bu dönemlerde doğudan Halep'e gelen yolların burada ikiye ayrılıp bir yolun Lazkiye yönüne, diğer yolun da Antakya yönüne gidip Samandağ Limanı vasıtasıyla Akdeniz'e ulaştığı bilinmektedir.

Halep tarihçisi Kemaleddin, 969-970 yıllarında Antakya ile Halep arasında giden Yunan kervanlarına koruma sağlandığını belirtmekte ve koruma altındaki mallardan bahsetmektedir. Bu mallar arasında; altın, gümüş, Yunan ipeklileri, ham ipek, kıymetli taşlar, inciler, dibalar, elbiselik kumaşlar, keten bezi ve evcil hayvanlar bulunmaktaydı. Bu kaynaklar, Antakya ile Halep arasında yoğun olarak kervan seferlerinin yapıldığını göstermektedir. Halep ile Antakya arasındaki bu ilişkinin çok önceden de var olduğu bilinmektedir [11].

13. yüzyılda Haçlı devletlerinin yıkılmasından sonra Antakya önem kaybetmeye başlamış fakat Halep, ticari önemini sürdürmeye devam etmiştir. Osmanlı hakimiyetiyle birlikte, ticari öneminin daha da artmasıyla Halep bir vilayet olmuş, Antakya ise bu vilayete bağlı bir kaza merkezine dönüşmüştür [3]. 13. yüzyıldan itibaren Halep'in Antakya ile olan ticari ilişkisi azalmaya başlamıştır. Önceki dönemlerde Halep üzerinden gelen yollar, Antakya ve Süveydiye aracılığıyla Akdeniz'e ulaşırken, bu dönemden itibaren ağırlık İskenderun Limanı'na kaymaya başlamıştır. 18. yüzyıl itibarıyla Halep, liman şehri İskenderun'la birlikte doğu ticaretinin antreposu görevini yapmıştır [21].

Antakya, önemli bir ticaret kenti olmasına rağmen kendisi bir liman kenti değildi. Kral Seleucus I. Nicator'un, Antakya ile aynı dönemde kurduğu, Orontes (Asi) Nehri ağzı yanındaki Seleucia Pierra, Antakya'nın liman kentiydi. Antik dönemde küçük ticaret gemileri, Seleucia Pierra'dan Asi Nehri vasıtasıyla Antakya'ya kadar ulaşabilmekteydi, fakat daha büyük gemiler Seleucia Pierra'nın El Mina limanında beklemekte ve burada yük alışverişini gerçekleştirmekteydi [3].

Asi Nehri vasıtasıyla Akdeniz'den Antakya'ya kadar gelen gemiler için köprünün güneyinde, Orontes Nehri'nin şehir tarafındaki kıyısında uzun bir rıhtımı ve nehir kıyısı boyunca uzanan geniş bir agorası vardı. İhracat ve transit ticareti şehrin başlıca gelir ve zenginlik kaynağıydı [12].

Seleucia kıyısında bulunan Cassius (Keldağ) Akdeniz açıklarından algılanabilmekte, bu da El Mina Limanı için doğal bir deniz feneri işlevi görmekte, bu da limana ulaşımı kolaylaştırmaktaydı [12].

MS. 346 yılında zamanla Asi Nehri'nin biriktirdiği alüvyonlarla dolan El Mina Limanı yerine Seleucia Pierra'da yeni bir limanın yapımı tamamlanmıştır. Bu büyük savaş ve

ticaret limanı, yapılınca deniz trafiğinin ağırlığı bu limana kaymıştır. Liman, bir yandan askeri malzeme ikmaline hizmet ederken diğer yandan seyahat, haberleşme ve ticari eşya naklinde büyük imkanlar sağlamıştır [12].

M.S. 4.yy'da depremler ve derelerin taşıdığı molozlar yüzünden yatağı yükselen Asi Nehri'nde gemilerin seyahat edemez hale gelmesiyle, Seleucia Pierra Limanı'nın Antakya için olan önemi daha da artmıştır [9].

Haçlı Prensliği döneminde, o dönemki adıyla Süveydiye Limanı'nda Cenevizli tüccarlara vergi imtiyazları tanınmış ve liman canlı tutulmaya devam edilmiştir. Fakat ilerleyen yıllarda Cenevizli ve Pizalı tüccarlardan olağanüstü vergiler alınması, bu dönemden itibaren limandaki yoğunluğun Beyrut Limanı gibi başka limanlara kaymaya başlamasına sebep olmuştur [11].

13. ve 14. yüzyıllardan itibaren ise Halep yönünden Antakya yakınlarına gelen yollar Beylan (Belen) Boğazı'ndan geçerek İskenderun Limanı'nda son bulmaya başlamıştır. Bu dönem öncesinde kaynaklarda bahsedilmeyen ve ıssız bir yer olan İskenderun Limanı, ilerleyen dönemde gelişmiş ve Halep üzerinden gelen ticaretin asıl limanı konumuna gelmiştir [11].

İskenderun Limanı, uluslararası ticaretin gelişmesiyle önemini gittikçe arttırmıştır. Osmanlı döneminde yabancı tüccarlar ile Halep tüccarları arasında liman tercihi konusundaki ihtilafta Halep'in yerli tüccarlarının istekleri ağır basınca, Osmanlı Hükümeti, İskenderun'a büyük liman statüsü vermek suretiyle, burayı Halep'in dışsatım limanı olarak belirlemiştir. İskenderun Limanı'nın diğer limanlara göre tüccarlar için bazı üstün yanları kervanla Halep'e üç günlük yürüme mesafesinde bulunması ve yolun kısa oluşundan dolayı celali çetelerinin soygun yapma ihtimalinin daha az olması olmuştur [12].

18. yüzyılda Avrupa ticaretinde önemli bir yeri olan İskenderun Limanı, hem Avrupa'dan Halep'e gelen malların giriş, hem de İran, Hindistan ve Halep'ten gelip Avrupa'ya ihraç edilen malların çıkış kapısı olarak hizmet vermekteydi. Bu dönemde İskenderun İskelesi'ne daha çok İngiliz gemileri uğramaktaydı ve Suriye İngilizlerin ticaretine açık bir bölgeydi. Bu yüzden İngilizler, İskenderun İskelesi'nden yüklenecek gemilerden daha az vergi, daha az selamet akçesi alınması gibi girişimlerde de

bulunmuşlardır [22]. 18. yüzyıl itibariyle bölgedeki en yoğun ticaret trafiğine Halep-İskenderun yolu ev sahipliği yapmıştır [12]. Bu yönleriyle önemli bir liman haline gelen İskenderun Limanı, 1312 tarihli Salname-i Vilayet-i Halep'e göre uluslararası liman niteliği taşımaktaydı [2].

2.3 Antakya'da Ticaret ve Üretim

Antakya, çağlar boyunca önemli ticaret yolları üzerinde konumlanmasının yanı sıra üretim ve sanayisi ile de ünlü bir ticaret kenti olmuştur. Kurulduğu dönemden itibaren hem doğu ticaret yollarının ulaştırdığı hammaddelerin bir kısmı burada işlenmiş, hem de kent içi üretim ile Antakya kendi ürünlerini ihraç etmiştir. Bu nedenle Antakya'nın ticari önemini nakledерken kent içi üretim ve sanayiden de bahsetmek önem arz etmektedir.

Seleucus Devleti'nin son dönemlerinden itibaren Romalı tüccarlar, Antakya'da ticaret kolonileri kurmaya başlamıştır. Antakya'nın ana ticaret yollarındaki konumu ve Romalılar döneminde kazandığı yeni kurumsal yapısı, kentteki ticari ve ekonomik hayatı da hareketlendirmiştir. Antakyalı önemli bir sofist olan Libanius'a[1] göre, Antakya'da dükkan sahipleri ve zanaatkarlar (Manavlar, oduncular, kunduracılar, balıkçılar vb.), basit bir sınıf oluşturmuşlar ve ticari yapılarından dolayı fabrikalaşmaya gidilmemiştir. Antakya'daki ilk imalathaneler Titus döneminde kurulmuş, Diocletion dönemindeyse imparatorluk ile ilişkili imalathaneler kurulmuştur. Bu dönemdeki imalathaneler, atölye niteliğinde askeri araç ve gereç üreten kuruluşlar olmuştur. İmalatçı dükkanlar, ürünlerini halka doğrudan satmıştır. Roma dönemindeki üretim artışı, kente ticari bir aktivite getirmiş ve pazar ekonomisi gereğini doğurmuştur [23].

Antakya, 4. yüzyıl başlarında ticaret, sanayi ve askeri merkez olma niteliğini korumuştur. Bu dönemde, kentte darphane, silah ve bronz zırh fabrikası olmak üzere üç devlet fabrikası kurulmuştur. Antakya'da üretilen askeri malzemeler Roma'ya gönderilmiş ve tüccarlar bu işten iyi kazançlar elde etmiştir [9].

[1] M.S. 314 -393 yılları arasında yaşamış Antakyalı sofist ve hatiptir. Söylevleri ve mektupları ile Antakya ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun siyasal, toplumsal ve ekonomik yaşamına ilişkin önemli bir kaynaktır.

Bizans döneminde, dükkan sahipleri ve zanaatkarlar birleşerek malzeme ve aletleri imparatorluk tarafından karşılanan yeni fabrikalar kurmuştur. Bu fabrikaların büyük kısmı, askeri ürün üretimi yapmıştır [24].

Arap akınları ve İslam dünyasının genişlemesi sürecinde, çeşitli devletler egemenliğinde kalan Antakya'da ticaret organizasyonu, Müslüman kentler örnek alınarak loncalar haline dönüşmüştür. Seyyar ticaret ortadan kalkmaya başlamış, ticaret kalıcı olup yerleşmeye başlamıştır [25].

Osmanlı döneminde Avrupa'daki ticari ve ekonomik yenilikler Osmanlıları ve dolayısıyla Antakya'yı etkilemiş, ticari ve iktisadi yaşamı alt üst etmiştir [12]. Endüstri devrimi ile birlikte el üretimine dayalı sanayisi olan Antakya gibi doğu şehirlerinin sanayisi sarsılmıştır. Makineleşme ile birlikte, Antakya'nın aranan elişi ürünlerinin, batıda daha ucuza mal edilebilmesi, yerli endüstrinin zayıflamasına neden olmuştur [26].

19. yüzyılda Amik ve çevresindeki hayatın en önemli merkezi olan Antakya'nın ekonomisi, tarıma, ticarete ve el sanatlarına dayanıyordu [12]. Batıdaki yeniliklere uyum sağlayamayan Antakya gibi şehirlerdeki üretimler git gide azalarak küçük ölçekli atölyelere dönüşmüş veya zamanla ortadan kalkmıştır.

Antakya'da 1709-1850 yılları arasındaki sicillerde bulunan ((448) 1, 2, 3, 4, 8, 10, 14, 18, 20, 22, 23, 26, 29, 30 numaralı siciller) kayıtlarda yer alan ticari mallar; Alaca acem bezi, alaca bez, Amerikan bezi, arşın, astar, balmumu, beyaz bez, boya, eğrilmiş iplik, Frenk ipliği, Frenk mıhı, gön, kösele, Halep sarı sahtiyanı, hammar ipliği, hama bezi, Hint ipliği, Hint pamuğu, Hint itaresi, ipek, itare, karın kayışı, kıl, kırmızı sahtiyan, masara kazanı, masara kovası, pamuk, rakam levhası, sabun, sırma tel, Şam alacası, Şam meydanisi, Şam Osmaniyesi, Şam pamuğu, tahta, terazi, yün ve penye, yelek puludur [27].

Antakya'da yapılan birçok üretim türü arasında, dokumacılık, zeytinyağı ve sabun üretimi, köklü bir geçmişi olan, önemli ürünlerden birkaçıdır.

Antakya ekonomisinde dokumacılık, her dönem önemli bir yer tutmuştur. Özellikle Bizans döneminde, antik çağın en değerli mallarından olan ve üretimi yalnızca doğu ülkelerinde yapılan ipeğin, Bizanslı casuslar tarafından gizlice getirilmesiyle Antakya, İstanbul ile birlikte parlak bir ipek üretim merkezine dönüşmüştür. İpek bu dönemde imparatorluğun en büyük gelir kaynağı haline gelmiştir [28]. Bu dönemden itibaren

Antakya, yün ve ipekli tekstil ürünlerinin ihracatıyla ün kazanmıştır. Doğal renkli Antiocheres adlı ipek ve yünlü kumaşlar bu dönemin en ünlü ürünlerinden olmuştur [29].

Arap akınları ve siyasal karışıklıklar ile ticaret ve üretimi sekteye uğrayan Antakya'da Haçlı dönemi ile birlikte ticari hayat canlanmış, imalathanelerde ipek kumaş ve halılar üretilmiştir. Bu dönemde ipeğin başlıca üretim merkezleri arasında Antakya, Trablus ve Sur yer almıştır. Suriye bölgesinde ve özellikle Antakya'da dokunan kumaşlar, çok ünlenmiştir [11].

17. ve 18. yüzyıllarda Antakya'da, pamuklu bez üretimi önemli boyutlara ulaşmıştır. Üretilen ve ihraç edilen mavi boyalı bezlere Marsilya'da büyük rağbet gösterilmekteydi. Üretimi büyük miktarlara ulaşan ham ipeğin bir kısmı Antakya'da ve Halep'te işlenir, geri kalan kısmı İngiltere'ye ve Fransa'ya ihraç edilirdi [12].

19. yüzyılda, Antakya'nın ekonomisi, tarıma, ticarete ve el sanatlarına dayanmaktaydı. El sanatları içinde en gelişmiş olanı, dokumacılıktı. 20. yüzyıl başlarından itibaren de ipek üretimi ve dokumacılık, kent ekonomisinde önemli yer tutmuştur. Bu dönemde, yılda 20-30 bin kg ipek üretilmiştir. Yaygın dokuma ürünleri arasında, ala mendiller, maşlah, kuşak, yatak çarşafları, kadınlara mahsus ipekten çarşaflar, yün ve pamuktan oda döşemeleri, aba yer almıştır [12].

Sanayi devrimi ve endüstrileşme ile birlikte, uluslararası piyasada Antakya'nın ipek gibi aranan bazı el işi ürünlerinin, batıda daha ucuza üretilebilmesi, el işine dayalı yerli dokuma endüstrisinin küçülmesine neden olmuştur [26]. Zamanla Antakya'da azalan ipek üretimi, günümüzde sadece butik ölçekte birkaç atölyede geleneksel olarak hayatını sürdürmektedir.

Pamuklu dokuma ürünleri ile ilgili olarak ise, Antakya yakınındaki Amik Ovası'nda yoğun olarak pamuk üretimi yapılmaktadır. 2013 yılı TÜİK verilerine göre Hatay ili pamuk üretiminde Türkiye üçüncüsüdür. Antakya Ticaret ve Sanayi Odası (ATSO) 2014 yılı verilerine göre, Hatay ilinde 371.066 dekar alanda pamuk ekilmekte ve 196.766 ton pamuk üretilmektedir. Pamuk ve pamuklu ürün ihracatı ise yıllık 8.497.419 Dolar değerindedir [30].

Antakya, ilk dönemlerinden itibaren, zeytin ve zeytinyağı üretiminde önemli bir kent olmuştur. Roma döneminde, Antakya'da şarap ve zeytinyağı üretimi artmış, bu da kente ticari bir aktivite getirmiş ve pazar ekonomisi gereğini doğurmuştur. Kentte üretilen şarap komşu ülkelere, zeytinyağı ise deniz aşırı ülkelere ihraç edilmiştir [23]. Zeytin üretimi, başka üretim faaliyetleri ile de ilişkili olmuştur. Zeytin ve zeytinyağı üretiminin yanı sıra Antakya'da birçok dönem zeytinyağı ile sabun üretimi de yapılmıştır.

19. yüzyıldan itibaren zeytin, Antakya bölgesinde en çok üretimi yapılan tarım ürünü olmuştur. 20. Yüzyılda zeytincilik Antakya halkının en önemli geçim kaynaklarından bir tanesidir [12].

2013 yılı TÜİK istatistiklerine göre Antakya, zeytin üretiminde Türkiye üçüncüsüdür. ATSO 2014 yılı verilerine göre, Hatay ilinde 517.029 dekar alanda zeytincilik yapılmakta ve yıllık 131.647 ton zeytin üretilmektedir [30].

Antakya'da zeytinyağı kullanılarak sabun üretimi köklü bir geçmişe sahiptir. Haçlılar döneminde Antakya'da imalathanelerde sabun üretiminin yapıldığı ve ihraç edildiği bilinmektedir [11]. Özellikle Osmanlı döneminden itibaren Antakya önemli sabun üretim merkezleri arasında yer almıştır. Temel ihtiyaç maddeleri arasında görülen sabun, Osmanlı Devleti'nde önemli bir ticari ve sanayi ürün olarak yer almış ve 19. yüzyıl sonlarına kadar sabunhane adı verilen küçük ölçekli imalathanelerde yoğun olarak sabun üretimi yapılmıştır. Sabun üretimine etki eden önemli hammaddelerden zeytinyağının da bölgede yoğun üretimi ve zeytinyağından yapılan sabunların da en kaliteli sabunlar olarak görülmesi, Antakya'da sabun üretimini arttıran faktörler olmuştur. Sabun üretilirken birçok farklı katkı maddesi kullanılırken, Antakya bölgesi sabunlarında kullanılan defne yağı, sabuna özel bir nitelik kazandırmıştır [31].

19. yüzyılın başından itibaren sabun üretimi, Antakya'nın en önemli gelir kaynaklarından biri haline gelmiştir. 1890'lı yıllarda Antakya'da 9 sabunhanede her yıl ortalama 1.300.000 okka sabun üretilmiştir. Üretilen sabunun yerel tüketim dışındaki miktarı Anadolu ve yurtdışına gönderilmiştir [5]. Ali Cevad Bey'in 1895-1898 Tarih ve Coğrafya Lügatı'na göre, Antakya'da yılda 12-15 bin ton sabun üretilmiştir [32].

1935 yılına ait gözlemler içeren eserinde Weulersse; Antakya'da 16 sabunhane olduğunu ve bu imalathanelerde üretilen sabunların, Ankara, Amasya, Diyarbakır, Mardin, Musul ve Van'a sevk edildiğinden bahsetmektedir [33].

Günümüzde Antakya'da sabun üretimi, geçmişe göre azalsa da hala ulusal ve uluslararası alanda önemli bir yere sahiptir. Turistik bir ürün olarak da sunulan defne sabunu, kent genelinde çok sayıda küçük ölçekli atölyede üretilmektedir.

BÖLÜM 3

ANTAKYA'DA TİCARETİN ETKİLERİ

Ticaret yolları, kentlerin konumlarının belirlenmesinde önemli bir görev üstlenirken, kentlerin biçimlenmesinde de etkili olmaktadır. Kentlere karakterini veren caddeler, kente ulaşan ticaret yollarına göre şekillenmekte ve kentin de ana ticaret aksını oluşturmaktadır. Antakya da üzerinde bulunduğu önemli ticaret yollarından etkilenmiş, şehir kurgusu zamanla bu yollara göre şekillenmiş ve değişimler geçirmiştir.

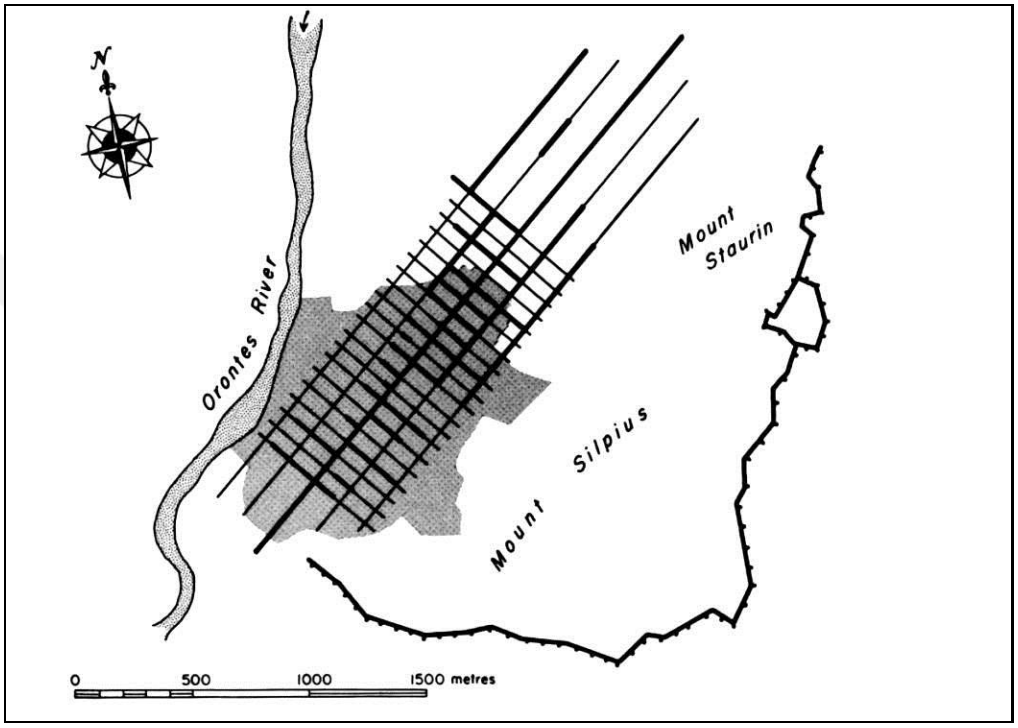
3.1 Kent Dokusundaki Değişimler

Antakya, eski kent özelliğini kısmen de olsa koruyabilmiş, özel bir kenttir. Kentin mimari dokusu 2300 yıllık uzun bir zaman dilimi içerisinde oluşmuş, bu da çok katmanlılığı beraberinde getirmiştir. Kentin bazı özellikleri zaman içerisinde kaybolmuş, bazıları ise günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Antakya'daki ilk Seleucus yerleşmesi, bugünkü kentin kuzey kısmında, Asi Nehri boyunca, Seleucia Pierra'dan gelen yol ile kolay bağlantı kurabilecek bir yerde bulunmaktaydı.

Antakya, kuruluşunda uygulanan ızgara dokulu şehircilik düzeniyle, Helenistik Çağ kentlerinin tipik bir örneğiydi. Hippodamos'un geliştirmiş olduğu, ızgara dokulu kent planı ile kurulan kentlerde sokaklar, genellikle düzgün bir dikdörtgen içerisinde, kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda gelişmekteydi. Ancak bu yönlendirme sabit bir kural olarak uygulanmamıştır. Arazideki eğim, güneşlenme, rüzgar ve diğer doğal etmenlere göre sokaklar, başka yönlere yönelebilirdi. Antakya da Habibi Neccar Dağı ve Asi

Nehri'nin getirdiği sınırlamalar, ayrıca hakim rüzgar yönü gibi koşulları nedeniyle bu kurala uymayan ve şehir planının düzgün bir dikdörtgen içinde gelişmediği şehirlerdendir. Antakya'da sokakların dokusu, güneybatı yönünden esen ve yazın serinlik sağlayan rüzgarı alabilecek şekilde, güneybatı-kuzeydoğu doğrultularında yönlendirilmiştir. Kentin ana plan şemasını, kenar uzunlukları 56 metreye 112 metreden[1] oluşan dikdörtgen yapı adaları oluşturmuştur [3] (Şekil 3.1).

Şekil 3. 1 Antakya'nın kuruluşunda uygulanan şehircilik düzeni [34]

İlkçağ kentlerinin gelişmesinin temel koşullarından biri, kentte güvenliğin sağlanmasıdır. Seleucus I. Nicator döneminde Antakya'nın etrafı surlarla, kentteki dört mahallenin etrafı da yüksek duvarlarla çevrilmiştir [2]. Her biri ayrı duvarlarla çevrili dört mahalleden meydana geldiği için de Antakya, "tetrapolis" olarak nitelendirilmiştir. İki mahalle krallığın kurucusu Seleucus I. Nicator tarafından Orontes Nehri kenarında inşa edilmiş, birine Makedonyalı ve Yunanlılar, diğerine Suriyeliler yerleştirilmiştir. Orontes Nehri'nin çevrelediği adada bulunan üçüncü mahalle ise Seleucus II. Kallinikos (MÖ. 246-226) tarafından kurulmuştur. Epiphania adı verilen dördüncü mahalle ise Silpius Dağı eteğinde, şehre parlak bir dönem yaşatan Antiokhos IV Epiphanes (MÖ.

[1] Yapı adalarındaki ½ oranı tüm Seleucus şehirlerinde tipik olarak kullanılan bir orandır [12].

175-164) tarafından kurulmuştur. Epiphanes bu mahalleye Yunanistan'dan getirttiği göçmenleri yerleştirmiştir [35].

Seleucus Krallığı döneminde Antakya kentinde, Yunan üslubu hamamlar, saraylar, agora ve mabetlerle bezenmiş, jimnasyumlar yapılmıştır. İkinci agoranın inşasıyla Antakya da, önemli kentlerdeki, gibi iki agoralı kent modeline[1] uymuştur. Devlet agorası, bugünkü çarşılar bölgesinde kurulmuştu ve boyutu yaklaşık 160x147 metreydi. Belli başlı sivil yapılar bu agora etrafında toplanmıştı. Silpius dağı eteklerinde villalar, Daphne'de mabetler ve eğlence merkezleri yapılmış, Daphne kentin sayfiye yeri olmuştur [9].

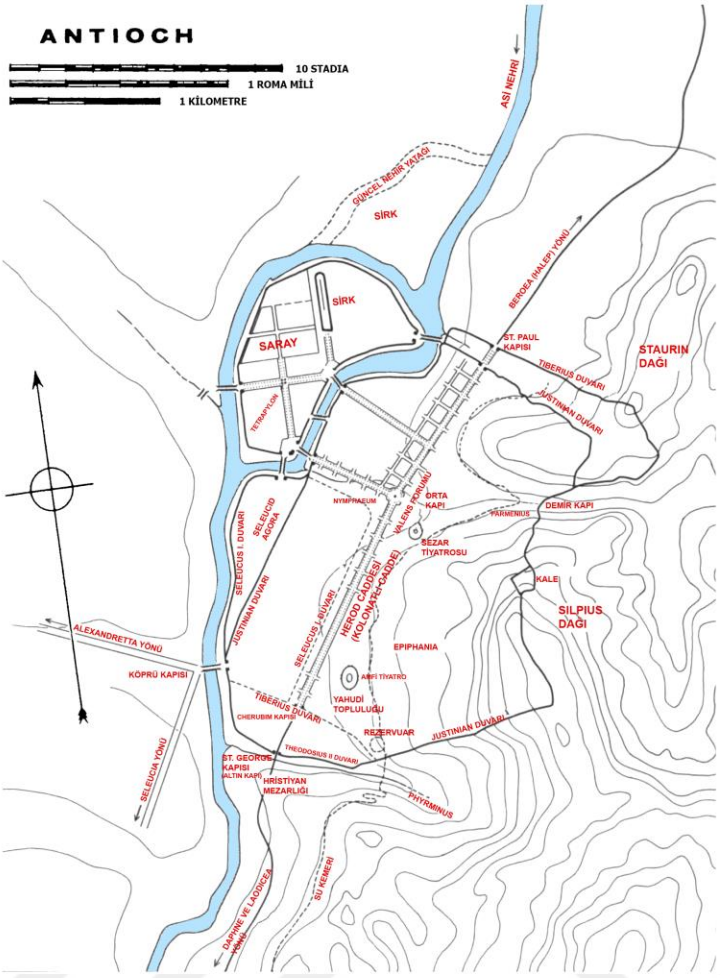
M.Ö. 64 yılında Roma egemenliğine girmesiyle Antakya tarihinin altın çağı başlamıştır. Bu tarihten hemen önce M.Ö. 67 yılında Asi üzerindeki adada inşa edilen bir saray ve bir circus, Roma medeniyetinin Antakya'daki ilk işaretleridir [9].

Roma döneminde kent, birçok toplumsal yapı ile donatılmıştır. Bu dönemin en önemli imar faaliyeti kenti boydan boya geçen ve Malalas[2]'a göre 2 roma mili (1 roma mili=1478 metre) uzunluğunda olan ünlü kolonatlı caddenin inşasıdır. Herod Caddesi, Halep-Lazkiye yönünde kurulmuş ve kentin ana eksenini oluşturmuştur. Döşemesi mermer olan bu caddenin kolonatları Tiberius Claudius zamanında (M.S. 12-37) tamamlanmıştır. Birbirini dik kesen iki ana aksın kesişme noktasına imparator Tyberius'un heykeli bulunan *Tetrapyla* dikilmiştir. Cadde bronz heykellerle, kolonatlar ise mozaiklerle süslenmiştir. Caddenin yol kısmının genişliği 9.60 metre, kolonatlar ise 10'ar metre genişliğindeydi. İmparatorluğun en anıtsal caddeleri arasında yer alan bu cadde ayrıca dünyada ilk defa sokak aydınlatması uygulanan cadde olmuştur. Bu caddenin inşasından sonra, cadde etrafında gelişen mahalleler ile birlikte kentin nüfusu da artmıştır. Bu dönemde Antakya, büyük tapınaklara, saraylara, köşklere, heykellere, suyollarına, hipodroma, hamamlara, kanalizasyon sistemine ve pek çok mimari yapıya sahip olmuştur [9] (Şekil 3.2).

---

[1] Aristo'nun tavsiye ettiği şekilde iki agoralı kent modelinde, birinci agora ticari, ikinci agora ise politik faaliyetler için kullanılmaktadır. Bu dönemde sadece Bergama, Pire, Miletos gibi büyük şehirlerde iki agora bulunmaktaydı [9].

[2] M.S. 491-578 arasında yaşamış Antakyalı vakayiname yazarıdır. Eserleri 6. yüzyılın ilk yarısına ilişkin kaynak olarak değer taşımaktadır.

Şekil 3. 2 Antik dönem Antakya haritası [36]

Antakya'nın etrafı çeşitli dönemlerde yapılan, uzunluğu 12 mile ulaşan surlarla çevrilmiştir. Uzunluk yönünden dünyadaki örnekleri açısından önemli bir yeri olan bu surlar üzerinde, 400 burç ve değişik yönlerde açılan St. Paul Kapısı, Köpek Kapısı, Dük Kapısı, Köprü Kapısı, St. George Kapısı ve Demir Kapı adlarını taşıyan kapılar bulunmaktaydı [16]. Antakya kentini çepeçevre saran surların kapıları, etraftaki önemli kentlere ve bölgelere ulaşan yollara göre açılmaktaydı. Herod Caddesi uzantıları olan St. Paul Kapısı Halep (Beroea) yönüne, St. George Kapısı Daphne ve Lazkiye (Laodicea) yönüne açılmaktaydı. Köprü Kapısı ise Seleucia Pierra ve Alexandretta (İskenderun) yönlerine açılmaktaydı.

Özellikle Roma döneminde birçok değerli yapıyla bezenen Antakya'da meydana gelen yıkıcı büyüklükte depremlerde yüzbinlerce insan ölmüş, kentin yapı stoku da azalmıştır. Roma ve Bizans İmparatorları tarafından özel ilgi gösterilen kentte, onarımlar yapılıp yeni yapılar inşa edilse de, Bizans İmparatorluğu'nun zayıflamaya başlaması, Arap ve

Pers akınları, veba salgını, yangınlar ve depremler gibi felaketler kentin ikbal çağının sonunu getiren faktörler olmuştur [9].

Antakya'nın Araplar tarafından alınmasıyla, dokuz asır kadar imparatorluğun en önemli kentlerinden olan Antakya'nın tarihinde bir dönem kapanmıştır. Asırlar boyu Roma ve Bizans kültürü ve Hristiyanlık ile yoğurulmuş yerel özelliklerin, İslam medeniyeti ile karışmasından meydana gelen bugünkü İslam kenti karakterinin oluşmasına neden olacak yeni ve uzun bir dönem başlamıştır.

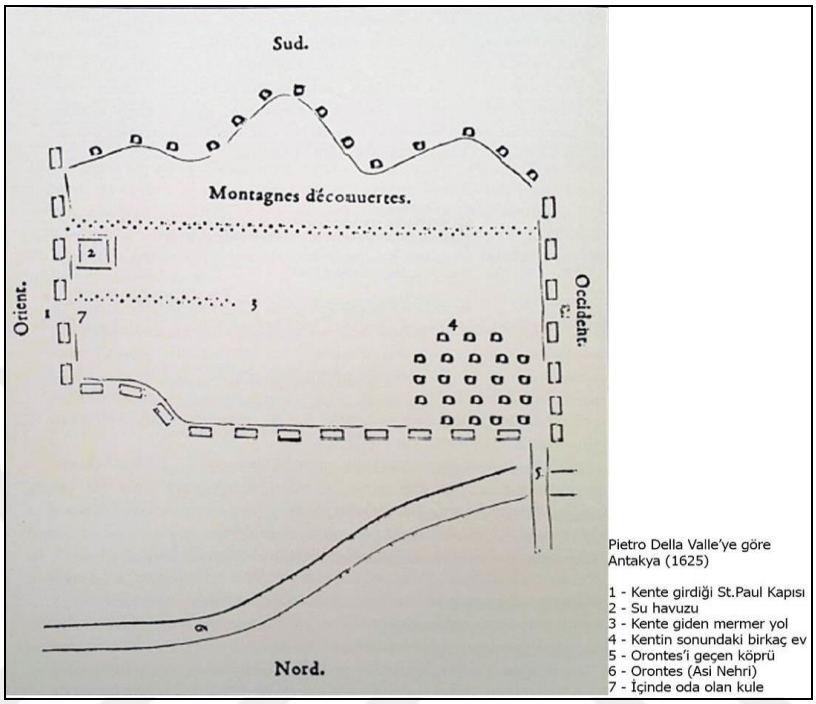
İlerleyen dönemde birçok devlet arasında el değiştiren Antakya, Memluklerin eline geçmesiyle yakılıp yıkılmış ve iyice harabe bir hal almıştır. Memluk döneminde, Antakya'da yürütülen imar faaliyetleri ile inşa edilen yapılardan çok azı günümüze ulaşabilmiştir. Önceleri Roma tapınağı iken, daha sonra kilise ve İslam hakimiyeti ile camiye dönüştürülen Habibi Neccar Camii'nin, medrese duvarında, üzerinde Baybars'ın adı bulunan kitabesi, buranın Memlük döneminde camiye dönüştüğünü gösterir. Ayrıca Cindi Hamamı ve Beyseri Hamamı'nın da bu dönemden günümüze ulaşan eserlerden olduğu bilinmektedir [3],[37].

Osmanlı hakimiyetine girmesiyle Antakya, askeri ve ticari olarak Osmanlı açısından önemsiz ve bu sebeple ihmal edilmiş, kendi halinde küçük bir kasaba olarak hayatını sürdürmüştür. Bu dönemlere dair daha az kaynağın olmasının sebebi de bu yüzdendir. Osmanlı döneminde kentin durumuna dair bilgilere ancak seyyahların gözlemlerinden ve Halep vilayetine ait salname ve şer-iye sicili kayıtlarından ulaşılabilmektedir. Bu kaynaklar arasından, içerisinde kent dokusu ve yapı stoku ile ilgili bilgi bulunduranlar incelenecek olursa;

1648 yılında Antakya'yı ziyaret eden Evliya Çelebi, kentin günlük 300 akçe geliri olan, Halep sancağına bağlı kadılıklardan biri olduğunu belirtmiştir. Yıkık durumda olsa bile, kentin etkileyici surlara sahip olduğunu, kentte sekiz adet büyük saray, üç yüz dükkanlı bir çarşısı, dokuz adet bekarlara mahsus hanı ve kıymetli eşyaların satıldığı kagir olmayan bir bedesteni bulunduğunu belirtmiştir [38].

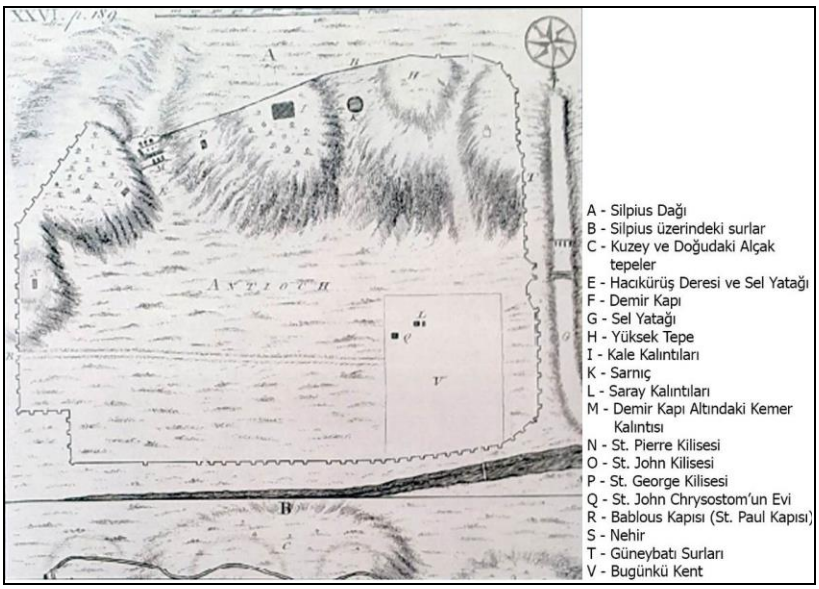
Katip Çelebi, Antakya'ya 17. yüzyılda yaptığı ziyaretinde, kentin 12 mil uzunluğunda kalesi olan büyük bir ticari merkez olduğundan bahsetmektedir. Antakya'da dördü açık yedi çarşı olduğunu ve kent ortasında tahıl mahzenleri bulunduğunu belirtmektedir [2].

Antakya'yı 1625 yılında ziyaret etmiş olan Pietro Della Valle, Antakya hakkında detaylı bilgiler vermemiş fakat kent hakkında plan olarak en eski çizili dokümanlardan birini oluşturmuştur (Şekil 3.3). Valle, Antakya'yı uzunluğu 1 mil kadar olan kare şeklinde bir kent olarak betimlemektedir [39].

Şekil 3. 3 Pietro Della Valle'nin Antakya planı [39]

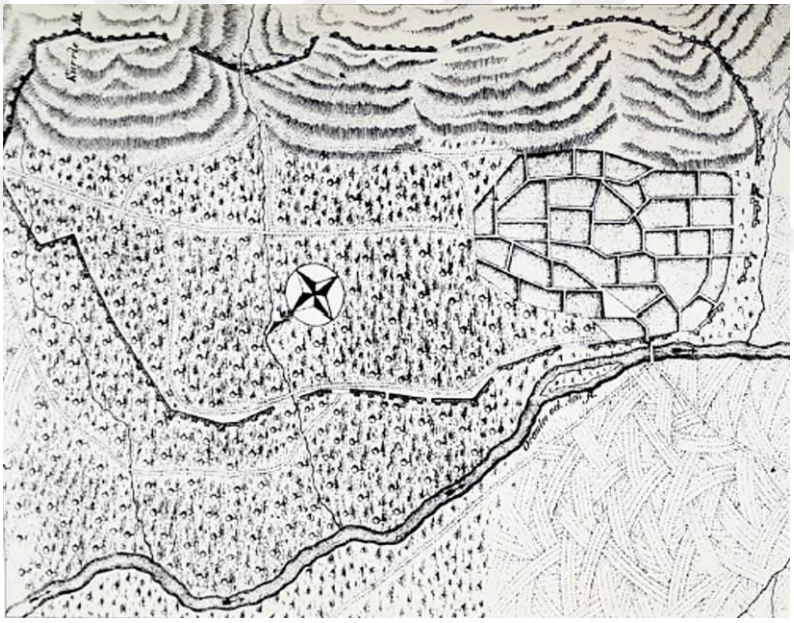
1738 yılında Antakya'yı ziyaret etmiş olan Richard Pococke, surlar ve Antakya'nın çevresi hakkında önemli bilgiler vermiş ve kentin bir de planını çizmiştir (Şekil 3.4).

Şekil 3. 4 Richard Pococke'un Antakya planı [40]

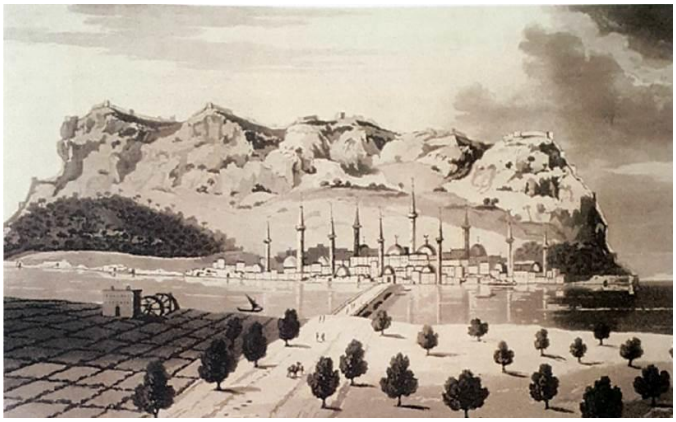
Pococke, haritada V harfi ile işaretlemiş olduğu o dönemki kent yerleşimi için, kötü inşa edilmiş bir şehir olduğunu belirtmektedir. Evlerin tek katlı ve basık olduğundan, çatıların hafif malzemeli ince kiremitle örtülü olduğunu belirtmektedir. Evlerin temellerinin kötü olduğunu ve yakınlarında sarnıçlar bulunduğundan bahsetmektedir [40].

1766 yılında Antakya'yı ziyaret etmiş olan Carsten Niebuhr, kentin surlarının kapladığı alanın uzunluğunun 2300 çift adım, genişliğinin ise 950 çift adım olduğunu ancak o zamandaki meskun alanın bu sahanın yalnızca güneybatı kısmında 800 çift adım boyunda, 500 çift adım eninde bir alan olduğunu belirtmektedir. Kentte 2500 kadar kötü durumda ev bulunduğunu belirten seyyah, kentin bir de krokisini çizmiştir. (Şekil 3.5) Kentte halkın tütüncülük ve ipekçilikle uğraştığını, ihraç edilen ana ürünlerinde bunlar olduğunu belirtmektedir [41].

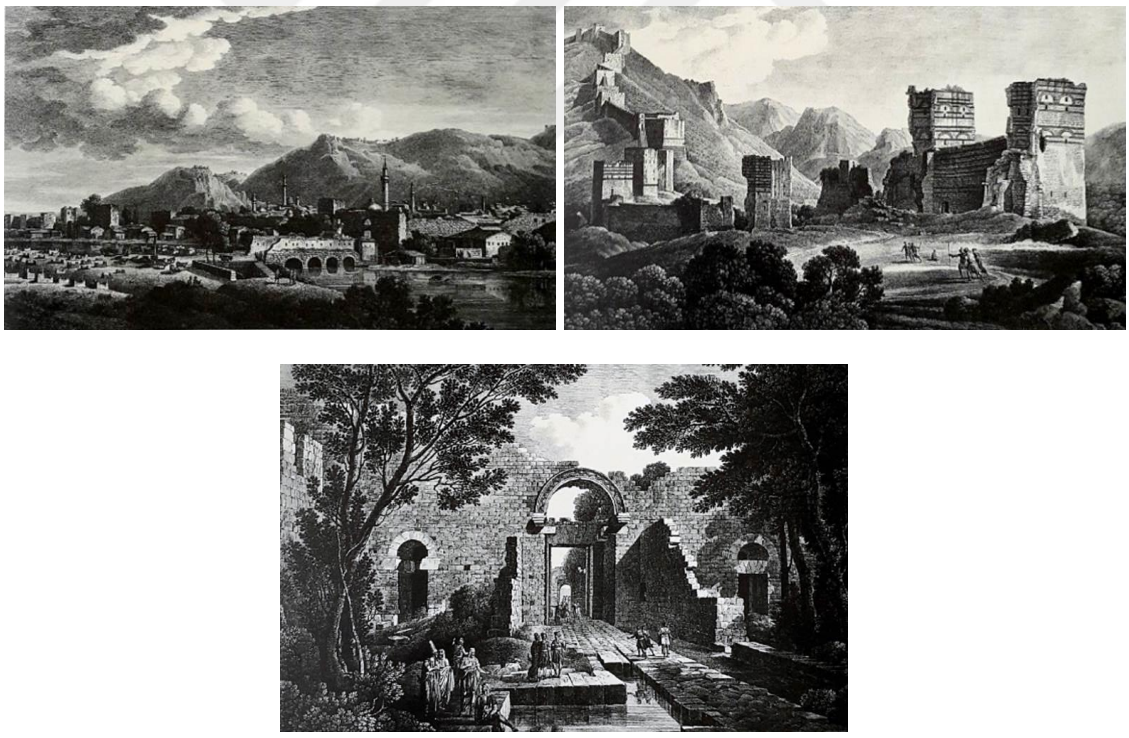
Şekil 3. 5 C. Niebuhr'un Antakya planı [41]

Antakya'yı 1772 yılında ziyaret eden Abraham Parsons, kentin eski ihtişamının kalıntılarından bahsetmiş ve o döneme ait bir de kent görünümü çizmiştir. (Şekil 3.6) Kentte o dönemdeki ipek üretimi ve pamuklu bez imalinden bahsetmiş, Asi Nehri'nde çok sayıda yılan balığı avlanıp ihraç edildiğini belirtmiştir [42].

Şekil 3. 6 Abraham Parsons'a göre Antakya [42]

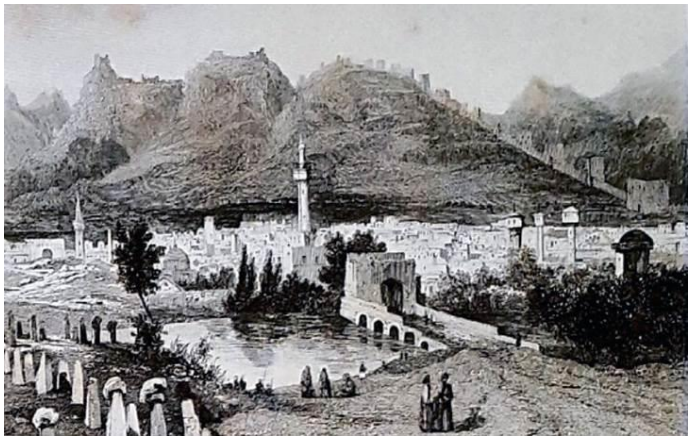
1784-87 yılları arasında Antakya'yı ziyaret eden Louis François Cassas, Antakya'nın Asi üzerinden görünen panoraması ile surlarla ayakta kalan bazı yapılara dair, son derece doğru, hassas ve detaylı işlenmiş gravürleriyle 18. yüzyıl Antakya'sı hakkında çok değerli bilgiler vermektedir (Şekil 3.7). Seyahatnamesinde metin olarak ne şehir ne de yapılar hakkında açıklamalar bulunmamaktadır [43].

Şekil 3. 7 Cassas gravürleri (Sol üst Asi Nehri'nin karşısından şehrin genel görünümü, sağ üst kent surları kalıntıları, alt Medine Kapısı'nın (St. Paul Kapısı) içten görünümü [43]

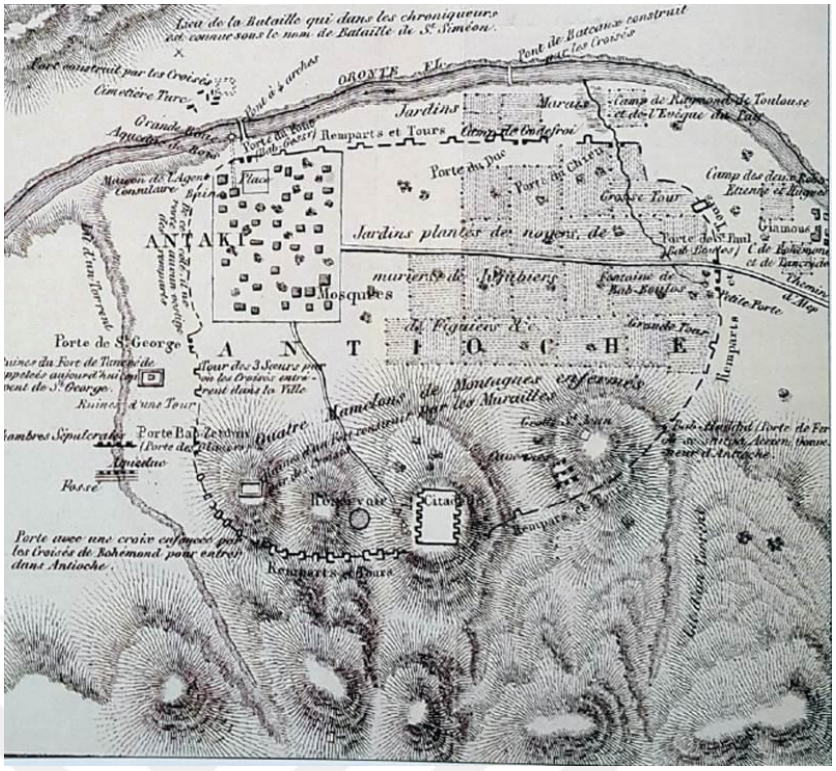
Antakya'yı 1816 yılında ziyaret eden James Silk Buckingham, kentle ve yapılarıyla ilgili bilgiler vermiştir. Genellikle iki katlı taş yapılar olan evlerin, tek eğimli kırmızı kiremit ile örtülü olduğunu, alt katlarının inşa malzemesinin taş, üst katların ise ahşap olduğunu belirtmiştir. Sokaklarının iki tarafının yayalar için yükseltildiğinden, orta kısımda ise çok dar, derin bir geçit olduğundan bahsetmiştir. Antakya çarşılarının ülkenin diğer kısımları gibi açık pazarlar halinde olduğundan ve kentin çarşıların etrafını sardığını belirtmiştir. Şehirde 14 cami bulunduğunu söylemiş ve bu camilerin Türk mimarisiyle inşa edildiğini belirtip, yapım teknikleri hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca şehirde iki han ve çok sayıda çeşme bulunduğunu belirtmiştir [44].

1830 yılında Antakya'yı ziyaret eden La Baron Taylor ve Louis Reynaud seyahatnamelerinde, kentin eski zamanlarını anlatıp, o zamanlara kıyasla gözlemledikleri kentin çok daha küçük ve daha az kişinin yaşadığı bir yer olduğunu ifade etmişlerdir. Antakya sokaklarının dar ve kirli olduğundan ve yağmur yağdığında sokaklarında seller aktığından bahsetmişlerdir. Evlerin, az katlı kerpiç ve antik yapılardan sökülen taşlar ile inşa edildiğini aktarmıştır. Kentin gravürlerine de yer vermiş olan seyyahların daha önceki seyyah gravürlerinden etkilendikleri görülmektedir [45] (Şekil 3.8).

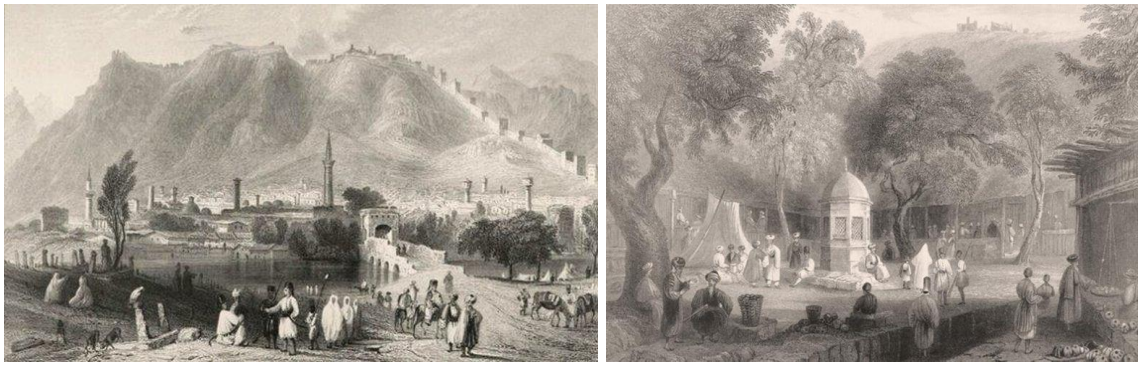
Şekil 3. 8 Taylor ve Reynaud'un gravürü [45]

1831 yılında Antakya'yı ziyaret eden M. Michaud ve M. Poujoulat, seyahatnamelerinde kente dair kısa bilgiler aktarırken kentin bir de planını çizmişlerdir (Şekil 3.9).

Şekil 3. 9 Michaud ve Poujoulat'un Antakya planı [46]

1830'lu yıllarda Antakya'yı ziyaret eden W.H. Barlett, William Purser, Thomas Allom'dan oluşan ekip, seyahatnamelerinde, o yıllara dair detaylı bilgiler veren, kentin muhtelif yerlerine ait gravürlere yer vermişlerdir. Özellikle eski çarşı ve ticaret mekanlarına ait çizimler de bulunduran bu eser, önemli bir belge niteliği taşımaktadır (Şekil3.10), (Şekil 3.11) [47].

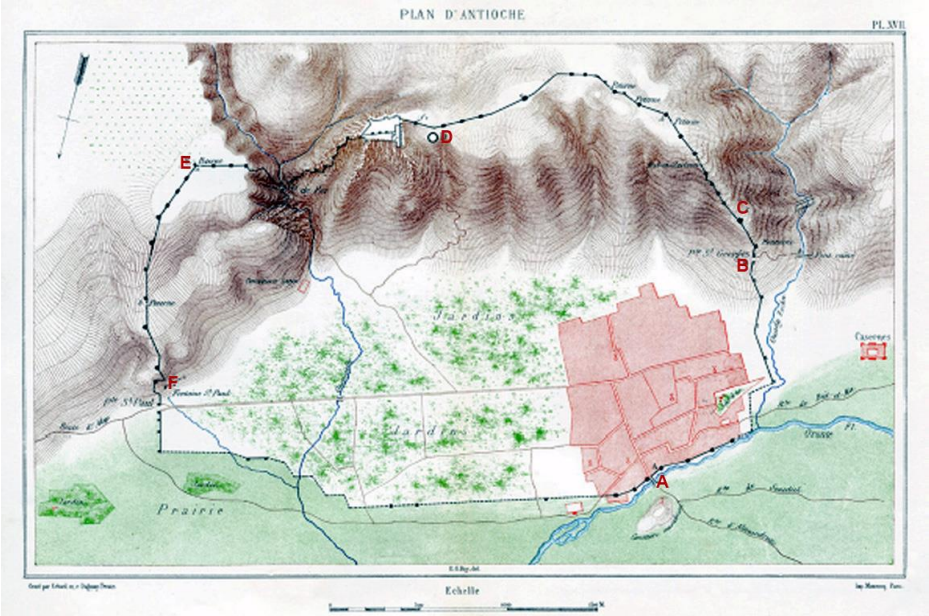

Şekil 3. 10 Barlett, Thomas, Allom gravürleri, Antakya'nın karşı kıyıdan görüntüsü (sol), Antakya'da çarşının ve çeşmenin görüntüsü (sağ) [47]

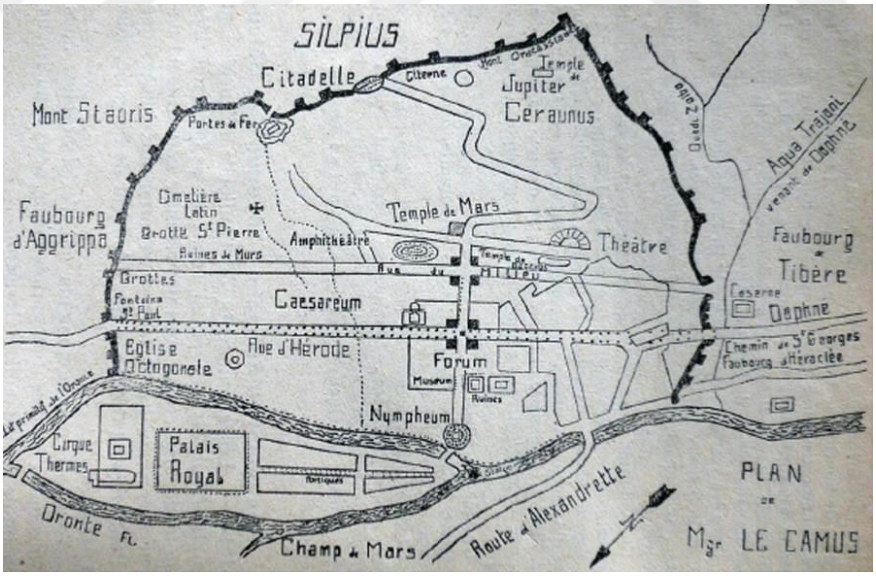
Şekil 3. 11 Barlett, Thomas, Allom gravürleri, Halep yönünden Antakya'ya giden yol ve karşıda Antakya (sol), Antakya yakınında konaklayan hac kervanları (sağ) [47]

Suriye bölgesinde tarihsel ve topografik incelemelerde bulunan Arkeolog Emmanuel Guillaume Rey'in 1871 yılında yayınlanmış olan Antakya'ya ait gözlemlerini de içeren, "Étude historique et topographique de la tribu de Juda" adlı eserinde yer alan Antakya planı, doğru ve detaylı bilgiler içermesinden dolayı, o döneme ait en önemli haritalardan biridir. Planda, seviye farklılıkları eğriler ve gölgelemelerle belirgin olarak anlatılmıştır. Fakat ne yazık ki eğimler ile ilgili olarak sayısal bir gösterge yoktur. Bitki örtüleri, ormanlar, çayırlar ve bahçeler olarak, yeşilin farklı tonları kullanılarak ayırılmıştır. Osmanlı kenti, kırmızı renk ile gösterilmiş, şehirdeki 5 cami simgelerle belirtilmiş ve kışla ile bir anonim bina da özel olarak gösterilmiştir. Nehirler mavi, yollar kahverengi renk ile belirtilmiştir. Kent surlarının ve kulelerinin muhafaza edilmiş kısımları düz çizgiyle, yıkık kısımları ise kesikli çizgilerle belirtilmiştir. Metinlerinde, kentteki yapıların durumundan da bahseden Rey, haritasında harfler vererek yapıların yerlerini belirtmiştir. Bunlar; A Köprü Kapısı, B St. George Kapısı, C beşgen kule, D dairesel sarnıç, E yuvarlak kule, F St. Paul Kilisesi'dir [48] (Şekil 3.12).

Şekil 3. 12 Rey'in Antakya planı [48]

1888 yılında Antakya'yı ziyaret etmiş olan din adamı L'Abbe E. Le Camus, daha çok antik kent hakkında betimlemelerde bulunmuş, modern kentten pek bahsetmemiştir. Daha çok duygulu tasvirlerle eski kenti anlatan seyyah, kentin farklı dönemlerine ait bilgileri bir arada içeren bir de planını çizmiştir (Şekil 3.13) [49].

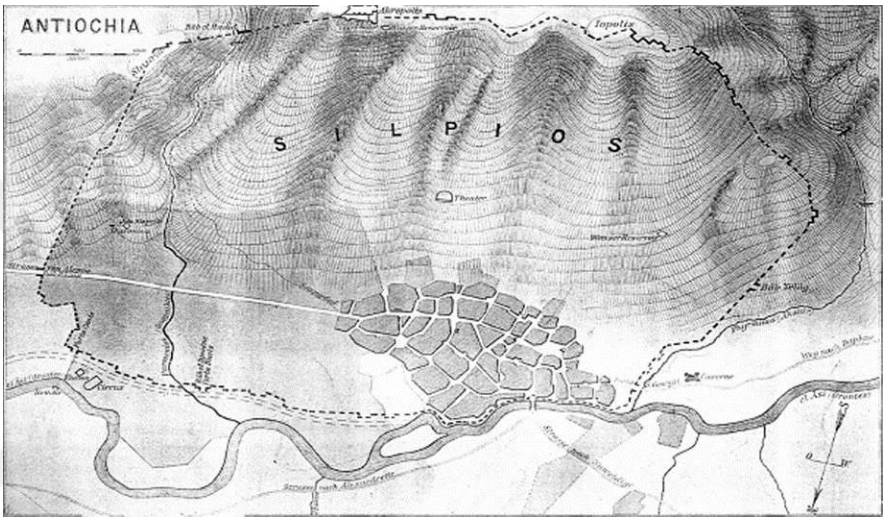

Şekil 3. 13 Le Camus'un Antakya planı [49]

Antakya ziyaretini 1891 yılında yapmış olan Vital Cuinet, kentin o dönemdeki durumunu rakamlarla net olarak açıklamıştır. Cuinet, kentte 23550 kişilik bir nüfus yaşadığını belirtmiş ve o dönemde kentte, 1 konak, 1 kışla, 24 cami, 28 mescit, 2 tekke,

10 medrese, 3 kilise, 1 sinagog, 5 hamam, 117 çeşme, 3374 ev, 1451 dükkan, 35 mağaza, 20 han, 3 otel, 14 kahve, 1 eczane, 25 fırın, 5 su değirmeni, 9 sabunhane ve 13 ipek dokuma atölyesi bulunduğunu belirtmiştir [50].

1897 yılında yayınlanan, Alman bilim adamı Richard Förster'in "Antiochia am Orontes" adlı eserinde yer alan kent planı, önceki planların bir tekrarı niteliğindedir. Plandaki arazi boyutları ve mesafelerde büyük hatalar görülmektedir. Bununla birlikte, planda görünen bazı yapılar (tiyatro, sirk, adanın köprülerinden birinin kalıntıları) önceki planlarda görünmeyen o dönemdeki yıkılmış yapılardır (Şekil 3.14) [51].

Şekil 3. 14 Förster'in Antakya planı [51]

Kentteki yapılara dair sayısal bilgiler veren salnamelerden ise, 1891 yılı salnamesine göre (Salname-i Vilayet-i Halep, Hicri 1309) Antakya'da 3318 hane vardır. Diğer bazı yapılar ise; 24 han, 5 hamam, 2073 dükkan ve mağaza, 122 değirmen, 32 fırın, 29 fabrika, 11 sabunhane, 1520 ambar ve samanlıktır [2]. Bu değerler, aynı yıla ait olmasına rağmen Cuinet'in seyahatnamesiyle farklılıklar gösterir.

1896 yılı salnamesine göre ise (Salname-i Vilayet-i Halep, Hicri 1313), Antakya'da 3318 hane vardır (sayfa 706'da 10210 hane). Diğer bazı yapılar ise; 2073 dükkan, (s.706'da 2548 dükkan) 24 han, 122 değirmen, 11 sabunhane, (s.706'da 15 sabunhane) 1520 samanlık ve ambar, 32 fırın, 50 zeytinyağı mengenesi, 1 tabakhane, 12 kiremithane ve 1 saat fabrikasıdır [2].

Helenistik Çağ kentlerinin tipik bir örneği olan Antakya'da sokaklar, ızgara planlara sahip kentlerde görülen ortak bir şemanın hakim olduğu disiplin içinde gelişmekteydi. Ancak asırlar boyunca meydana gelen değişimlerle birlikte, monoton ve katı düzene sahip ızgara sistemli kent planı bozularak, yerini İslam kentlerine has dokuya sahip organik bir ağa bırakmıştır [3]. İslam hakimiyeti ile birlikte kentte yerleşen yeni yaşam ve ticaret anlayışı, ızgara plan dokusunda zorlamaları ve değişimleri beraberinde getirmiştir.

Osmanlı dönemiyle birlikte Antakya, Halep vilayetine bağlı kendi halinde bir kent olarak hayatını sürdürmüştür. Bu dönemler boyunca, kent hakkında bilgiler veren incelenen haritalarının tümünde kentin, antik dönemde kapladığı alanın, sadece güneybatı kısmında ve eski alanının yaklaşık beşte biri boyutlarda bir alan kapladığı görülebilmektedir.

Osmanlı döneminde, yeniden yapılaşan kentlerde yerleşim için, ulaşıma en uygun yer olan sur dibinde, topografik olarak düzgün bir alan seçilir ve buranın en uygun kısmında da çarşı kurulurdu. Çarşı alanı, şehrin merkezi konumunda olur ve şehir, bu merkez etrafında büyüyüp gelişirdi. Şehirlerin bu düzen ile şekillenmesinin, Selçuklu dönemi itibariyle başladığı bilinmektedir [52]. Antakya'da da, yapı stokunu ve nüfus yoğunluğunu büyük oranda yitirmiş olan kentin yeniden yerleşimi için, topografik olarak düzgün, Asi Nehri'ne ve üzerindeki köprüye en yakın ve ulaşım açısından en uygun yer olan alanın seçilmesinde bu durum geçerlidir.

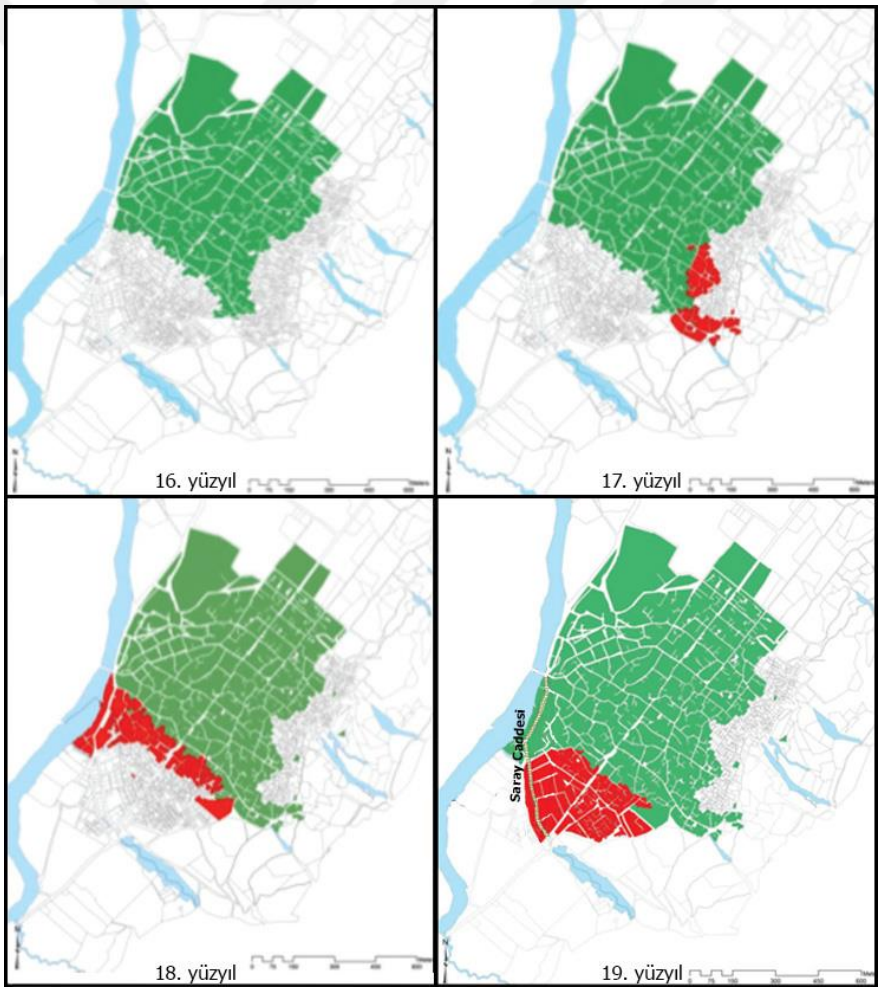
Osmanlı döneminde, Antakya'nın iki ana caddesi vardır. Bunlar, Roma dönemine göre çok bozulup daralmış, organik hale gelmiş olan ve üzerinde konutların bulunduğu eski Herod ya da 19.yy. sonlarındaki adıyla Kışla-Dörtayak (şimdiki Kurtuluş) Caddesi ile Ulucami civarında başlayıp, kuzeydoğu yönünde devam eden ve şehrin ticaret eksenini oluşturan Uzun Çarşı Caddesi'dir. Uzun Çarşı Caddesi'ne paralel olan Kunduracılar Çarşısı Sokağı da bağlantısı olan çok sayıda çarşı nedeniyle hareketli bir sokaktır. Habibi Neccar Camii'nden köprü yönüne giden cadde ise (bugünkü Kemalpaşa Caddesi), Osmanlı döneminde bazı kısımları çok dar, düzensiz bir sokaktır [12].

Osmanlı döneminde mahalle aralarında ve çarşılarda sokakların genişliği 1,5-5 metre arasında değişir ve tüm sokaklar taşla kaplıdır. Sokakların ortasında yağmur sularının

akması için 10-15 cm derinlikte (doğudaki mahallelerde daha derinleri de vardır) ve sokağına göre 50-100 cm arasında değişen genişlikte, halkın arık adını verdiği, kenarları kesme taşlarla belirlenmiş akıntı kanalı yer alır [12].

Osmanlı dönemi itibariyle önemini, hac yolu üzerinde bir durak noktası olmasıyla sürdürmeye çalışan Antakya'da, vakıflar aracılığıyla inşa edilen camiler, imarethaneler, hanlar ve hamamlar kentin merkezini oluşturan çarşı etrafında şekillenerek, kentin formunu etkilemiş ve büyümesini genişlemesini sağlamıştır.

18. yüzyıldan itibaren şehir, güneye doğru genişlemeye başlamıştır. 19. ve 20. yüzyıllar arasındaki Osmanlı Devleti'nde başlayan reformlar ve yeni yerel yönetim anlayışları ile birlikte kaymakamlığın kurulması, Saray Caddesi'nin açılması ile birlikte kent güneybatı yönüne doğru genişlemeye başlamıştır [53] (Şekil 3.15).

Şekil 3. 15 Kent dokusunun 16.-19. yüzyıllar arasında gelişimi [53]

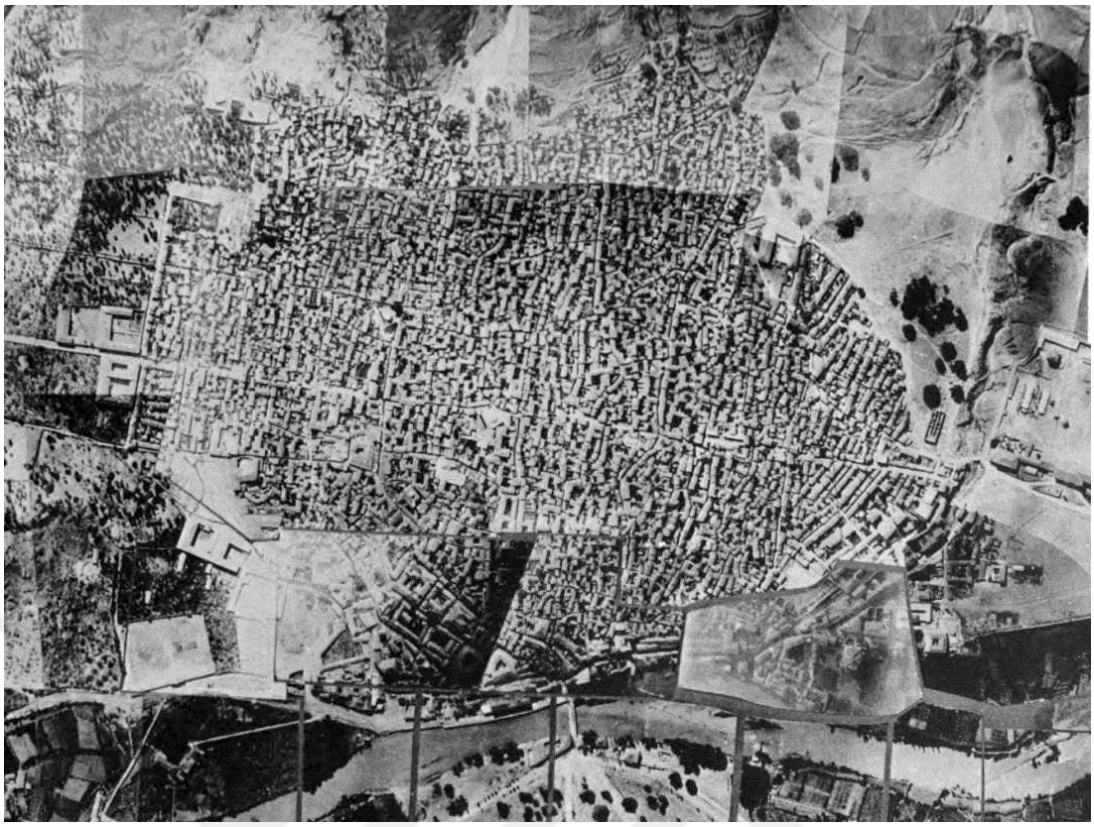
Antik Çağ'da kentin omurgasını oluşturan ve 30 metre genişliğindeki kolonatlı cadde kenti, kuzeydoğu-güneybatı ekseninde kesmekteydi. Antakya'da 1936 yılında yapılan kazılarda bu caddeye ait kalıntılar ortaya çıkarılmıştır [9]. Günümüzde, Antik dönemdeki gibi Antakya'yı kuzeydoğu-güneybatı ekseninde kesen ve kentin önemli bir ulaşım aksını oluşturan Kurtuluş Caddesi, bulunan kalıntılar üzerinden, Fransız manda yönetimi döneminde yeniden açılmıştır [3].

Jacques Weulersse'nin 1934 yılında yayınlanmış olan "Antioche: essai de géographie urbaine" adlı kitabında, o döneme ait değerli gözlemler analizler ve çizimler yer almaktadır. Eserde yer alan Antakya hava fotoğrafında, Kurtuluş Caddesi ve Kemalpaşa Caddesi'nin daha açılmadan önceki kent dokusu iyi bir şekilde okunabilmektedir (Şekil 3.16).

Şekil 3. 16 Kurtuluş Caddesi açılmadan önce Antakya kent merkezini gösteren hava fotoğrafı [33]

Glanville Downey'in de 1961 yılında yayınlanmış olan "A History of Antioch in Syria" eserinde, 1932 yılında kentte kazılara başlanmadan önce çekilmiş olan hava fotoğrafı, Kurtuluş Caddesi ve Kemalpaşa Caddesi açılmadan önceki kent dokusunun görüldüğü bir diğer kaynaktır (Şekil 3.17).

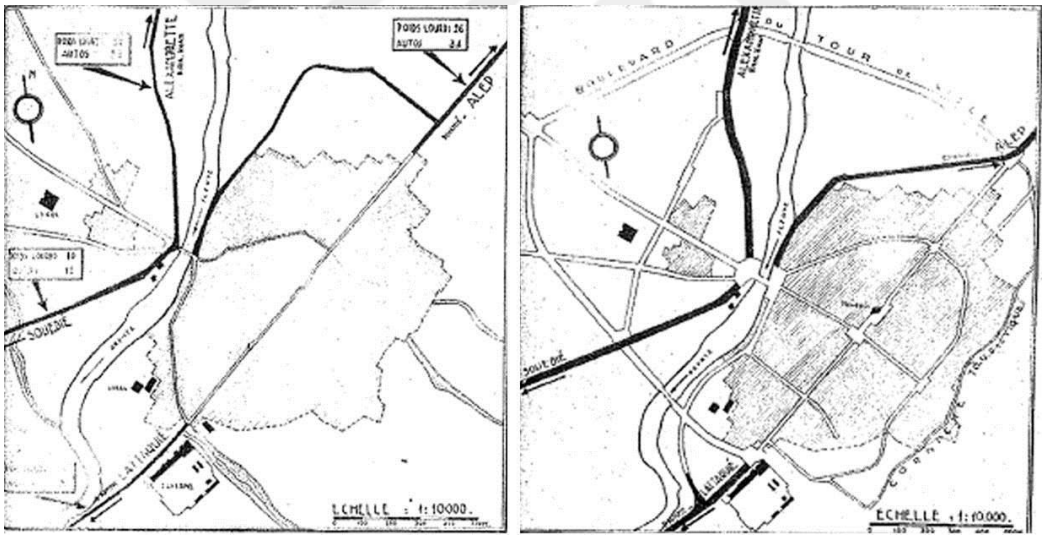
Şekil 3. 17 1932 yılına ait Antakya hava fotoğrafı [9]

1927 yılında başlayan kamulaştırma ve yıkımlarla birlikte, Kurtuluş Caddesi, 1935 yılında yaya ve taşıt trafiğine açılmıştır [54]. Caddenin açılmasından sonra, cadde üzerinde Avrupa mimari tarzına uygun cephelere sahip yapılar inşa edilmiş ve bu binalarda kentin elit ve zengin tabakası yerleşmiştir [53].

Fransız döneminde, altyapı gelişmelerinin yanı sıra kentte birçok anıtsal yapı da inşa edilmiştir. Fakat Antakya eski kent merkezinin dokusu modern Avrupa şehircilik ilkelerine uygun değildi. Buna karşılık Asi Nehri'nin batı yakası çoğunlukla boştu ve bu alanlar Fransız yönetiminin kentte batı şehircilik ilkelerini uygulamaları için uygun bir alandı. Bu dönemde eğik veya dik açılarda kesişen geniş caddeler, meydanlar ve batı tarzı anıtsal binalar Asi Nehri'nin batı tarafında inşa edilmeye başlanmıştır [55].

Antakya'nın ilk şehir gelişim planı 1932 yılında, Fransız Manda Yönetimi'nin ana şehir plancısı René Danger tarafından hazırlanmıştır. Bu plana göre iki temel ilke bulunmaktaydı. Birincisi, kent içi yol ağının geliştirilmesi ve dairesel bir karayolu bağlantısı ile Asi'nin doğu ve batı kısımlarının bağlanması, ikincisi ise eski ve yeni kent dokusu içerisinde fonksiyonel bölgeleme prensibiydi. Danger, yol ağının geliştirilmesi

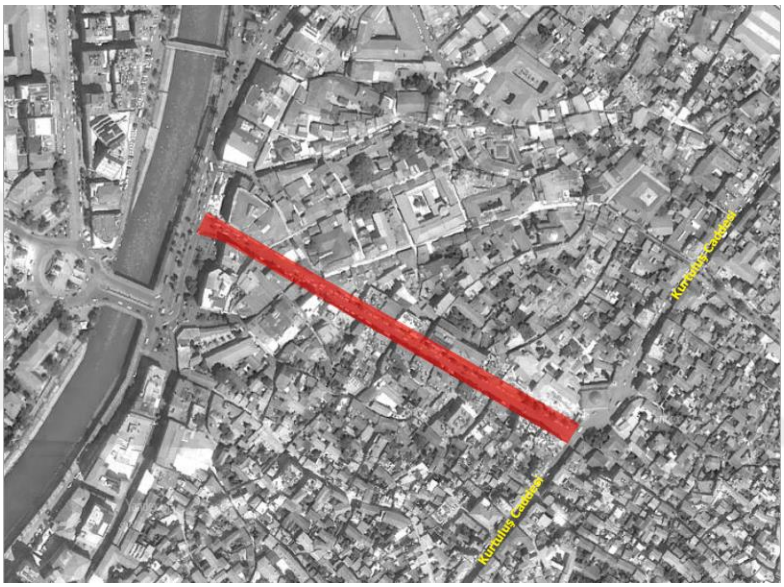
için şehir merkezinde üç ana meydan önermiştir. Bu meydanlardan ikisi eski kent merkezinde, biri Kurtuluş Caddesi üzerinde Habibi Neccar Camisi önünde, diğeriyse Ulu Cami önündedir. Üçüncü meydan ise Asi Nehri'nin karşısında inşa edilecek yeni kamu binalarının da olduğu meydandır. Habibi Neccar Camii önünde tasarlanacak yeni meydanın Ulu Cami önündeki meydana dik olarak bağlanıp köprüye doğru ulaşması da plana ait diğer bir karardı. Bu kararın altındaki düşünce, Roma dönemindeki tetrapylonu yeniden tanımlamaktı. Ayrıca plan, Antakya'yı Halep, İskenderun ve Samandağ'a bağlayan ve Asi Nehri üzerinde de iki yeni köprü inşaatı içeren bir otoyol önermekteydi. Danger planı ayrıca, Antakya tarihi kent çekirdeği boyunca fonksiyonel bölgeleri tanımlanmış ve yeni kentin Asi Nehri'nin batı kıyısında geliştirilmesini öngörmüştür. Plan, tarihi kent merkezinde, bir ticaret bölgesi, sanayi bölgesi ve konut bölgesi olarak bölgeler oluşturulmasını önermiştir (Şekil 3.18). Danger Planı, Antakya Belediyesi tarafından kabul edilmiş ve Asi Nehri'nin batısındaki öneriler gerçekleştirilmiştir fakat tarihi merkeze ait öneriler kısmi olarak uygulanmıştır [53].

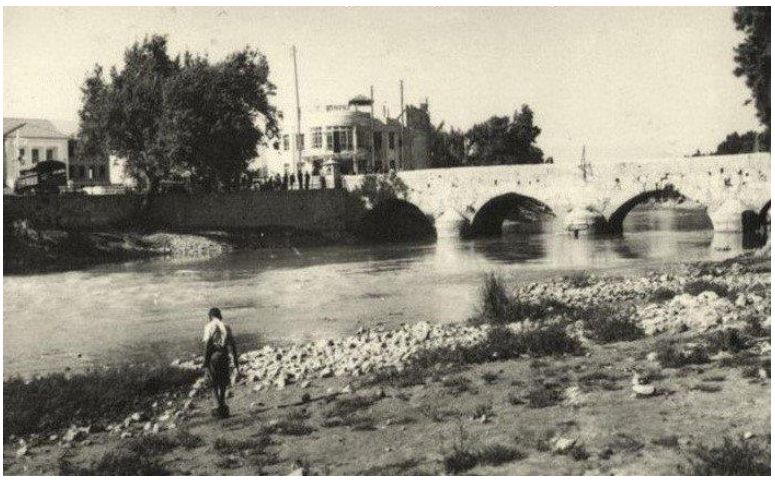
Şekil 3. 18 1932'de mevcut yol ağı (sol) ve Danger'in önerileri (sağ) [56]

Antakya'nın 1939'da Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmasıyla birlikte, 1948 yılında İller Bankası tarafından, Asım Kömürcüoğlu'na Antakya'nın ilk imar planı hazırlatılmıştır. İkinci plan ise Antakya Belediyesi tarafından, 1957 yılında Doç. Gündüz Özdeş'e hazırlatılmıştır. Bu plan, kentin Asi Nehri'nin karşı kıyısındaki gelişimi ile eski kentin imarı ve Reyhanlı ve Harbiye yönlerine doğru genişlemesini hedeflemiştir. Bu planla, eski kentin imarında, kentin kendine has dokusunu büyük ölçüde değiştiren, sokak-

avlu-ev mantığını zedeleyen bir düzen getirilmiştir. Aralarında Kurtuluş Caddesi'nin de yer aldığı birçok cadde için önerilen genişlemeler ve yeni caddelerin açılmasıyla kentin mevcut tarihi dokusuna yabancı, yeni bir doku teklif edilmiştir [3]. Kentin tarihi bölgesindeki aksların devamlılığını zedeleyen, köprü yakınında Habibi Neccar Camii'ne doğru çıkan, Kemalpaşa Caddesi de bu planın ürünüdür. Caddenin açılması sırasında birçok tarihi yapı istimlak ve kamulaştırmalarla yıkılmıştır (Şekil 3.19). Bu plan kamulaştırmalar ile kent formunu tahrip eder bir şekilde uzun bir süre yürürlükte kalmıştır. 1972 yılında Asi üzerinde asırlardır ayakta olan tarihi Roma köprüsününde yıkılması bu dönemin en yıkıcı çalışmalarındandır [53] (Şekil 3.20).

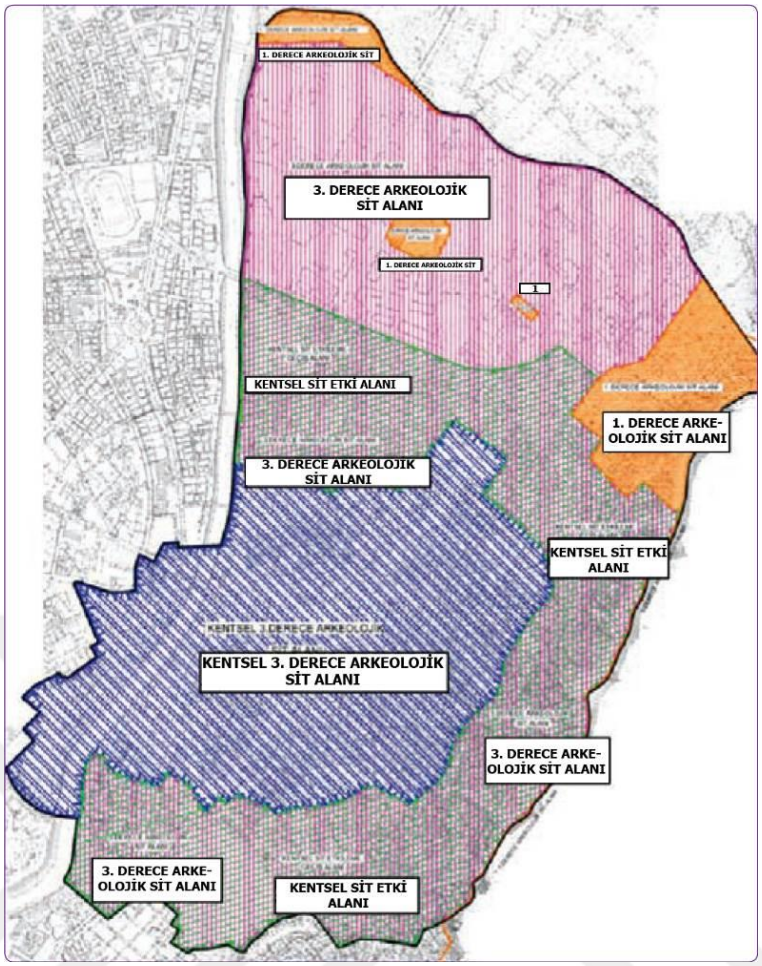
Şekil 3. 19 Kemalpaşa Caddesi ve ayırdığı tarihi merkez (2016 tarihli Google Maps imajı üzerinden hazırlanmıştır)

Şekil 3. 20 1972 yılında yıkılan tarihi Roma köprüsü [57]

Yürürlükteki planın ilerleyen dönemde ihtiyaca cevap veremez hale gelmesiyle, 1973 yılında Antakya Belediyesi tarafından Yavuz Taşçı'ya yeni bir plan hazırlatılmıştır. Bu plan çalışmaları sürerken, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 12.7.1975 tarihindeki kararıyla, Antakya'da korumaya yönelik olarak ilk ciddi adım atılmıştır. Kararın eki olan haritalarda, yer alan korunacak 1. sınıf tarihi eser listesinde; 24 cami, 6 mescit, 2 han, 4 hamam, 3 türbe, 17 çeşme, 1 bedesten, 2 sabunhane, 2 kilise, 1 havra, 8 adet muhtelif eserden oluşan toplam 70 yapı anıtsal eser olarak tescillenmiş, 132 ev de sivil mimarlık örneği olarak koruma altına alınmıştır. Bu kararla, Antakya da arkeolojik sit alanının sınırları belirlenmiş ve tescillenen 202 yapıyla birlikte bir "Koruma İmar Planı" hazırlanması hedef gösterilmiştir. Bunun sonucunda 1982 yılında, Antakya Belediyesi ve Ankara Devlet Mühendislik Mimarlık Akademisi Mimarlık Fakültesi Şehircilik Kürsüsü işbirliğiyle kentte daha detaylı bir tespit çalışması yürütülmüş ve karar eki olarak listeler hazırlanmıştır. Bu listelerde; 24 cami, 7 mescit, 4 han, 4 hamam, 7 türbe, 20 çeşme, 1 bedesten, 4 sabunhane, 2 kilise, 1 havra ile 25 adet muhtelif yapı anıtsal yapı olarak tescillenmiş, 269 ev de korunması gereken sivil mimarlık örneği olarak tescillenmiştir. İlerleyen yıllarda ise, Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi öğretim görevlilerince yürütülen çalışmalar sonucunda, 1985 yılında tescil kayıtları yapılan listeler, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yüksek Kurulunun kararıyla uygun bulunmuştur. Bu listelerde; 25 cami, 6 mescit, 3 han, 4 hamam, 7 türbe, 23 çeşme, 1 bedesten, 4 sabunhane, 1 kilise, 1 havra, 24 adet muhtelif yapı anıtsal eser ve 190 adet ev sivil mimarlık örneği olarak tescil edilmiştir. Önceki yıllarda tescil edilmiş olan toplam 78 yapının tescil kaydı silinmiştir [3].

2009 yılında, kentsel koruma ve geliştirme planının bir revizyonu hazırlanmış ve kabul edilmiştir. Bu kararla kentte 1. ve 3. Derece olmak üzere iki derece arkeolojik alan tanımlamıştır. Birinci derece arkeolojik sit alanları 4 farklı yerde yer almaktadır. Bunlardan biri, Hacı Kürüş Nehri yakınında tarihi kent çekirdek kuzeyindedir. Diğeri, 3. Derece arkeolojik sit alanının ortasında bulunan Tümülüs bulunan yerdedir. Habibi Neccar Dağı'nın da batı yamacı 1. Derece arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiştir. Tarihi kent merkezinin kuzey-doğusunda St. Peter Kilisesi'nin bulunduğu alan da 1.derece arkeolojik sit alanı olarak tanımlanmaktadır (Şekil 3.21) [53].

Şekil 3. 21 2009 yılı kentsel koruma ve sit alanları [53]

Günümüzde Antakya'nın, Asi Nehri'nin doğusunda yer alan, tarihi kent merkezine ait doku incelendiğinde, Helenistik Dönem ızgara şehir dokusunun sadece kentin kuzeydoğu kısmında Orhanlı ve Meydan mahallelerinde, Kurtuluş Caddesi'nin iki tarafında bulunan, birbirlerini ve Kurtuluş Caddesi'ni dik kesen birkaç sokak ve yapı adasında muhafaza edildiği görülebilmektedir. Tarihi merkezin geri kalan kısımlarındaysa, İslam dönemleriyle birlikte, İslam kentlerine özgü olan sokakların dönüştüğü girişik ve organik ağ dokunun egemen olduğu görülmektedir. Antakya kent merkezine ait doku analizinde, tarihi doku içerisinde, yakın geçmişte yapılan yıkımlar ile açılmış olan lineer caddelerin yapmış olduğu doku tahribatı ve tarihi dokuya yabancı büyük ölçekli yapılaşmalar rahatlıkla okunabilmektedir (Şekil 3.22).

Şekil 3. 22 Antakya tarihi merkezin doku analizi (Güncel imar planı paftaları üzerinden hazırlanmıştır)

Günümüz Antakya'sında tarihi dokuya sahip alanlar, kentin hala en yoğun kullanıma sahip bölgelerinden olmasıyla canlılığını sürdürmektedir. Fakat bu alanlardaki, yanlış kullanım ve tahribatlarla birlikte kent kimliğine uymayan nitelikte yapıların geliştiği görülmektedir. Ne yazık ki, tarihi merkez içerisindeki yakın döneme ait yapılar, gelişme alanları ve doku özellikleriyle özgün Antakya karakterine uygun gelişmemektedir.

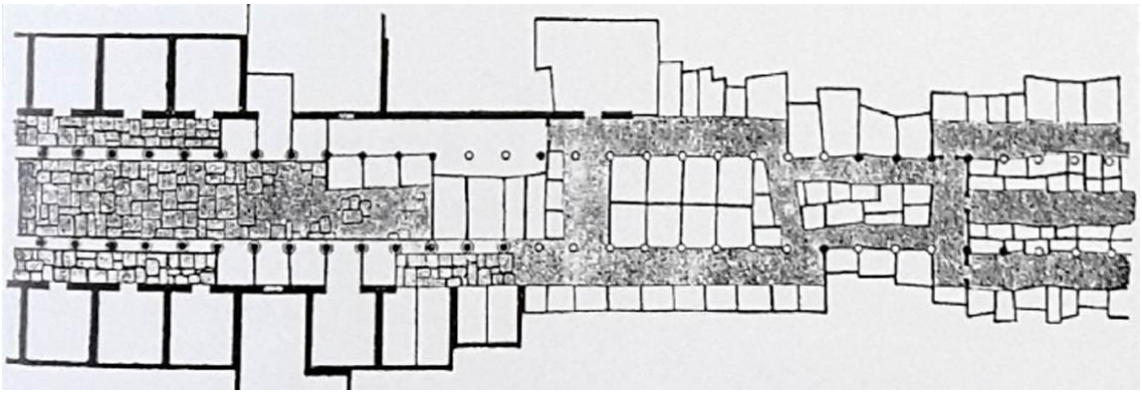
3.2 Kent Kurgusunda Ticaretin Yeri

Antakya'da, kurulduğu dönemden itibaren önemli bir ticaret kenti olmasından dolayı, ticari fonksiyonu olan yapılar, kentin mekansal kurgusunda önemli bir yer oynamıştır. Antik Çağ, caddeleri, meydanları ve ticaret yaşamıyla açık kültürün bir yansıtıcısıdır. Bu dönemdeki Antakya da bu kültürün en iyi örneklerinden bir tanesidir [2].

Roma döneminde, Antakya'nın altın çağını yaşaması ve ticari öneminin daha da artmasıyla, kentte çok çeşitli meslek grupları bulunmaya başlamıştır. Bunlar; manavlar, keresteciler, balıkçılar, fırıncılar, gümüşçü, berber, taş ustaları, metal işlemecileri, ayakkabı imalatçıları gibi çeşitlenmiştir. Bu durum, kentteki ticari çeşitliliğin bir göstergesidir [24].

M.S. 1. yüzyıldan itibaren büyük Roma kentlerinde alışveriş sokakları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu sistemde, sokağın iki tarafındaki sütunların arasında dükkanlar yerleşmiştir. Bu sokak sisteminin kökeninin, Antakya ve İskenderiye kentleri olduğu bilinmektedir [58]. Antakya'da bu dönemdeki dükkan kulübeleri, sade bir şekilde inşa edilmiş barakalardı ve üstleri kamışlarla örtülmüştü. Kentte, antik dönemde ürün satılan üç yer bulunmaktaydı. Bunlar; agora (forum), sokaklar boyunca yerleşen kulübeler ve üreticilerin evlerinin önünde kurdukları tezgahlardı. Bu çeşitlilik sayesinde Antakya halkı, evlerinden uzağa gitmeden ihtiyaçlarını temin edebilmekteydi [24]. Kent agorasının, bugünkü çarşılar bölgesinde olduğu ve boyutunun yaklaşık 160 metreye 147 metre olduğu bilinmektedir [9].

Romalılardan kalan alışveriş sokağı geleneği, sonraki dönemlerde de Anadolu'da sürmüştür. Ticaretin yoğun olduğu kentlerde, kentin ana ulaşım aksının iki tarafına yeni ticaret yapıları ve aksı dik kesen ikincil alışveriş sokakları eklenmiştir (Şekil 3.23). Osmanlı dönemiyle birlikte, ulu cami gibi kentin en önemli dini yapısı da bu aks üzerinde veya yakınlarında yapılmış ve sonuçta oluşan bu sistem, şehirdeki daima yaşayan en önemli kentsel mekanı oluşturmuştur [59].

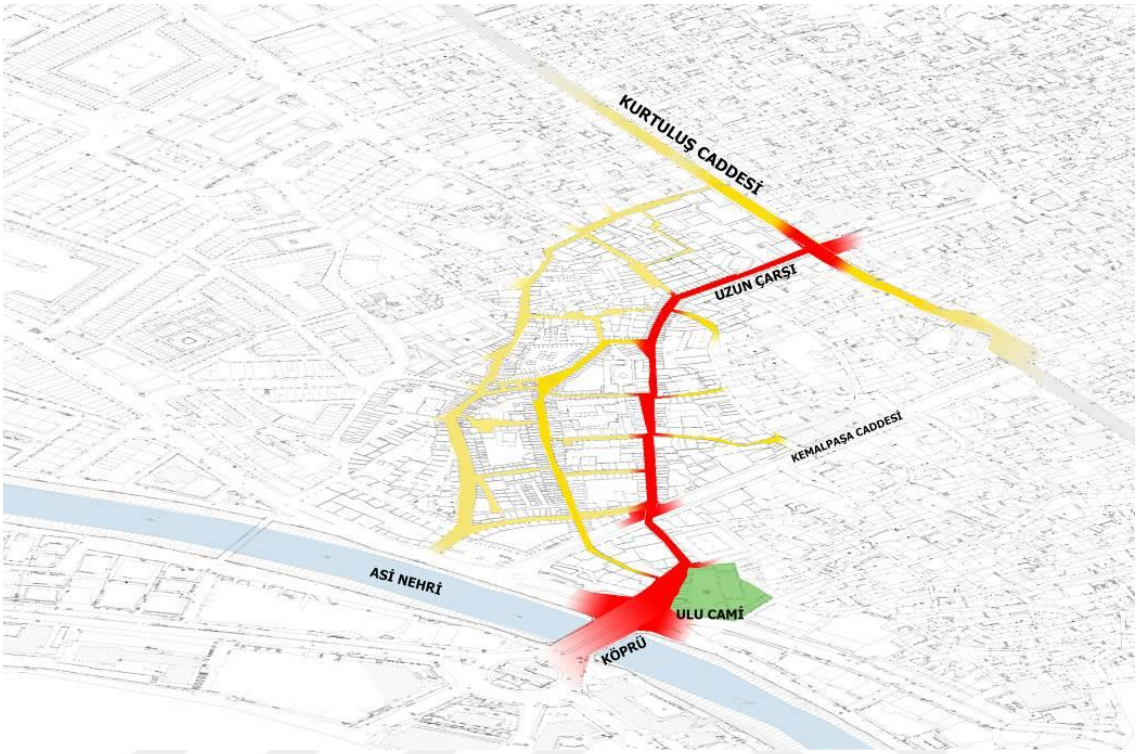

Şekil 3. 23 Kolonatlı antik bir caddenin zamanla çarşıya dönüşmesini anlatan şema [60]

Osmanlı kentlerinde, toplumun sosyoekonomik ve kültürel yapısına bağlı etkenler, konut bölgesinin ticari bölgeden net bir şekilde ayrılmasını ve çarşının şehir merkezinde yerleşmesini doğurmuştur. Sonradan Türkleştirilen Osmanlı kentlerinde, kentin dinamizm noktası olan çarşı bölgesine cami, han, hamam ve bunların pek yakınına da medrese yerleştirilmesiyle imara başlanmıştır. Bu yerleşimler, kentin önemli noktalarını oluşturmuştur [52].

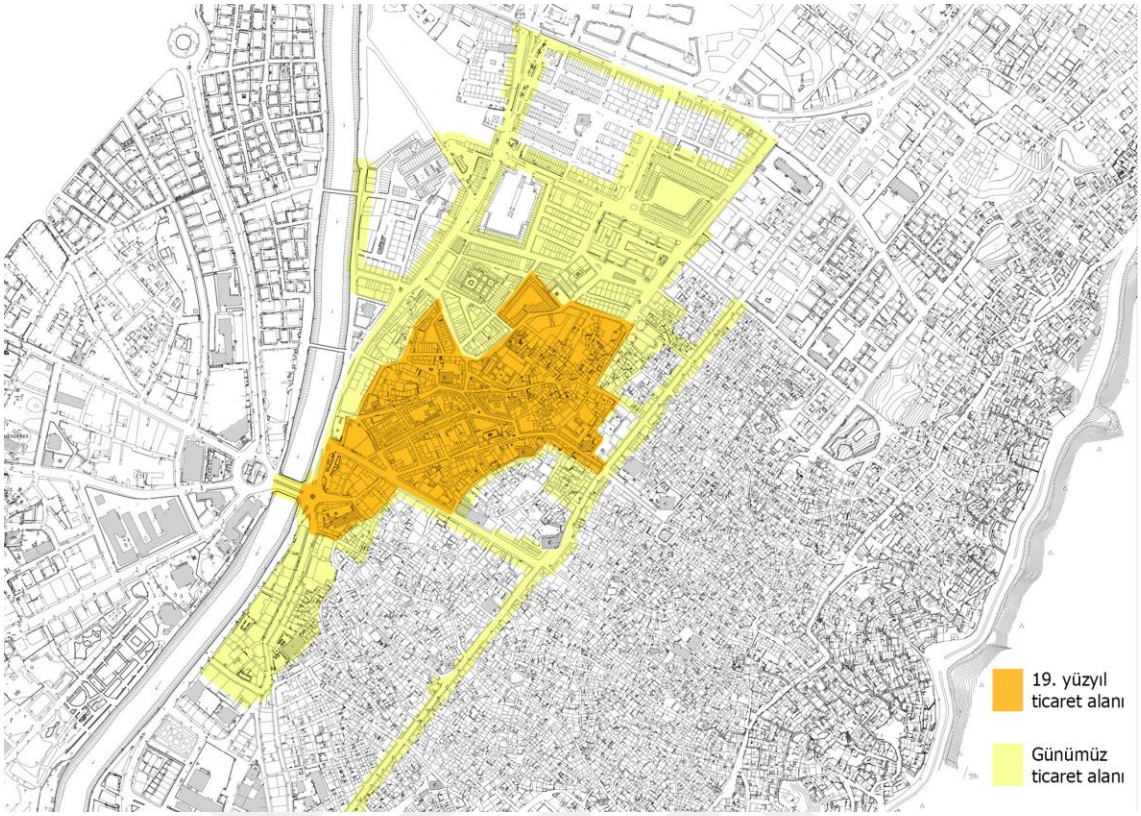
Antakya'da da antik dönemden itibaren kentin ana ulaşım aksı olan Kolonatlı Cadde'ye eklemlenen çarşılar bölgesindeki ticaret akslarının oluşması ve ticaret aksı üzerine yerleşen Ulu Cami'nin oluşturduğu sistem, kentin Müslümanlaşmasıyla başlayan ve Osmanlı dönemiyle birlikte tamamlanan bir oluşumdur. Fakat Antakya'nın çağlardır üzerinde yer aldığı önemli ticaret yolları, kentin bu gelişimini özelleştirmiştir. Genel olarak, Halep yönünden Antakya'ya doğru gelen ve kente kuzeydoğu yönünden yönelen ticaret ağı, Kolonatlı Cadde'ye ulaşıp kente girmekteydi. Antakya'dan sonra, malları denize ulaştırabilmek amacıyla kervanlar, ya Samandağ ya da İskenderun yönüne devam etmekteydi. Bu noktada da Asi Nehri'ni geçebilmek amacıyla nehir üzerindeki taş köprü, tek geçiş yoluydu. Bu sebeple, Antakya'daki Kolonatlı Cadde'ye eklemlenen ve bugünkü çarşılar bölgesinin ana akslarını oluşturan Uzun Çarşı Sokağı, Kunduracılar Çarşısı Sokağı ve Meydan Caddesi'nin köprüye doğru bir yönelim göstermiş olmasını bu durumla açıklayabilmek mümkündür. Köprü önünde birleşen ticaret akslarının da yarattığı meydana, Osmanlı şehirlerinin en önemli yapılarından olan Ulu Cami yerleşmiştir. İlerleyen dönemde de bu aks üzerine yerleşen diğer ticari birimler ve dini yapılarla birlikte bu sistem daha da tanımlı bir hal almıştır. 1970'li

yıllarda Kemalpaşa Caddesi'nin açılmasıyla köprü, Ulu Cami ve çarşılar arasındaki bu kentsel ilişki büyük oranda zedelenmiş olsa da, günümüzde hala izleri okunabilmektedir (Şekil 3.24).

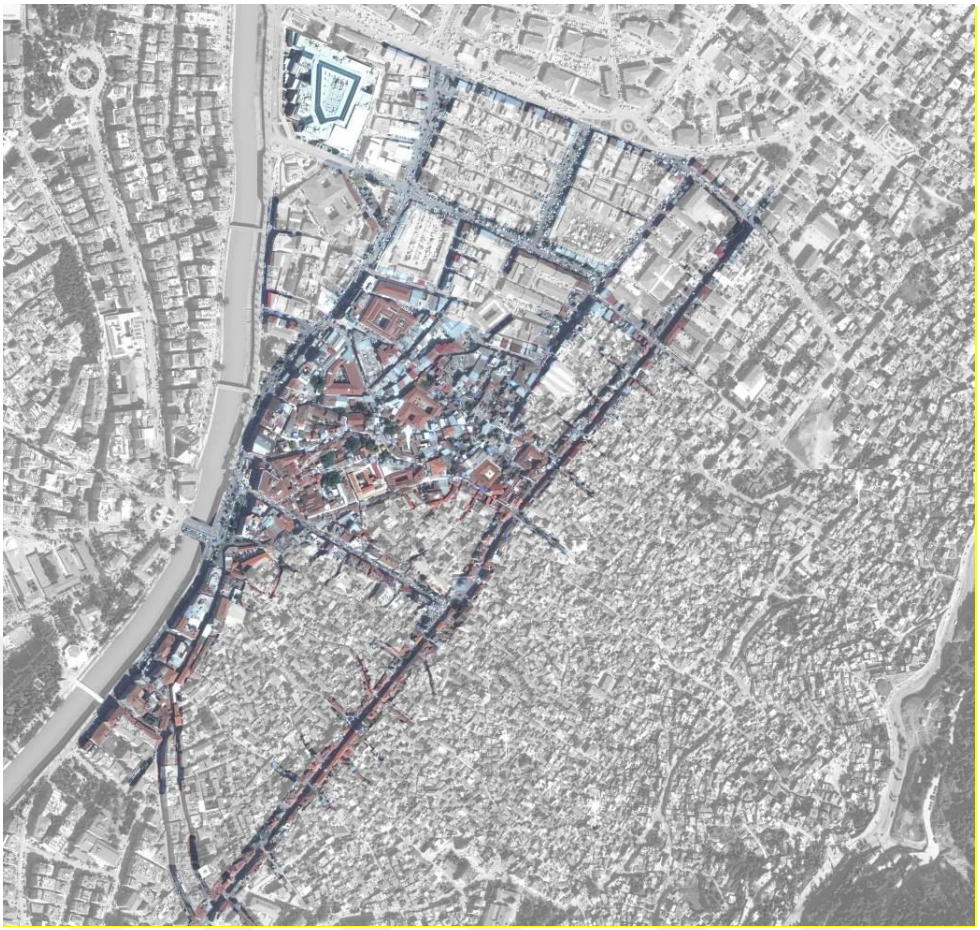
Şekil 3. 24 Ticaret aksının yarattığı sirkülasyon ile şekillenen kent dokusu (Güncel imar planları üzerinden hazırlanmıştır)

Çağlar boyunca değişen ticari ve sosyal özelliklerin etkisiyle Antakya'nın şehir kurgusu da değişmiş, bugünkü halini almıştır. Osmanlı döneminde, ticari merkez etrafında yoğunlaşan kentin, sonraki dönemlerdeki değişen sosyoekonomik yapı, yapısal müdahaleler ve yeni yapılaşmalarla birlikte farklı merkezlere doğru yayılma eğilimi gösterdiği görülür. Bu yayılım ile birlikte, Osmanlı kenti özelliği olan, ticari ve konut bölgeleri arasındaki kesin ayrımın, eski netliğini yitirdiği ve birbiri içine girmeye başladığı görülebilmektedir. 19. yüzyıldan bu yana değişen düzen ve yeni yapılaşmalar ile birlikte ticari alanların, köprüye ve etraftaki diğer yoğun sirkülasyona sahip yeni alanlara doğru yayılması, bu durumun en gözle görülür kanıtı sayılabilir (Şekil 3.25).

Şekil 3. 25 19. yüzyılda ve günümüzde ticaret bölgesinin yayılımı (Güncel imar planı paftaları üzerinden hazırlanmıştır)

Şekil 3.25'te 19. yüzyıldaki geleneksel ticaret bölgesi ve günümüzdeki ticaret alanının kent dokusu içerisindeki saçaklanması görülmektedir. Eski haritalar ve yapılar referans alınarak çizilen 19. yüzyıla ait ticaret bölgesi sınırlarının, Kemalpaşa Caddesi'nin açılması ve sonradan inşa edilen farklı yapılar ile birlikte günümüzde okunmasının zorlaşmasına rağmen, geçmişte net olarak diğer yerleşim bölgesinden ayrıldığı görülebilmektedir. Günümüz ticaret bölgesinin ise, değişen sosyal durum, yeni açılan caddeler ve inşa edilen yapılar ile birlikte, sınırları net olmayan bir yayılım gösterdiği görülebilmektedir. 19. yüzyıl sonlarından itibaren değişen yapı anlayışıyla birlikte, ticaret yapılarının konut ile birlikte aynı binada yer alması (zemin katı ticaret, üstleri konut olan yapılar) da ticaret bölgesi sınırlarının netliğini ortadan kaldıran bir diğer durumdur. Günümüz ticaret alanlarında, eski merkeze yaklaştıkça ticaret işlevi yoğunluğu artarken, uzaklaştıkça ticari işlev azalmakta ve yerini konutlara bırakmaktadır (Şekil 3.26).

Şekil 3. 26 Günümüzdeki ticaret alanlarının kent dokusu içerisindeki saçaklanması (Ticaret alanları vurgulanmıştır) (2015 Google Maps görüntüsü üzerinden işlenerek oluşturulmuştur.)

Geleneksel kent dokusundaki organik dokunun, günümüzde çarşılar bölgesinde de hakim doku olduğu görülmektedir. Yeni müdahaleler ile birlikte kentin diğer kısımları gibi çarşılar bölgesinin de özgün dokusu zedelenmiştir. Modern dünyanın değişen alışveriş koşullarıyla birlikte, inşa edilen büyük alışveriş merkezleri, geleneksel çarşıların varlığını tehdit etse de yıllara göğüs germiş bu yapılar, bugünün koşullarına da uyum sağlamaya çalışmaktadır. Tüm tahribat ve değişimlere rağmen, asırlardır Antakya'nın ticaretine ev sahipliği yapan çarşılar bölgesi, hala kentin ticari canlılığının ana merkezi olarak hayatını sürdürmektedir.

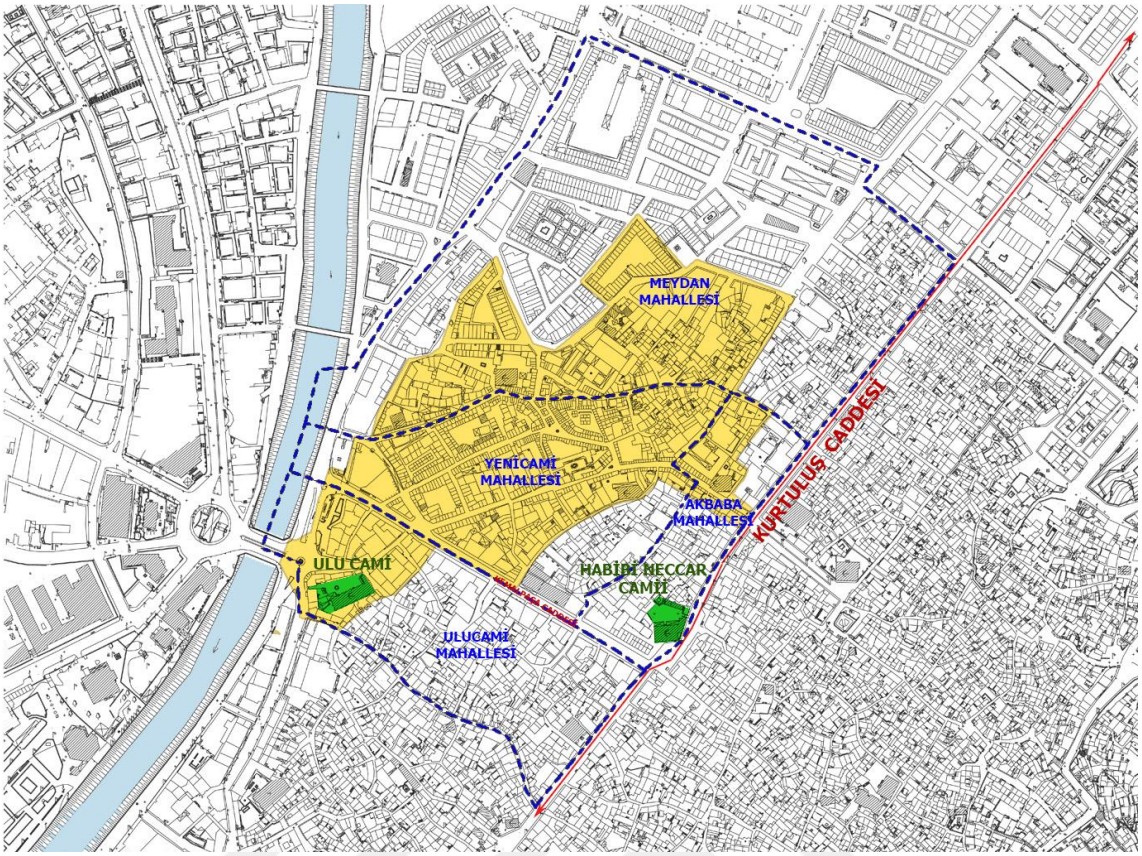
BÖLÜM 4

ANTAKYA TARİHİ ÇARŞILAR BÖLGESİNDEKİ TİCARİ YAPI ÖRNEKLERİNİN İNCELENMESİ

Antakya şehir örgütlenmesinin ağırlık merkezi, ekonomik merkez olan çarşılar bölgesidir. Ulu Cami ile Habibi Neccar Camii, sosyal yaşantının iki önemli merkezi olmasına rağmen, önem bakımından ikinci sırada yer almaktadırlar. Bedesten, hanlar, her biri bir mesleğe tahsis edilmiş sokaklar ve esnaf mescitlerinin yer aldığı çarşılar bölgesi, önem olarak kentin birincil merkezini oluşturur [12]. Tarihi Antakya dokusunun yaklaşık dörtte birini kaplayan çarşı bölgesi, kentin kuzeybatısında, Asi Nehri ile Kurtuluş Caddesi arasında kalan Meydan Mahallesi, Yenicami Mahallesi, Akbaba Mahallesi ve Ulucami Mahallesi'nin bir bölümüne yayılmıştır (Şekil 4.1, Şekil 4.2).

Şekil 4. 1 Tarihi çarşılar bölgesinin Habibi Neccar Dağı üzerinden görünümü, E. Çekmecelioğlu, 17.05.2015

Şekil 4. 2 Tarihi çarşılar bölgesi haritası (Güncel imar planı paftaları üzerinden hazırlanmıştır)

Antakya çarşıları içerisindeki sokaklar, üçlü bölümleme esasına göre;

-Teknik (her zaman zanaatkarların belirli bir lonca içerisinde bulunması),

-Topografik (aynı loncanın zanaatkarlarının özel bir sokakta toplanması),

-Topluluk (aynı loncanın zanaatkarlarının çoğunlukla aynı etnik ve dini gruptan olması) şeklinde düzenlenmiştir [33]. İslam geleneğiyle birlikte başlayan yeni ticari gelenek; aynı malı üreten, aynı çarşıyı kullanan, aynı fuarlara katılan veya aynı hammaddeyi kullanan esnafların, birçok alanda rakip olmalarına rağmen, ortak çıkarlara sahip olmaları ve aynı tehditlerle karşılaşmaları durumunun sonucu olarak lonca adı altında birlikler kurmalarını doğurmuştur [61].

Özellikle Osmanlı döneminden itibaren Ahilik ilkelerine göre çalışıp, loncalar şeklinde örgütlenmiş esnaf teşkilatı, hanlar gibi büyük ticari yapıların etrafında organize olmuştur. Antakya'da da çarşı, her biri bir mesleki gruba tahsis edilmiş sokaklardan ve kendi iş alanlarına göre organize olmuş pazar ve işyerlerinden oluşuyordu [12].

Antakya çarşılarındaki mesleki bölümlenmeyi daha iyi aktarabilmek için, geçmiş dönemlere ait mesleki grupların da incelenmesi gerekmektedir. 1709 – 1827 yılları arasındaki şer-iye sicillerinde Antakya'da 63 çeşit meslek tespit edilmiştir. Bunlar; abacı, arpacı, attar, bahçıvan, bakkal, basmacı, bezirgan, berber, boyacı, çalıcı, çerçi, çıbıkçı, çilingir, çıkrıkçı, culfa(cüllah), debbağ, değirmenci, demirci, terzi, destari, deveci, ekmekçi, eskici, fahreci, habbaz, hallaç, hamamcı, hammal, kalaycı, kahveci, kasap, kasidehan, kıssahan, kaşşaş, katırcı, kavukçu, kazancı, kazzaz, kebapçı, keçeci, köşker, kılıççı, kuyumcu, künefeci, kürkçü, leblebici, manav, masaracı, mimar, mutaf, mücellit, nalbant, neccar, oturakçı, penbeci (pamukçu), saka, sarrabe, sarraç, semerci, şerbetçi, demirci, terzi, zefirci… dir [62].

Faik Türkmen'in "Mufassal Hatay" adlı eseri, 1935 yılında Antakya'daki esnaf ve zanaatkarlar hakkında önemli sayısal bilgiler içeren diğer bir eserdir. Bu eserin içerisinde yer alan zanaat dallarından, çarşı içerisinde dükkanları yer alan türler, çalışan ve dükkan sayıları Çizelge 4. 1'deki gibidir.

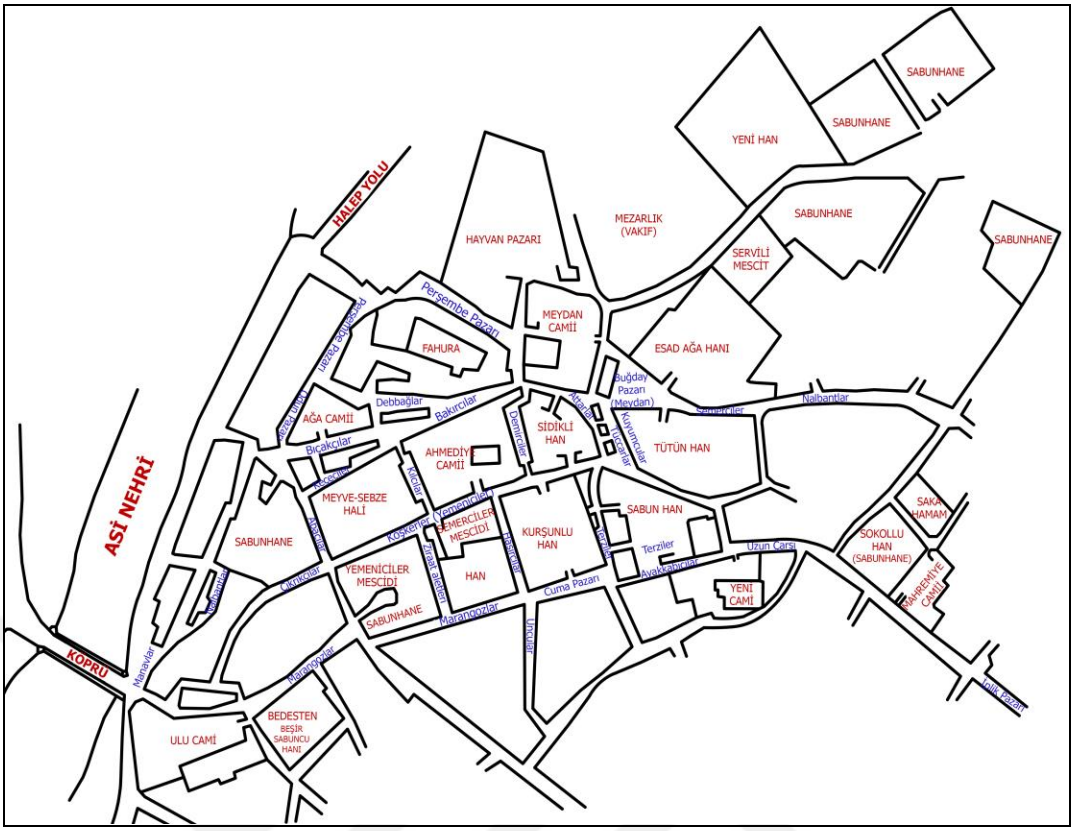
Çizelge 4. 1 1935 yılı Antakya zanaatkarları listesi [26]

Zanaatkar türü	Dükkan sayısı	Çalışan sayısı
Kuyumcular	18	32
Çömlekçiler	3	17
Değirmenciler	4	18
Fırıncılar	33	75
Kasaplar	90	117
Lokantacılar	9	12
Tatlıcılar	8	18
Tel kadayıfı yapanlar	14	20
Şekerciler	25	30
Gazozcular	2	5
Buzcular	1	4
Şerbetçiler	5	24
Humus ve mahalli yemek yapanlar	12	20
Zeytinyağcı ve sabuncular	11	198
Berberler	85	179
Mühürcüler	4	6
Soba, mangal ve kovacılar	8	11
Marangozlar	21	66
Doğramacılar	40	55
Çıkrıkçılar	5	7
Araba yapanlar	7	25
Tarakçılar	3	3
Su dolabı yapanlar	2	8
Hasırcılar	0	130
Bez basmacıları	1	2

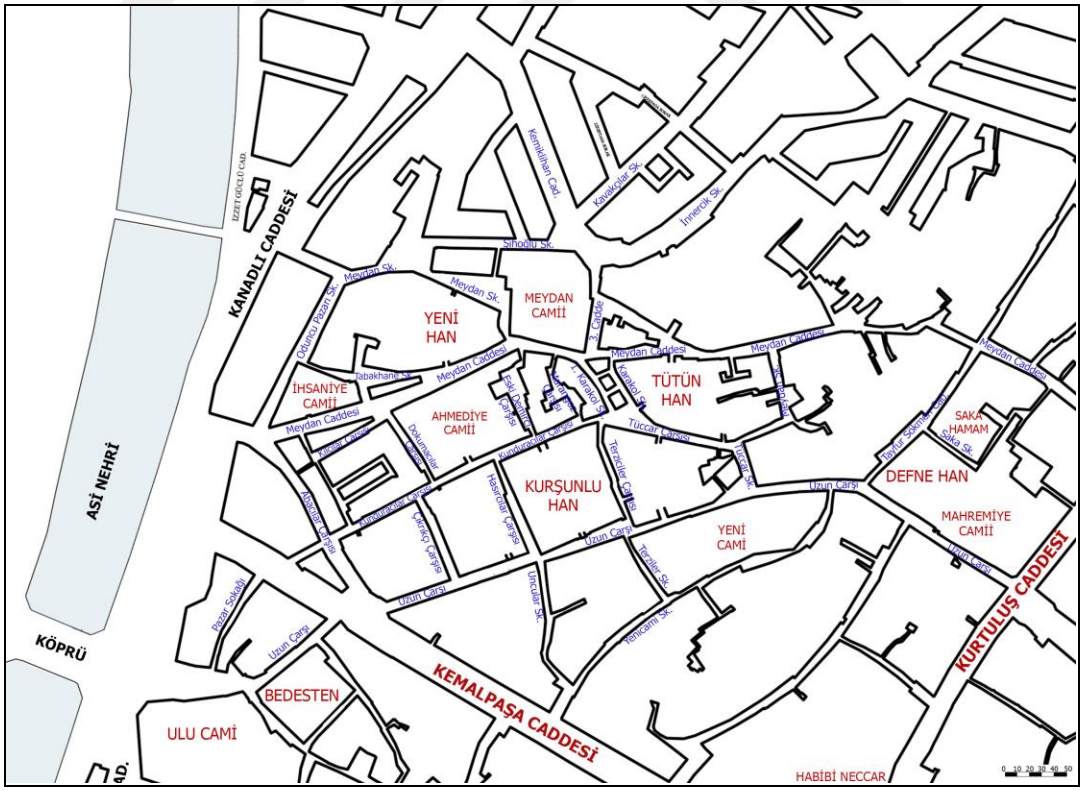
Çizelge 4. 1 1935 yılı Antakya zanaatkarları listesi (devamı) [26]

Zanaatkar türü	Dükkan sayısı	Çalışan sayısı
İpek dokuyucuları ve ipek çekenler	6	12
Keçeciler	8	18
Kumaş dokuyanlar	6	16
Kilim dokuyanlar	20	56
Keçi kılı dokuyanlar	23	50
Terziler	47	119
Fes kalıpçıları	7	13
Nakış işleyenler	6	32
Gömlekçiler	8	10
Ütücüler	3	3
Debbağlar	28	70
Kunduracılar	52	147
Köşkerler	80	240
Eskiciler	8	40
Saraçlar	10	18
Semerciler	15	18
Demirciler	22	74
Nalbantlar	20	27
Bıçakçılar	14	55
Tenekeciler	16	47
Bakırcılar ve kazancılar	12	25
Kalaycılar	21	78

Çarşılar, zaman içinde değişen ekonomik dengelerle birlikte fonksiyonunu yitirip başka meslekler tarafından işgal edilse bile, sokaklarda eski işleve ait isimlerin yaşadığı görülmektedir. Antakya'da bu durumun çok sayıda örneği bulunmaktadır. Listede yer alan; çıkrıkçılar, su dolabı yapanlar, bezciler, basmacılar, fes kalıpçıları, nalbantlar, değirmenciler, buzcular vb. gibi zanaatkarlar ve bunlara ait mekanlar günümüzde kaybolmuştur. Hasırcılar, semerciler, bakırcılar, keçeciler, kalaycılar vb. gibi esnaf ve zanaatkarlardan ise küçük ölçekte varlığını sürdürenlere rastlanmaktadır. Kaybolan meslek gruplarına ait birimlere, farklı türde zanaatkarlar yerleşmesine rağmen günümüz Antakya çarşılarındaki sokak isimleri, hala eski adını taşımaktadır. Bu duruma örnek olarak; Kunduracılar Çarşısı, Abacılar Çarşısı, Çıkrıkçı Çarşısı, Dokumacılar Çarşısı, Hasırcılar Çarşısı ve daha birçok sokak verilebilir. Sokakların eski adının hala yaşaması sayesinde de sokakların eski fonksiyonunu günümüzde bile anlayabilmek mümkün olmaktadır. Antakya çarşılarının 1930 yılındaki halini gösteren harita (Şekil 4.3) ile günümüzdeki çarşılar bölgesindeki sokak adlarını gösteren haritalar (Şekil 4.4) karşılaştırıldığında da bu durum açıkça görülebilmektedir.

Şekil 4. 3 1930 yılına ait Antakya çarşıları haritası, [12]

Şekil 4. 4 Günümüze ait Antakya çarşı sokakları haritası, (Güncel imar planı paftaları üzerinden hazırlanmıştır)

Ekonomik değişimler, kentteki sosyal ilişkilerin artması, kentlinin ve esnafın zenginleşmesi sonucunda, zamanla çarşılardaki kaybolan işlevlerin yerine mobilyacı, kunduracı, hazır giyim satıcılığı, kumaşçı, balıkçı, çiçekçi, oyuncakçı, kitapçı ve kırtasiyeci, beyaz eşya satıcıları gibi işlevler yerleşmeye başlamıştır. Bunun yanında günümüzde kent merkezinde, ticari yapılaşmanın yavaş yavaş kendini hizmet sektörüne bırakmaya başladığı da görülmektedir.

Çarşılar bölgesinin şehirdeki ticaretin ve canlılığın ana kaynağı olması, bölgede birçok işlevin bir arada yaşanmasından da kaynaklanmaktadır. İslamiyet ile birlikte ticaret bölgesinin kent içinde bölgesel olarak özelleşmesinden itibaren halk, çarşı dışında konut işlevinin yoğunlukta olduğu alanlarda yaşar, çalışmak için iş merkezi olan çarşıya gider, ihtiyaçlarını da oradan karşılardı. Bu ortamda camiler, kahvehaneler gibi mekanlar da, halkın buluşma yerleri olarak önemli bir görev üstlenmiştir [12].

Sanayi devriminin etkilerinin Türk şehirlerinde görülmeye başlanmasına kadar, Türk şehirlerinde ticaret yapısı türleri; hanlar, bedestenler ve dükkanlar olmak üzere üç ana tür göstermekteydi [52]. Tarih içerisinde ancak önemli ticaret kenti olmuş şehirlerde, her ticari yapı tipine rastlanabilmekteydi. Kentlerde yer alan ticari yapı stoku, kentin zenginliğinin ve refahının en büyük göstergesiydi. Antakya da önemli bir ticaret kenti olduğundan dolayı, Türk ticaret yapı türlerinin her çeşidine ev sahipliği yapmaktaydı. Kentin zaman içinde geçirdiği değişimler ile birlikte, Antakya'daki ticaret yapıları da değişime uğramış, bazı yapılar kendini korurken, bazıları işlevini yitirip başka işlevler taşımış, bazılarıysa ne yazık ki yıkılmıştır. Bu sebeple, Antakya da ticaretin geçirmiş olduğu değişimleri yapılar üzerinden okuyabilmek mümkün olabilmektedir. Kentin kaynağa ulaşılabilen dönemlerine ait ticari yapı tiplerini ve sayılarını incelediğimizde bu değişim rahatça görülebilmektedir (Çizelge 4.2).

Çizelge 4. 2 Ulaşılabilen kaynaklarda Antakya'daki ticaret yapısı sayıları

Tarih	Belge adı	Han sayısı	Bedesten	Dükkan
1648	Evliya Çelebi Seyahatnamesi	9	1[1]	300
1891	La Turquie d'Asie, Vital Cuinet	20	0	1486
1891	Salname-i Vilayeti Halep	24	0	2073
1896	Salname-i Vilayeti Halep	24	0	2073[2]
1936	Antioche-Essai de Géographie Urbaine, Jacques Weulersse	12	0	Değer yok
1975	Koruma İmar Planı ve Ekleri[3]	2	1	Değer yok
1982	Koruma İmar Planı ve Ekleri	4	1	Değer yok
1985	Koruma İmar Planı ve Ekleri	3	1	Değer yok
2009	Kentsel Koruma ve Geliştirme Planı	4	1	Değer yok

Çizelge 4.2'de de görüldüğü gibi Antakya ticari yapıları bakımından oldukça değişkenlik gösteren bir kenttir. Bu durum, kentin sürekli değişen dinamik yapısının sonucudur. Kentin geçirdiği bu devinimlerden dolayı, kaynaklarda yer alan ticari yapılarının birçoğuna dair bilgiye günümüzde ulaşabilmek mümkün olamamaktadır. Bazı yapıların, değişen ekonomik koşullarla birlikte fonksiyonu da değişmiş, bununla birlikte mimari özellikleri de yeni fonksiyona göre uyarlanmıştır. Yapıların yaşadığı bu denli ağır değişimler, yapıların özgün işlevinin anlaşılabilmesini oldukça zorlaştırmaktadır. Tabloda görülen, koruma imar planlarındaki yapı sayısındaki değişimler de, işlevini yitirmiş yapılar hakkında yürütülen çalışmalardan sonra, eski işlevine dair kabullerin değişmesinden kaynaklıdır. Ticari yapıların işlev değişimi konusunda, birçok hanın bazı

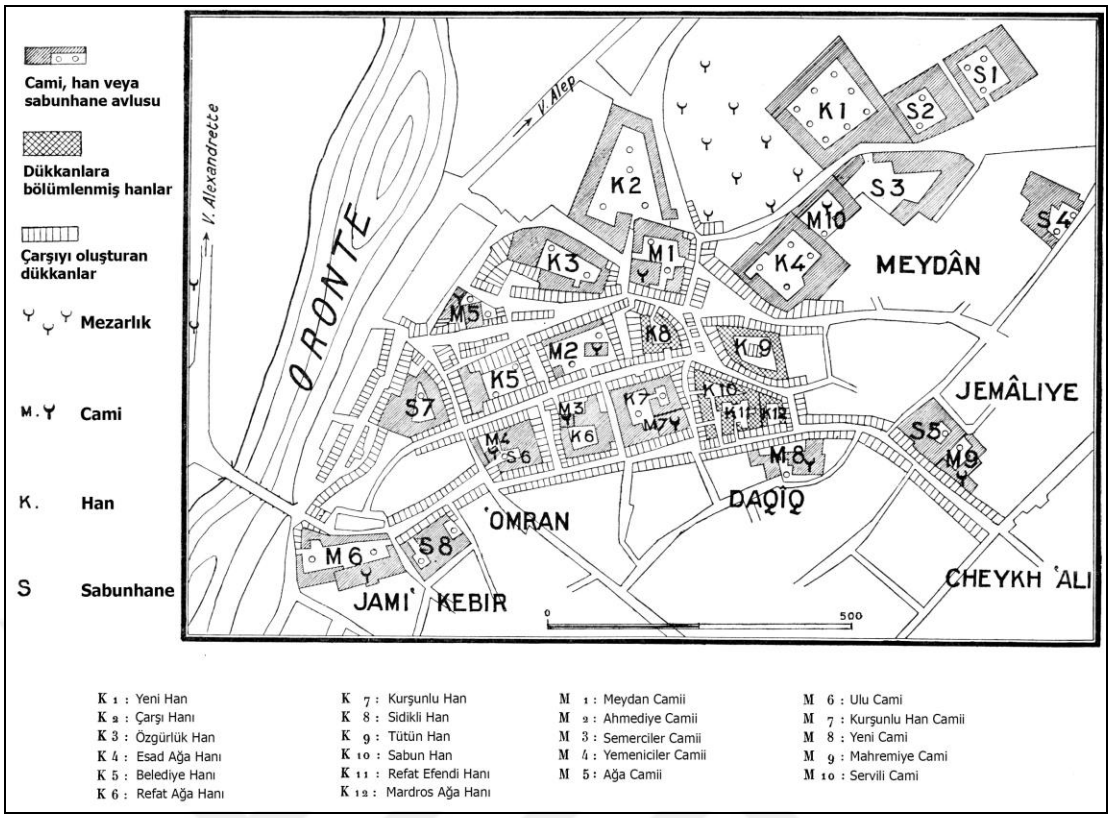
[1] Evliya Çelebi Seyahatnamesinde bedesten ile ilgili olarak, kagir olmayan bir bedesten bulunduğundan bahsetmektedir. Fakat Antakya'daki bedesten kagir bir yapıdır.

[2] 1896 tarihli Salname-i Vilayeti Halep içerisinde farklı sayfalarda farklı değerler yer almaktadır. Sayfa 706'da yine dükkan sayıları için 2548 değeri verilmiştir.

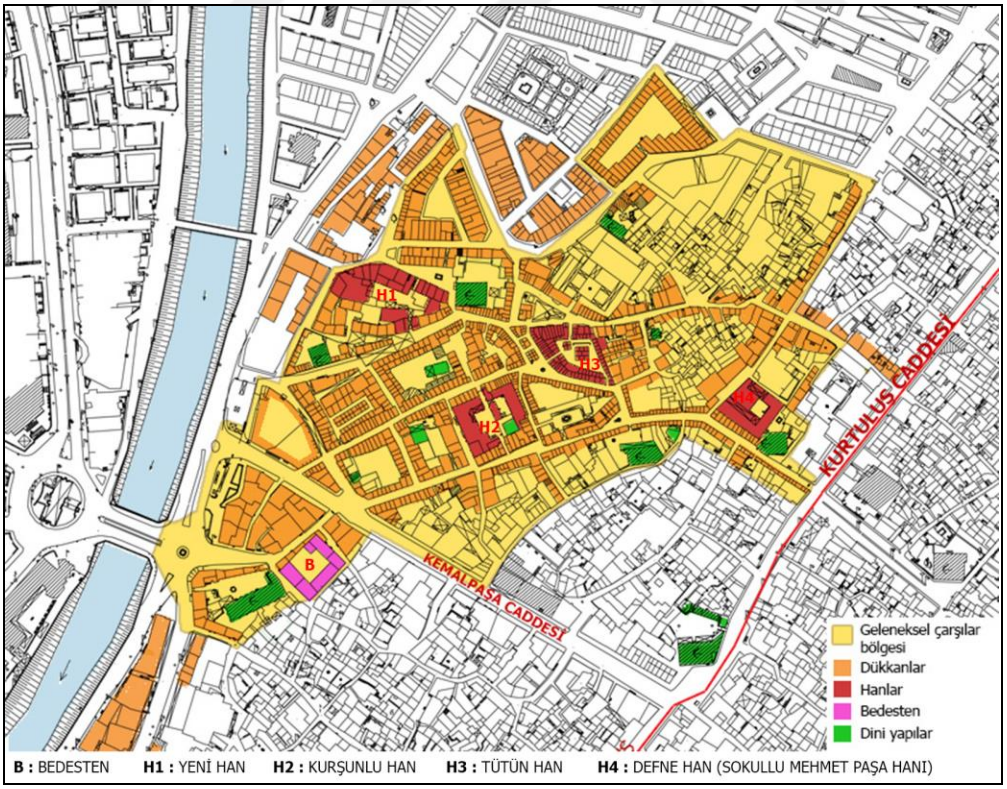
[3] Korumaya yönelik imar planı eklerinde yer alan değerler net yapı sayısını değil korumaya değer özellikte bulunan yapı sayılarını vermektedir. Fakat özellikle han ve bedesten gibi yapıların korumaya değer özelliklerini sürdürüp sürdürmediğini anlayabilmek açısından önemlidir.

dönemlerde sabunhane olarak kullanılması, en net örnektir. Ayrıca 1936 yılına ait Antakya'nın sosyal ve ekonomik yapısı hakkında bilgiler veren, Fransız Manda Yönetimi Müfettişi Pierre Bazantay, belediye tarafından, kent içindeki bazı büyük hanların kapıları sürekli açık tutularak, avlularının çarşı sokağı haline getirilmek istediğinden ve avlu etrafındaki birimlerin dükkanlara çevrildiğinden bahsetmektedir [63]. Bu örnekler, günümüz çarşılarında, eski belgelerde yer alan ticari yapıların birçoğunun özgün haliyle görülememesinin açıklamasıdır.

1936 yılında Jacques Weulersse'nin Antakya çarşılar bölgesine dair çizdiği planlar ile aktardığı bilgiler, bugün büyük çoğunluğu ayakta olmayan ticari yapılara dair bulunan en eski çizili kaynaklardandır (Şekil 4.5). Weulersse'nin planı, Antakya çarşısının değişimini anlayabilmek için çok önemli bir kaynaktır. Özellikle Kemalpaşa Caddesi açılmadan önceki özgün çarşılar dokusunu da ortaya koyması açısından önemlidir. Planlarda, dükkan bölümlenmeleri, hanlar, camiler ve sabunhaneler rahatlıkla anlaşılabilecek şekilde detaylı olarak aktarılmıştır. Plan üzerinde yer alan lejantlar ile yapıların adları da belirtilmiştir. Plandaki gösterimlerde, işlevini sürdüren hanlar ayrı, yakın dönemde avluları sokağa dönüştürülerek dükkanlara bölümlenmiş hanlar ayrı bir tarama ile belirtilmiştir. Dükkanlara bölümlenmiş hanlar; Sidikli Han (K8), Tütün Han (K9), Sabun Han (K10), Refat Efendi Hanı (K11) ve Mardros Han'dır (K12) (Şekil 4.5). Plandaki bu detaylar sayesinde, günümüzde de dükkan işlevini sürdüren bu birimlerin, eskiden han olduğunu anlaşılmaktadır. Ayrıca Weulersse'nin planında, o dönemde sabunhane olarak kullanılan fakat han veya bedesten olduğu yakın dönemdeki incelemeler ile anlaşılmış yapıların da o dönemdeki durumu görülebilmektedir. Weulersse'nin planı ile güncel imar planları üzerinden kültür envanteri listelerine göre işlenmiş olan planlar karşılaştırıldığında 1936 yılından bu yana çarşılar bölgesindeki yaşanan değişimler açıkça görülebilmektedir. Bu değişimler, bazı yapılarda sadece isim farklılıkları iken, bazı yapılarda işlevsel, bazı yapılarda ise büyük yapısal farklılıklardır (Şekil 4.6).

Şekil 4. 5 Jacques Weulersse'nin 1936'ya ait Antakya çarşıları haritası [33]

Şekil 4. 6 Günümüzde çarşılar bölgesi ve yapı tipleri (Güncel imar planı paftaları üzerinden Kültür Envanteri [64] listelerine göre hazırlanmıştır)

Weulersse'nin planı (Şekil 4.5) ile günümüzdeki tarihi çarşılar bölgesi planı (Şekil 4.6) karşılaştırıldığında, birçok hanın dükkanlara dönüştüğünü, bazı hanlarında artık yerinde olmadığı açıkça görülebilmektedir. Yeni Han (K1), Çarşı Han (K2), Esad Ağa Hanı (K4), Belediye Hanı (K5), Refat Ağa Hanı (K6) günümüze ulaşamamış hanlardır. Fakat bu hanların bulunduğu yapı adalarının izleri korunmuştur. Günümüze ait planlardaki Bedesten ve Defne Han (Sokullu Mehmet Paşa Hanı), Weulersse planında sabunhane olarak gösterilmekte bu da yapıların o dönemki fonksiyonunu göstermektedir. Weulersse planı ile güncel plan arasında Yeni Han ile ilgili isim çelişkisi bulunmaktadır. Weulersse planında Yeni Han, daha kuzeyde bugün daha yeni yapıların bulunduğu alanda işaretlenmiş ve günümüz haritasında Yeni Han olarak görülen yapı için de Özgürlük Hanı denilmiştir.[1]

Planlar karşılaştırıldığında, genel olarak çarşı sokakları yapılarının korunduğu görülmektedir. Yapı ölçeğinde değişimler yaşansa da, yıkılan yapıların yerine inşa edilen yeni yapıların, büyük oranda eski izlere uyduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda en büyük farklılığın, Kemalpaşa Caddesi üzerinde eski dokuya yabancı yeni yapılaşma olduğu görülmektedir. Cadde üzerindeki yapıların, tarihi çarşı bölgesinin özgün dokusunu zedelediği ve dükkan yapılarını farklılaştırdığı görülebilmektedir.

4.1 Hanlar

Han kelimesi, Farsça kökenli olup, ev anlamına gelmektedir. Ortaçağdan itibaren ortaya çıkmış olan han yapıları, yerli ve yabancı tüccarların mallarını bıraktıkları ve içinde işliklerin de bulunduğu birimlerden oluşmaktaydı. Ticaretin yoğun olduğu kentlerde ve kentler arasındaki durak noktalarında inşa edilen hanlar, Türk yapı tipleri arasında boyutları yönünden, dini eserlerden sonra gelmektedir. Hatta bazı hanlar, büyük camilerden bile daha büyük olabilmektedir [59], [52].

Plan şeması olarak hanlar, bir avlu çevresinde, genellikle iki katlı revaktan ve arkasında sıralanan odalardan oluşmaktadır. Hanların bu plan şeması, Antik Roma dönemi yapılarından "horrea" denilen ticaret yapısı tipine benzemektedir [59].

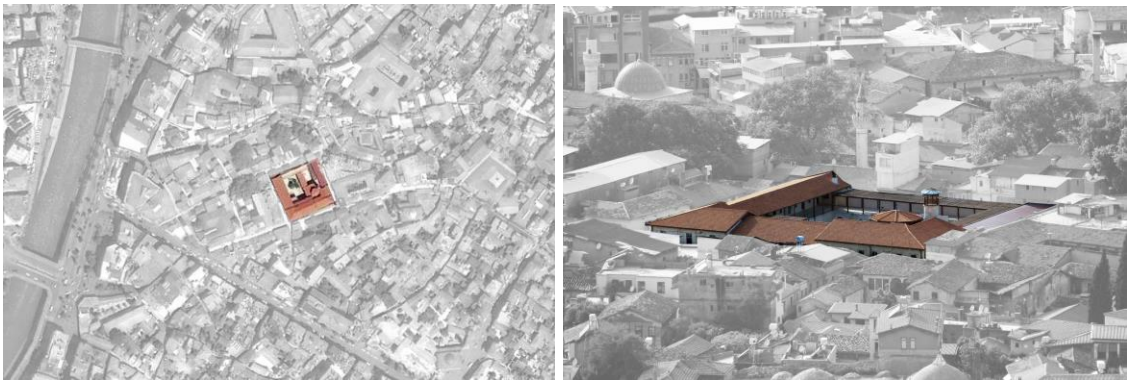
[1] Günümüz haritası üzerinde işaretlenen yapılar için Kültür Envanteri listeleri kullanılmış ve bunlar doğru kabul edilmiştir. İlerleyen bölümlerde de bunun üzerinden devam edilecektir.

Satış, üretim ve barınma gibi işlevleri bir arada bulunduran hanlarda, değerli mallar bulunduğundan güvenlik ön planda bulunmaktaydı. Hanlarda giriş ve çıkış için az kapının bulunması ve bu kapıların genellikle gece kapanmaları, ayrıca malzeme olarak da dayanıklı malzeme ile inşa edilmeleri ve sokak üzerinde az açıklık bulundurmaları gibi sebeplerle hanlar, tüccarlar için bir güven ortamı sağlamaktaydı. Hanların vakıf malı olanları olduğu gibi, şahıslara ait olanları da bulunmaktaydı. Vakıf hanları, vakfın gelir getirmeyen diğer kuruluşlarını geçindirmek amacıyla yaptırılmışlardır [52].

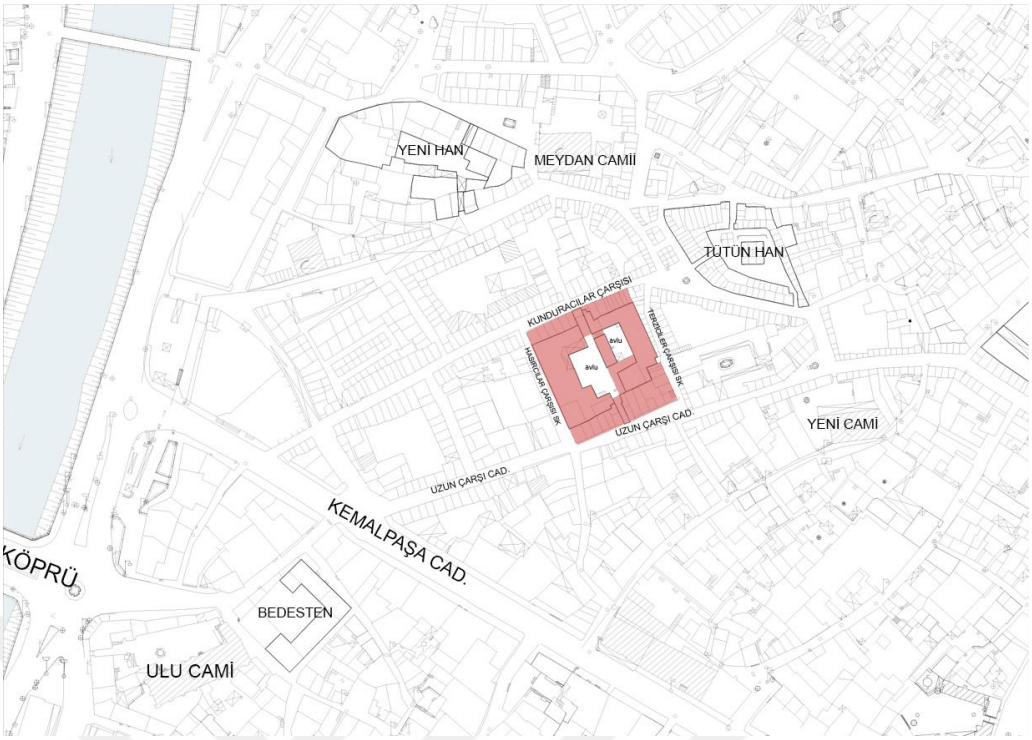
Önemli bir ticaret kenti olan Antakya'da 18. Yüzyılda 24 han bulunduğu bilinmektedir. Fakat değişen ticari koşullarla birlikte bazı hanların sabunhane gibi işlevlere dönüştürüldüğü, bazılarının kapıları açık tutulup ve dükkanlara bölümlenip çarşıya dönüştürüldüğü, bir kısmının ise yıkıldığı bilinmektedir (Çizelge 4.2). Günümüzde Antakya'da koruma altına alınıp Han olarak tescillenmiş 4 adet yapı bulunmaktadır. Bunlar; Kurşunlu Han, Defne Han (Sokullu Mehmet Paşa Hanı), Tütün Han ve Yeni Han'dır (Şekil 4.6).

4.1.1 Kurşunlu Han

Kurşunlu Han, kuzeybatısında Kunduracılar Çarşısı Sokak, güneydoğusunda Uzun Çarşı Caddesi, güney batısında Hasırcılar Çarşısı Sokak, kuzeydoğusunda Terziciler Çarşısı Sokak olan yapı adasında yer almaktadır (Şekil 4.8). Etrafında yer alan ve çarşının ana akslarını oluşturan sokaklar dolayısıyla önemli bir konuma sahiptir. Parsel yerleşimi olarak 254-255-256-…-287-288 numaralı parseller üzerinde yerleşmiştir. Tescilli bir yapı olan hanın, Doğal ve Kültürel Varlıkları Koruma Envanteri numarası 56'dır [64].

Şekil 4. 7 Kurşunlu Han'ın uydu görüntüsü (solda), Kurşunlu Han'ın Habibi Neccar Dağı üzerinden görünümü (sağda), E. Çekmecelioğlu, 17.05.2015

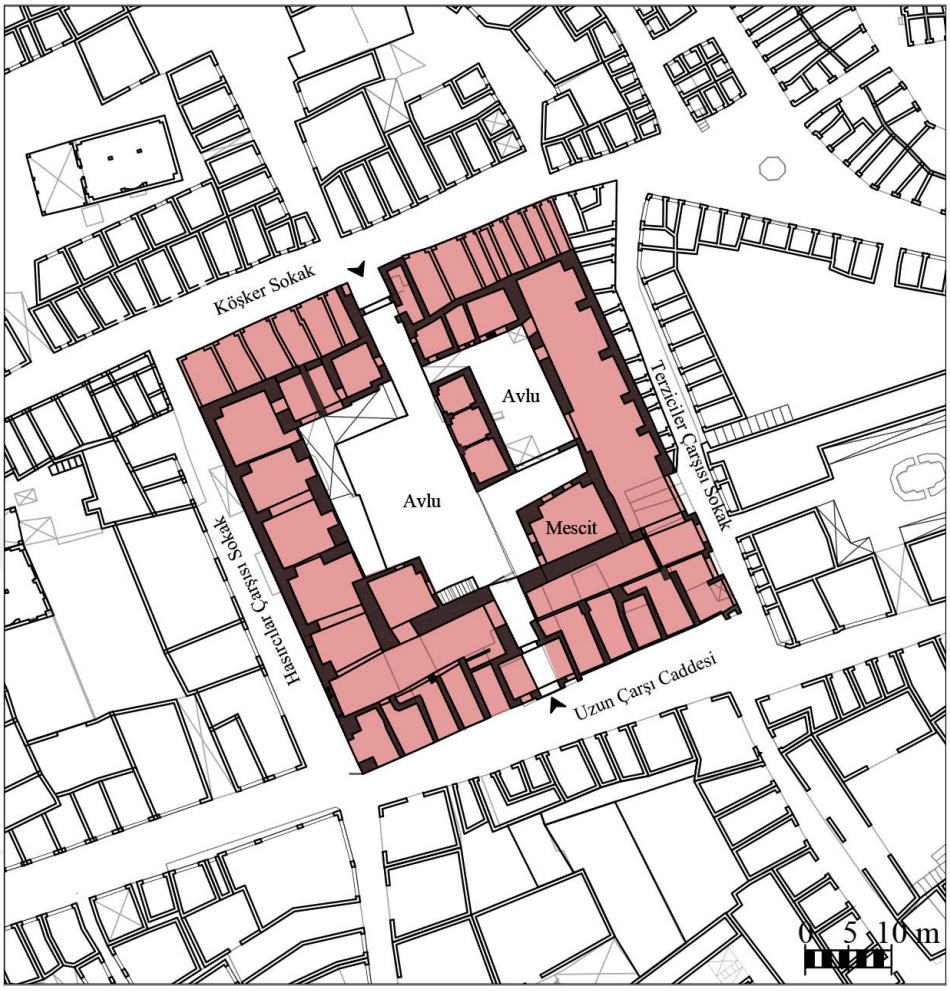

Şekil 4. 8 Kurşunlu Han vaziyet planı, E. Çekmecelioğlu, (Güncel imar planı paftaları üzerinden hazırlanmıştır)

Kurşunlu Han'ın inşa tarihçesi hakkında farklı kaynaklarda farklı ifadeler bulunmaktadır. Pierre Bazantay ve Mehmet Tekin, Kurşunlu Han'ın 1660 yılında Köprülü Mehmet Paşa tarafından, sürre alaylarının ağırlanması için inşa edildiğinden bahs etmektedir [12], [63]. Başka bir kaynakta ise 1569 yılında Dersaadet Kapuağası Cafer Ağa vakfı olarak bir han inşa edildiği ve hanın üzerini kaplamak amacıyla, Rumeli'de Vulçitrin Sancağı'ndaki madenlerden kurşun getirtildiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca o dönemde hayli lüks olan bu yapıda eminler, havaleler, subaşıların sürekli konaklamasından dolayı hacıların yer bulamayıp şikayetçi olmalarından bahsedilmektedir [16]. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan Cafer Ağa Vakfı'nın kayıtları incelendiğinde; "Kurşunlu Han derununda vaki cami" için 1751 yılında imam ataması yapıldığını gösteren bir belge bulunmaktadır [65]. Bu bilgilere dayanarak, Kurşunlu Han'ın Cafer Ağa Vakfı'na ait olduğu ve yapımının 1569 yılından önce tamamlanıp daha sonra kurşun kaplandığı belirtilmektedir [37].

Kurşunlu Han, Antakya'da günümüze en sağlam ulaşabilen han olmasına rağmen, birçok değişiklik geçirmiştir. 1834 tarihli şer-iye sicilinde, Kavalalı İbrahim Paşa'nın Antakya'yı ordu merkezi ilan edip bir kışla inşa ettirdiği ve Kurşunlu Han ile Nakip Han'ı

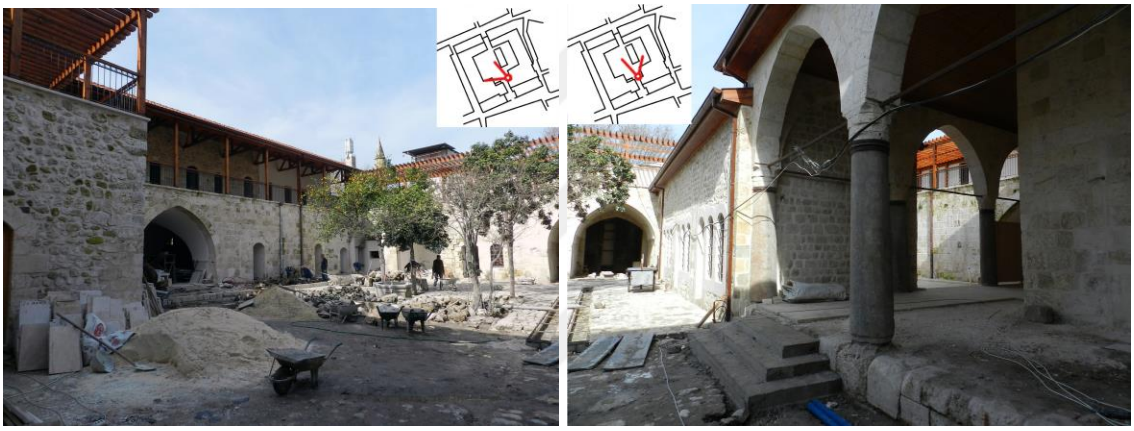
mühimmat deposu olarak kullandırdığı belirtilmektedir [12]. Han içerisinde yapılmış olan birçok müdahalenin de bu dönemde yapılmış olması muhtemeldir.

Şekil 4. 9 Kurşunlu Han zemin kat planı, E. Çekmecelioğlu, (Güncel imar planı paftaları üzerinden ve alan gözlem ve ölçümleri ile hazırlanmıştır)

Yaklaşık kare plan şemasına sahip, iki katlı bir yapı olan Kurşunlu Han'ın Uzun Çarşı Caddesi ve Kunduracılar Çarşısı Sokağı'na açılan karşılıklı iki adet kemerli kapısı bulunmaktadır. Bu girişlerin bulunduğu sokaklar üzerinde han duvarına bitişik dükkanlar yer almaktadır. Aynı şekilde, hanın Terziciler Çarşısı Sokak üzerindeki cephesinin bir kısmında han duvarına bitişik dükkanlar, bir kısmında da hanın içine açılan bölümler bulunmaktadır. Hanın içine sokaktan açılan bölümler, sonradan duvar yıkılarak açılmış birimlerdir. Hanın Hasırcılar Çarşısı Sokak üzerindeki cephesinde ise dükkan yer almamakta, az sayıda ve genelde ikinci kat seviyesinde ufak pencereler bulunmaktadır. Ayrıca hanın, kuzey batı köşesinde sivri kemerli bir nişten oluşan bir çeşmesi bulunmaktadır (Şekil 4.13). Zemini kesme taş kaplı geniş bir avluya ve avlunun

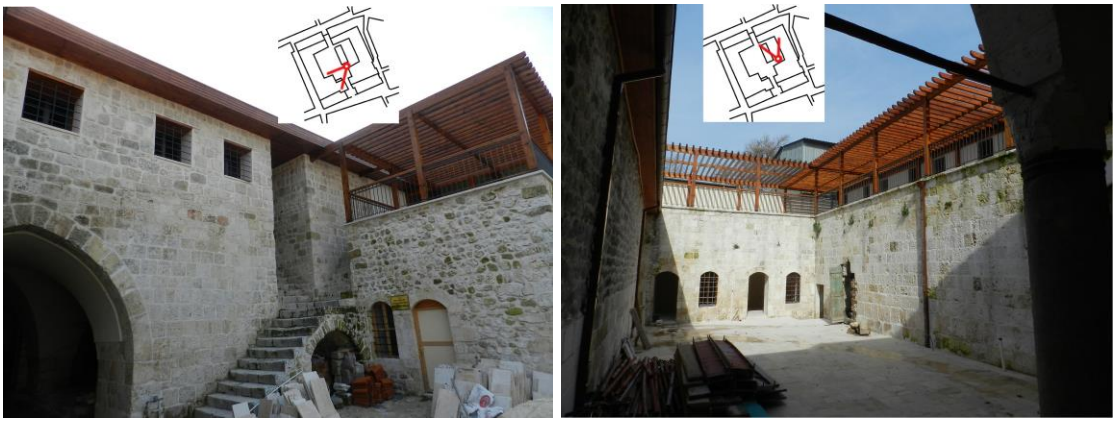
ortasında küçük bir taş havuza sahip yapının, avlusunun güneybatısında bir de mescidi bulunmaktadır. İlk inşa edildiği dönemde yaklaşık kare yapıya sahip avlunun, kuzeybatı-güneydoğu ekseninde, sonradan inşa edilmiş olan özgün olmayan üç dükkan avlunun bütünlüğünü bozmuştur. Bu dükkanlar, batı yönünden ikişer pencere ve birer kapı ile avluya açılmıştır. Dükkanlar ile mescit arasından beşik tonozlu bir geçiş ile avlunun dükkanların arkasında kalan kısmına ve buradaki birimlere ulaşılmaktadır. Avlunun güneybatı kısmında bulunan merdivenler belirli bir yükseklikten sonra ikiye ayrılmakta ve bunlar vasıtasıyla üst kata çıkılmaktadır(Şekil 4.11). Üst katta sahanlık etrafında dizilmiş oda birimleri bulunmaktadır. Odalardan orta kısımdakilerde ikişer, köşe kısımdakilerde birer pencere bulunmaktadır.

Şekil 4. 10 Avlunun güneybatı girişi önünden görünümü (solda), Avluya açılan muhdes dükkanlar ve mescit önündeki revaklı alan (sağda) E. Çekmecelioğlu, 02.02.2015

Hanın avlusunun güneybatısındaki mescit, kuzey yönünde revakları bulunan tek kubbeli bir cami planındadır. Kısa silindirik bir gövdeye sahip mescidin minaresi, Antakya'daki birçok minare gibi mahalli üsluba uygun, ahşap korkuluklu şemsiyeli şerefe ve konik külah ile sonlanmaktadır (Şekil 4.10).

Günümüzde restorasyon işlemi devam eden Kurşunlu Han'ın, yenileme çalışması sonucunda kültür merkezi, atölyeler ve rekreasyon alanları gibi işlevlere ev sahipliği yapması planlanmıştır. Kurşunlu Han, konumu ve tarihi değeri itibarıyla Antakya'daki en değerli ticaret yapılarının başında gelmekte olup, bu değeri sürdürecek şekilde sağlam bir şekilde ayaktadır.

Şekil 4. 11 İkinci kata ulaşan avlunun güneybatısındaki merdiven (solda), Avludaki dükkanların arkasında kalan avlunun geri kalan kısmı (sağda), E. Çekmecelioğlu, 02.02.2015

Şekil 4. 12 Terziciler Çarşısı Sokak üzerinden hanın cephesi (solda), Hasırcılar Çarşısı Sokak üzerinden hanın cephesi (sağda), E. Çekmecelioğlu, 18.05.2015

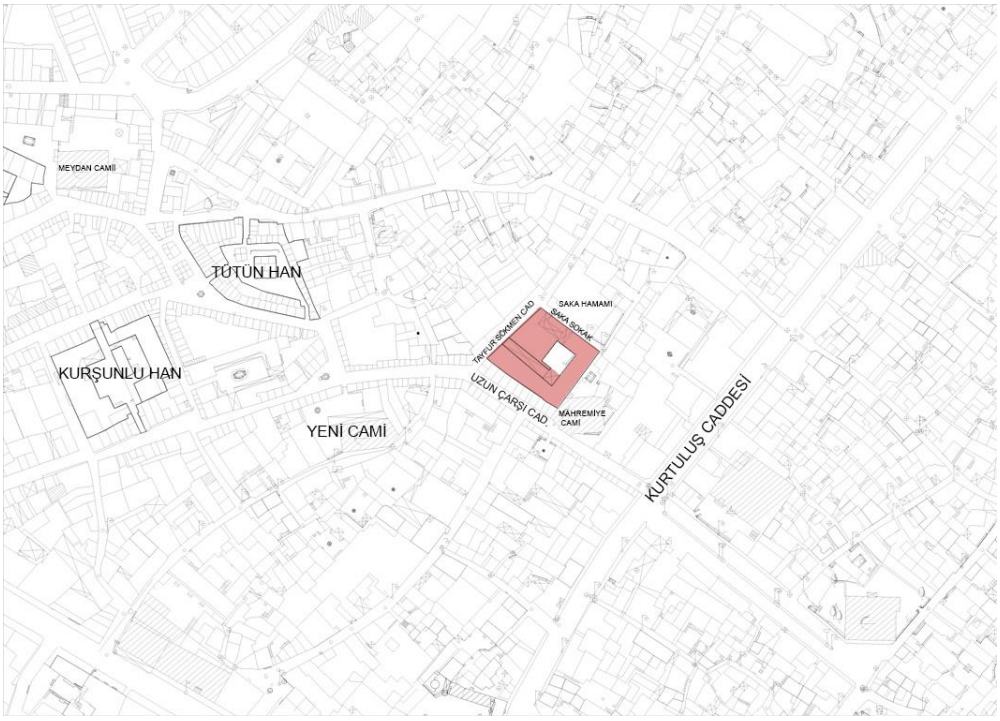
Şekil 4. 13 Hasırcılar Çarşısı Sokak üzerindeki çeşme, E. Çekmecelioğlu, 20.08.2015

4.1.2 Defne Han (Sokullu Mehmet Paşa Hanı)

Defne Han (Sokullu Mehmet Paşa Hanı), Akbaba Mahallesi'nde, Tayfur Sökmen Caddesi ile Uzun Çarşı Caddesi'nin kesiştiği köşede yer almaktadır. Yapının kuzeydoğusunda Saka Sokak, güneybatısında Uzun Çarşı Caddesi, güneydoğusunda Mahremiye Camii, kuzeybatısında Tayfur Sökmen Caddesi yer almaktadır (Şekil 4.15). 1262 numaralı parsel üzerine yerleşen yapı, tescillenmiş ve koruma altında olup, Doğal ve Kültürel Varlıkları Koruma Envanteri envanter numarası 108'dir [64].

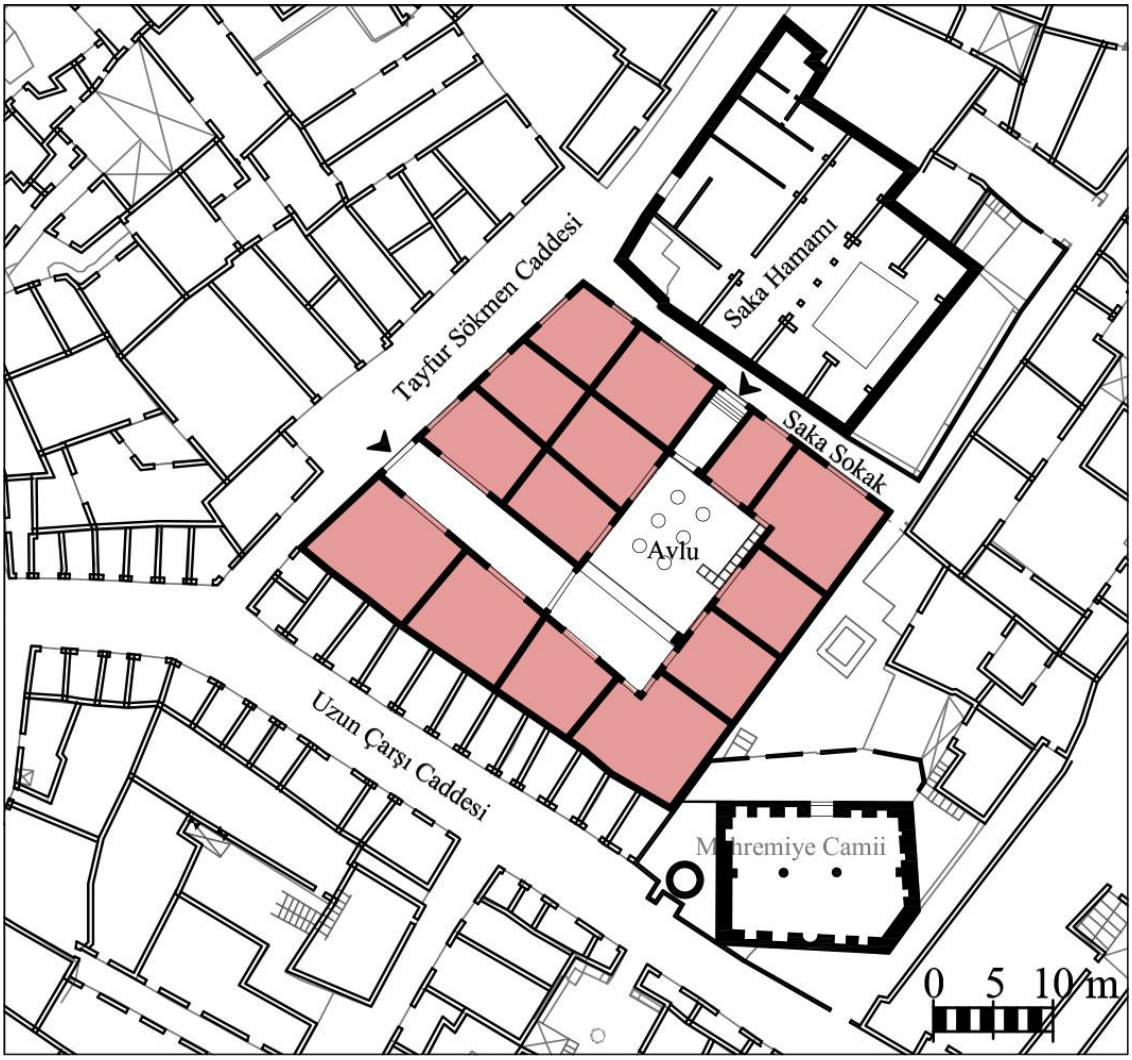
Şekil 4. 14 Defne Han'ın uydu görüntüsü (solda) (2016 Yandex Maps imajı kullanılmıştır), Defne Han'ın Habibi Neccar Dağı üzerinden görünümü (sağda), E. Çekmecelioğlu, 17.05.2015

Şekil 4. 15 Defne Han vaziyet planı, E. Çekmecelioğlu, (Güncel imar planı paftaları üzerinden hazırlanmıştır)

Sokullu Mehmet Paşa, kurduğu vakıf bünyesinde ülkenin birçok yerinde olduğu gibi Antakya'da han, hamam (Saka Hamamı), bedesten, değirmen gibi şehrin ekonomik ve ticari hayatında önemli işlevler üstlenen yapılar inşa ettirmiştir. Sokullu Mehmet Paşa Vakfı'nın vakfiyesine göre Antakya'da Ibn Debbus Mahallesi'nde Saka Hamamı ile hamamın yanında, 22 alt kat mahzeni, 28 üst kat mahzeni ve ahırı olan bir han inşa ettirmiştir. Hana bitişik olan Mahremiye Camii de aynı vakfa ait olup, sonradan inşa ettirilmiştir [12]. Bu üç yapının bir araya gelmesi ile birlikte yapı adasında külliye işlevi oluşturulmuştur. Konaklamak için hana gelen yolcular, Saka Hamamı'nda yıkanmış, Mahremiye Camii'nde ibadet etmiş ve handa konaklamışlardır. 1846 yılına kadar han olarak kullanılan yapı, Halep Valisi Vecihi Paşa tarafından satın alınıp, tadilatla sabunhaneye çevrilmiştir. 1933 yılına kadar vakıf mülkiyetinde olan yapı, bu tarihte şahıs mülkiyetine geçmiş ve 1969 yılına kadar Çelenk-Haytoğlu Sabunhanesi adıyla yapıda sabun üretimi yapılmıştır. 1969 yılında Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun izniyle yapının kuzeybatı cephesi yıkılmış ve dört dükkan yapılmıştır. O tarihten yakın döneme kadar da alt kattaki diğer kısımlar depo ve ahır olarak kullanılmış, üst katta iplik üretimi yapılmıştır [66]. 2006 yılında restore edilen yapı günümüzde, "Defne Han" adıyla turistik çarşı olarak kullanılmaktadır.

Defne Han'ın tarihlendirilmesi ile ilgili olarak farklı bir görüş de mevcuttur. Bu görüşe göre; üzerinde bir kitabe bulunmaması, adının Sokullu Vakfiyesi dışında bir kaynakta geçmemesi ve vakfiyede han hakkında geçen; zemin katta 22, birinci katta 28 odanın bugünkü yapıya sığmasının mümkün olmaması gibi sebeplerle bu yapının Sokullu Hanı olmadığı, aksine en baştan sabunhane olarak inşa edilmiş bir yapı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca yapının Uzun Çarşı Caddesi yerine ara sokak üzerine açılması da bu durumu güçlendiren bir sebep olarak gösterilmektedir. Bu durumlardan hareketle yapının Halep Valisi tarafından satın alınıp sabunhaneye dönüştürülmesinin de sabunhanenin tamir görmesi olarak değerlendirilmektedir. Bu bilgiler ışığında da yapının Saka Hamamı'ndan sonra, 1846 yılındaki tamirden de önce inşa edilen bir sabunhane olduğu belirtilmektedir [37].

Şekil 4. 16 Defne Han zemin kat planı, E. Çekmecelioğlu, (Güncel imar planı paftaları üzerinden ve alan gözlem ve ölçümleri ile hazırlanmıştır)

Defne Han, kuzeydoğu cephesi 3232 cm, kuzeybatı cephesi 3292 cm boyutlarında, kareye yakın yamuk plan geometrisine sahip, iki katlı, avlulu bir yapıdır [66]. Yapının zemin katı kesme taş ayaklar üzerinde çapraz ve beşik tonozla örtülüdür. Üst kat ise yine kesme taş ayaklar üzerine alaturka kiremitle kaplı asma çatı sistemi ile örtülüdür. Yapının köşeleri ve bazı kısımlarında kesme taş malzeme kullanılmış, bazı kısımlarında da moloz taş kullanılmıştır. Yapının Tayfur Sökmen Caddesi üzerinde bir girişi ve sonradan açılmış dükkanlar yer almaktadır(Şekil 4.17). Yapının diğer girişi Saka Sokak üzerinden direk avluya açılmaktadır.

Şekil 4. 17 Defne Han'ın Tayfur Sökmen Caddesi üzerinden görünümü (solda), Defne Han'ın Saka Sokak üzerinden görünümü (sağda), E. Çekmecelioğlu, 18.05.2015

Hanın avlusu, yapının tam merkezinde yer almamaktadır. Merkezden kuzeydoğuya kaymış olan avluya, çapraz tonozlu dükkanlar üç yönden sivri kemerler ile açılmaktadır. Avluya açılan dükkanların üzerinde, kısmi olarak sonradan yapılmış saçak örtüleri bulunmaktadır. Avlunun üzeri de 2006 yılındaki restorasyondan sonra çelik konstrüksiyon üzerine yarı saydam bir örtü ile tamamen kapatılmıştır. Zemini taş döşenmiş olan avluda sabunhaneden kalma 6 adet zeytinyağı deposu bulunmaktadır. Bu depoların üzeri restorasyonda cam ile örtülmüştür. Avlunun kuzeydoğu yönünde yer alan merdiven ile ulaşılan üst katta idari birim ve ofisler yer almaktadır.

Şekil 4. 18 Defne Han'ın Tayfur Sökmen Caddesi üzerinden girişi (solda), Defne Han'ın avlusunun görünümü (sağda), E. Çekmecelioğlu, 02.02.2015

Şekil 4. 19 Defne Han'ın avlusundaki zeytinyağı depoları (solda), Defne Han'ın avlusundan Saka Sokak yönüne çıkış (sağda), E. Çekmecelioğlu, 18.05.2015

Defne Han, kuşkusuz inşa edildiği tarihten günümüze kadar çok sayıda değişiklik yaşamıştır. Yapının geçirdiği fonksiyon değişiklikleri, o dönemlerin ekonomik ve ticari dalgalanmalarından kaynaklanmaktadır. Defne Han, hala bir değişim ve dinamizm içinde olup, Antakya'nın tarihsel ticaret hayatına ışık tutan önemli şahitlerden biri olarak hayatını sürdürmektedir.

4.1.3 Tütün Han (Kuyumcular Pasajı)

Tütün Han, kuzeyinde Meydan Caddesi, güneyinde Tüccar Çarşısı Sokak, batısında Karakol Sokak (Baharatçılar Çarşısı) bulunan yapı adasında bulunmaktadır. Hanın üç tarafı bu sokaklarla çevrilmiş, doğu yönünde ise duvarına bitişik komşu yapılar bulunmaktadır (Şekil 4.21). 1985 yılında tescillenip koruma altına alınmış olan yapının, Doğal ve Kültürel Varlıkları Koruma Envanteri envanter numarası 134'tür [64].

Şekil 4. 20 Tütün Han uydu görüntüsü (solda) (2016 Yandex Maps imajı kullanılmıştır), Tütün Han'ın Habibi Neccar Dağı üzerinden görünümü, E. Çekmecelioğlu, 17.05.2015

Şekil 4. 21 Tütün Han vaziyet planı, E. Çekmecelioğlu, (Güncel imar planı paftaları üzerinden hazırlanmıştır)

Tütün Han'ın ilk inşa tarihini belirleyebilecek bir kitabe veya vakfiyeye ulaşılamamaktadır. Han ile ilgili olarak ulaşılabilen en eski belge, 1909 yılına ait, Müftüzade Necip Bey'in vakfiyesidir [67]. Bu belgeden hanın 19. Yüzyıldan öncesine ait olduğu anlaşılabilmektedir. Günümüzde han özelliklerini kaybedip çarşıya dönüşmüş yapıdan, Jacques Weulersse 1936 yılına ait çarşılar haritasında bahsetmiş ve yapının dükkanlara bölümlenmiş han yapısı olduğunu belirtmiştir (Şekil 4.7). Buradan da yapının çarşıya çevrilen diğer hanlar gibi 1930'lu yıllarda bu dönüşümü yaşadığı ve han özelliklerini yitirdiği anlaşılmaktadır. Günümüzde Kuyumcular Pasajı olarak bilinen yapının içerisindeki birimlerde kuyumcu dükkanları, sokak üzerindeki birimlerinde ise hem kuyumcu dükkanları hem de baharatçı, hazır giyim satışı gibi işlevlere sahip dükkanlar yer almaktadır. Hanın adından da anlaşıldığı gibi, dükkanlara bölümlendiği dönemden itibaren, çoğunlukla kuyumcu dükkanlarına ev sahipliği yapmaktadır.

Tütün Han ile ilgili olarak bazı kaynaklarda "içte ve dışta dükkanları olan basit tipte bir bedesten" olduğundan ve özgün kullanımı olan kuyumculuğun günümüzde de devam ettiğinden bahsedilmektedir [68]. Fakat Tütün Han, Antakya'daki bedesten yapısı ile ilgili kaynaklarda geçen tanımlamalara uymadığından ve bedesten özelliklerini de yansıtan bir yapı olmadığından, bu bilgi hatalıdır. Ayrıca yapı, eski haritalarda da han

olarak geçmektedir (Şekil 4.5, s.61). Netice olarak da, günümüzdeki tescil listelerinde bedesten ve Tütün Han'ın ayrı yapılar olduğu belgelenmiş ve koruma altına alınmışlardır.

Şekil 4. 22 Tütün Han zemin kat planı, E. Çekmecelioğlu, (Güncel imar planı paftaları üzerinden ve alan gözlem ve ölçümleri ile hazırlanmıştır)

Tütün Han, diğer han yapılarından farklı olarak yamuk bir geometriye sahip, tek katlı, avlulu, yığma bir yapıdır. Hanın avlusuna, hanın üç tarafını çevreleyen sokakların her birinden birer kemerli kapı ile ulaşılmaktadır. Hanın çatısı alaturka kiremit örtülüdür. Hanın avlusuna açılan dükkanlar, yaklaşık olarak eşit alana sahip, beşik tonozlu odalardır. Dükkanlar, hanın yamuk geometrisi sebebiyle bu geometriye uyum sağlar şekilde gelişmişlerdir. Hanın avlusunda bulunan dükkan birimleri sonradan inşa edilmiş özgün olmayan eklerdir. Bu ekler, hanın dükkanlara dönüştürülmesi sırasında inşa edilmişlerdir. Dükkana bölümlenmesiyle birlikte özgün niteliklerini kaybeden han, günümüzde de birçok ekleme nedeniyle oldukça tahrip edilmiş bir durumdadır. Özellikle saçak olarak eklenen niteliksiz örtüler, dükkanlardaki bilinçsiz kaplamalar ve

tabelalar, duvarlarda uygulanmış olan niteliksiz sıva ve boyalar yapıyı özgün görüntüsünden oldukça uzak bir hale getirmiştir. Ayrıca avlu zemininde çarşının diğer kısımlarına benzer kaldırım taşı kaplamalar uygulanmıştır. Günümüzdeki haliyle Tütün Han, özgün değerlerinden uzak ve algılanabilmesi de güç bir halde yaşamaya devam etmektedir.

Şekil 4. 23 Tütün Han'ın Tüccar Çarşısı Sokak üzerinden görünümü (solda), Tütün Han'ın Tüccar Çarşısı Sokak üzerindeki girişi (sağda), E. Çekmecelioğlu, 18.05.2015

Şekil 4. 24 Tütün Han'ın avlusundan görünümler, E. Çekmecelioğlu, 18.05.2015

4.1.4 Yeni Han (Han-ı Cedid)

Yeni Han, Meydan Mahallesi'nde, kuzeyinde Meydan Sokak, doğusunda Oduncu Pazarı Sokak, güneyinde Tabakhane Sokak bulunan yapı adasında yer almaktadır. Hanın kuzeydoğusunda Meydan Hamamı, batısında ise Meydan Camii yer almaktadır (Şekil 4.26). 607, 608, 609, 626, 629 numaralı parseller üzerinde yerleşen han, tescillenip koruma altına alınmış olup Doğal ve Kültürel Varlıkları Koruma Envanteri envanter numarası 295'tir [64].

Şekil 4. 25 Yeni Han'ın uydu görüntüsü (solda) (2016 Yandex Maps imajı kullanılmıştır), Yeni Han'ın Habibi Neccar Dağı üzerinden görünümü, E. Çekmecelioğlu, 17.05.2015

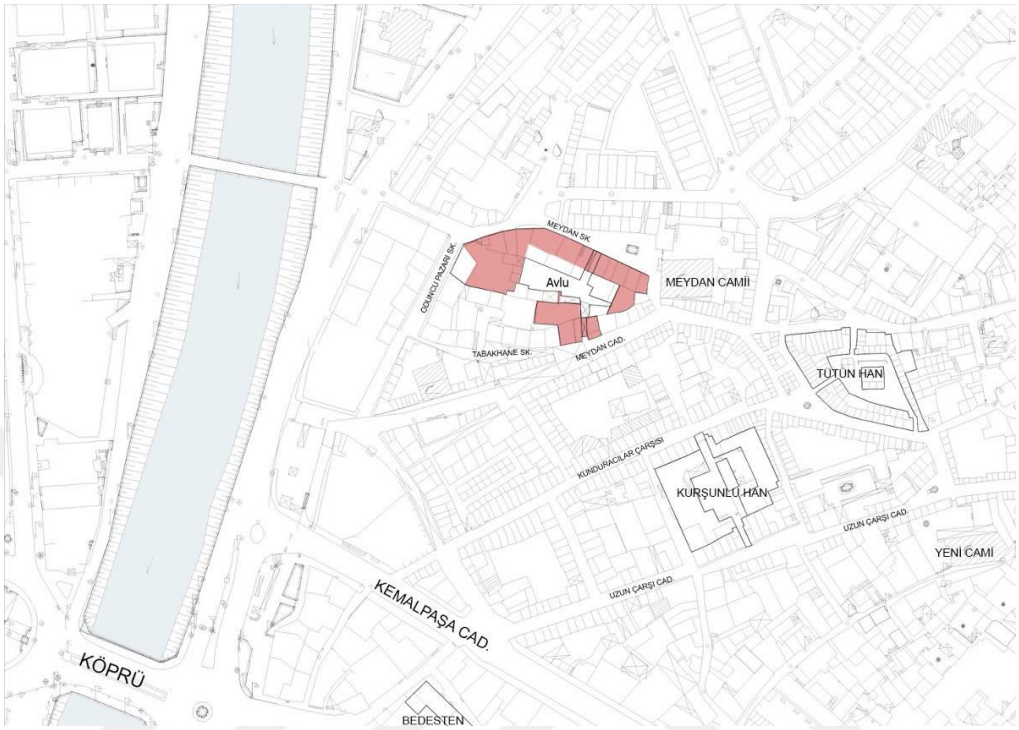
Yeni Han'ın ilk inşa tarihine dair bir belge bulunmamaktadır. Hanın ismi, yakınında bulunan diğer vakıf binalarını tarif eden vakfiyelerde geçmektedir. Bu vakfiyeler; 1710 yılındaki El Hac Ebu Bekir Ağa, ve 1850 tarihli Civelekzade El Hac Mustafa Ağa'nın vakfiyeleridir [37]. Bu belgelerden hareketle Yeni Han'ın, bu tarihlerden daha önceki bir tarihte 16. ve 17. yüzyıl arasında inşa edilmiş olduğu söylenebilir. Hanın günümüzdeki durumundan hareketle çok sayıda onarım gördüğü anlaşılmaktadır.

Yeni Han'ın ile ilgili olarak eski haritalarda çelişkili durumlar bulunmaktadır. Mehmet Tekin'in 1930'lu yıllardaki Antakya çarşıları haritasında (Şekil 4.3, s.57), Yeni Han'ın yerinde Fahura[1] görünmekte, Yeni Han'ın adı ise daha kuzeyde, bugün yakın döneme ait yapıların bulunduğu bir bölümde gösterilmektedir. Buradaki fahura yazısı ile büyük ihtimalle Antakya çarşılar bölgesinde Ulu Cami'nin kuzeyinde olduğu bilinen ve ismi El Hac Ali bin Mehmed'in 1702 tarihli vakfiyesinde geçen Fahura Hanı kastedilmiştir [37]. Antakya'daki kiremit ve tuğlaların çarşıya yakın bölgelerdeki fahuralarda üretildiği bilinse de yapıda böyle bir işleve ait, pişirme bölümü, baca vb. elemanlar bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu durumun işlev ile ilgili değil isim ile ilgili bir çelişki olduğu anlaşılmaktadır.

Han ile ilgili bir diğer çelişkili durum ise Weulersse'nin 1936 yılına ait Antakya çarşıları haritasındadır (Şekil 4.5, s.61). Bu haritada da Yeni Han adı, Mehmet Tekin'in haritası ile aynı yerde, kuzeyde belirtilmiştir. Fakat günümüzdeki yapının yerinde ise Özgürlük

[1] Fahura, kilden kiremit ve tuğla üretiminin yapıldığı imalathanedir.

Hanı adında başka bir han görünmektedir. Bu haritadan hanın izi bugünden daha iyi durumda görünmekte ve sonrasında yıkımlar yapıldığı da açıkça anlaşılmaktadır. Bu kaynaklardan hareketle yapının adıyla ilgili farklı görüşler olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 4. 26 Yeni Han vaziyet planı, E. Çekmecelioğlu, (Güncel imar planı paftaları üzerinden hazırlanmıştır)

Yeni Han, bazı bölümleri iki katlı, bazı bölümleri tek katlı, orijinal kullanımında alt katta ahır ve hizmet birimleri olan üst katta konaklama birimleri bulunan, avlulu bir handır. Han, plan geometrisi olarak, yamuk bir formdadır. Hanın içindeki birimler de bu forma göre düzenlenmiştir. Yapıya günümüzde, Meydan Caddesi ve Meydan Sokak'a açılan tonozlu kapılarla ulaşılmaktadır. Meydan Sokak'a açılan kapısının büyük bir kısmı günümüzde eklemeler ile kapatılmış durumdadır. Kapının üstüne de sonradan eklenen metal konstrüksiyon, giriş kemerini oldukça gizlemiştir. Moloz taş ve kesme taş kullanılarak yığma olarak inşa edilmiş olan hanın, doğu ve güney cephelerinde başka yapılar bulunmaktadır. Hanın kuzey cephesini alt katta giriş kapısının dışında sokağa açılan sivri kemerli dükkan birimleri, üst katta ise kısmen günümüze ulaşmış oda birimleri oluşturmaktadır. Hanın çatısında alaturka kiremit bulunmaktadır.

Şekil 4. 27 Yeni Han zemin kat planı, E. Çekmecelioğlu, (Güncel imar planı paftaları üzerinden ve alan gözlem ve ölçümleri ile hazırlanmıştır)

Yeni Han'da çok sayıda ek bulunmaktadır. Özellikle avlusunun içerisinde inşa edilmiş dükkan ve depo birimleri hanın iç duvarına bitişiktir ve bu da yapıyı gizlemiştir. Hanın güneybatı ve doğu kısmındaki birimler büyük oranda çökmüş veya yıkılmıştır. Özellikle doğu kısmı yıkık halde durmaktadır. Avlunun iç kısmındaki birimlerin de bir kısmı boş ve harap halde, bir kısmı ise kullanılmaktadır. Kullanılan birimlerden eskiden ahır olan hacimde kahvehane, diğer kısımlarda depolar bulunmaktadır (Şekil 4.30). Hanın ikinci kat birimlerinden güney kısmındakilere avludaki taş merdiven vasıtasıyla ulaşılmaktadır. Merdivenden sonra ulaşılan revağa, sıralanan odalar birer kapı ile açılmaktadır. Bugün oldukça harap halde bulunan bu kısımlar çökme tehlikesi ile karşı karşıyadır (Şekil 4.30). Hanın batı kısmındaki ikinci kat hacimlere ise günümüzde Meydan Sokak üzerindeki merdiven ile ulaşılmaktadır. Bu hacimler elişi ürünlerinin satıldığı dükkan olarak kullanılmakta ve hanın diğer kısımlarına görece daha bakımlı durumdadır (Şekil 4.28).

Yeni Han, günümüzde koruma altında olmasına rağmen oldukça kötü bir halde olup kendi haline bırakılmıştır. Hanın avlusu ticaret bölgesine ait atıkların bırakıldığı kötü bir

görüntü içerisindedir. Çarşılar içerisinde önemli bir konuma sahip olan ve tarihe tanıklık etmiş böyle önemli bir yapının, harap bir halde bulunması içler acısı bir durumdur.

Şekil 4. 28 Yeni Han'ın Meydan Sokak üzerinden görünümleri, E. Çekmecelioğlu, 18.05.2015

Şekil 4. 29 Meydan Sokak'tan avluya girişin görünümü (solda), Meydan Caddesi'nden girişin görünümü (sağda), E. Çekmecelioğlu, 13.04.2015

Şekil 4. 30 Avludan batı yönüne bakış (solda), Avludan güneydeki kısımların görünümü (sağda), E. Çekmecelioğlu, 18.05.2015

4.2 Bedesten

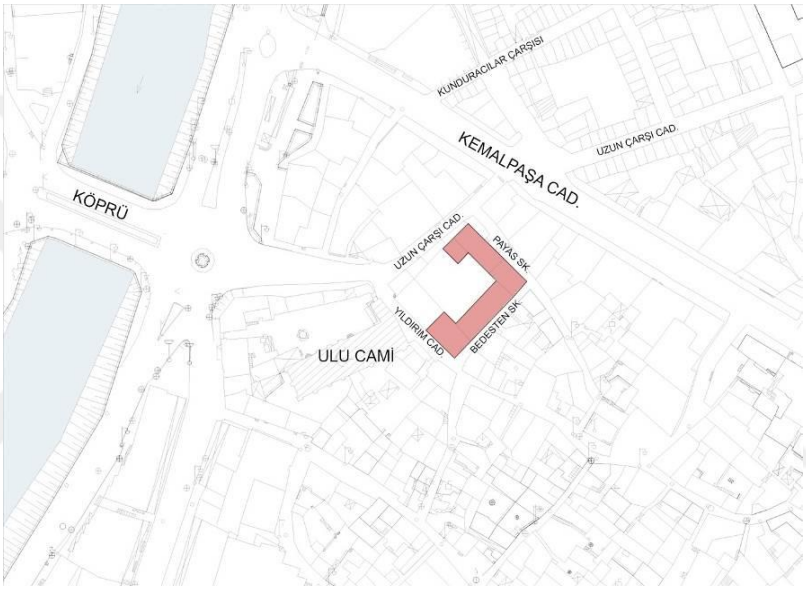
Bedesten kelimesi, eski dönemlerde bez ticareti yapan tüccarların toplandığı çarşı anlamına gelen bezistan, bezzazistan kelimelerinden türemiş olup, halk ağzında bezzazlar pazarı, bezzazlar çarşısı şeklindeki kullanımlardan sonra bu halini almıştır. 11. yüzyıldan itibaren aynı işi yapan tüccarların, bir arada toplanmaya başlayıp belirli gruplar oluşturmaya başladıkları bilinmektedir. Bu durum, kendisini sokaklarda gösterdiği gibi, yapılarda da göstermiştir. Bedesten de, eski dönemlerde bez, kumaş ticareti yapılan esnafların ticaret yaptığı yapılar olarak ortaya çıkmıştır. Bedesten gibi sağlam ve güvenlikli bir yapı tipinin bez ticaretine ayrılmış olması, eski dönemlerde bez ve kumaşın en değerli ticari ürünlerden olması ve yoğun şekilde ticaretinin yapılmasından kaynaklanmaktadır. Bedestenlerde zamanla kumaş dışında diğer değerli mallar da satılmaya başlamış, önemli belgeler de saklanmıştır. Bedestenlerin ilk olarak hangi toplum tarafından kullanıldığı bilinmemekte fakat Osmanlı Döneminde inşa edildiği ve günümüzde çoğunlukla Türkiye topraklarında görüldüğü bilinmektedir [59], [52].

Bedestenler, şehirlerdeki ticaret hacmine göre değişik sayılarda bulunabilmekteydi. Genelde şehirlerde birer tane, büyük şehirlerde ise iki taneye rastlanmaktaydı. İstisna halinde, İstanbul gibi şehirlerde üç tane bulunduğu bilinmektedir. Sağlam malzemeden inşa edilen ve kubbeli bir örtü sistemine sahip olan bedestenler, plan tiplerine göre çeşitli sınıflara ayrılmaktadır. Bunlar; mahzenli bedestenler, dıştan dükkanlı bedestenler, arasta bedestenler, arastalı bedestenler, kat bedestenleri ve sade tek hacimli bedestenlerdir [52].

Antakya'da da eski dönemlerden beri bir bedesten olduğu bilinmektedir. Bedesten günümüzde, Uzun Çarşı Caddesi, Yıldırım Caddesi, Payas Sokak ve Bedesten Sokak arasında bulunan yapı adasında yer almaktadır. Bedestenin güney batısında Ulu Cami yer almaktadır (Şekil 4.32). Yapı, 26, 30 parseller üzerinde yerleşmekte ve tescillenip koruma altına alınmış olup Doğal ve Kültürel Varlıkları Koruma Envanteri envanter numarası 2'dir [64].

Şekil 4. 31 Bedesten'in uydu görüntüsü (solda) (2016 Yandex Maps imajı kullanılmıştır), Bedestenin Habibi Neccar Dağı üzerinden görünümü, E. Çekmecelioğlu, 17.05.2015

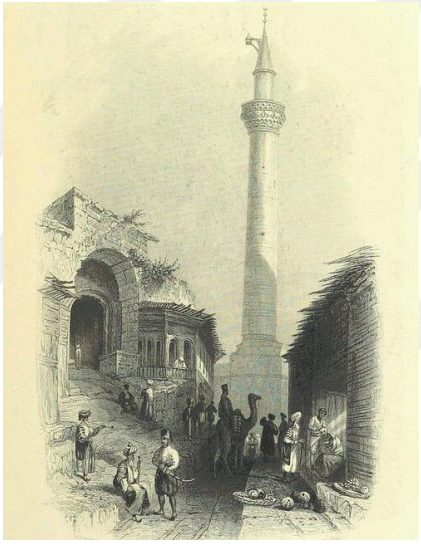

Şekil 4. 32 Bedesten vaziyet planı, E. Çekmecelioğlu, (Güncel imar planı paftaları üzerinden hazırlanmıştır)

Bedesten, Antakya'da birçok vakıf eseri inşa ettirmiş olan Sokullu Mehmet Paşa'nın vakfiyesidir. Vakfiyesine göre; Sokullu, Antakya'da Ulu Cami yakınında, Uzun Çarşı Caddesi ve ona paralel Bedesten Sokağı arasında, kapısı Uzun Çarşı Caddesine açılan ve yüz kapılı dükkanı olan bir bedesten inşa ettirmiştir. Bedesten ile ilgili olarak, bedestenin inşası tamamlandıktan sonra mahalli görevlilerin Ulu Cami vakfiyesindeki esnafları, bedestenin içine taşınmaya zorladığı bilinmekte ve bunun şikayet edildiği bilinmektedir. Şikayetin sebebi, taşınan esnaf yüzünden Ulu Cami Vakfı dükkanlarının boşalacak ve caminin gelirinin kesilecek olmasıdır. Bu durum üzerine de Sokullu 22 Haziran 1576 tarihli fermanla, Ulu Cami esnafının taşınmak için zorlanmaması, isteyenlerin de cami vakfı olan dükkanlara dönmesine izin verilmesini emretmiştir [69].

Bedestenin kesin inşa tarihi bilinmemekte fakat bu ferman 1576 yılına ait olduğuna göre inşası bu tarihten önce tamamlanmış olmalıdır.

Bedestenin, uzun süre işlevini koruduğu bilinmektedir. 1812 yılına ait şer-iye sicilinde bedesten ile ilgili olarak, Sokullu Mehmet Paşa Vakfı'na ait harap olmuş, tamir edilmesi gereken bir bedesten olduğundan bahsedilmektedir. Bedestenin, kiracısının bulunmadığından ve çatısındaki kurşunların çalınmaya başlanması sebebiyle bu örtülerin satılıp vakfa gelir sağlanmasından bahsedilmektedir [70]. Bedestene dair diğer bir kaynak ise; Antakya'yı 1830'lu yıllarda ziyaret eden W. H. Barlett'in Uzun Çarşı Caddesi'nden Ulu Cami'ye doğru bakan gravürüdür. Bu gravürde bedestenin caddeye açılan taç kapısı görünmektedir (Şekil 4.33).

Şekil 4. 33 Uzun Çarşı Caddesi'nden Ulu Cami'ye doğru bakan Barlett'in gravürü, bedestenin taç kapısı solda görünmektedir [47]

Bedesten, 1830'lardan sonra sabunhaneye çevrilmiştir. Yapının diğer sokaklar üzerindeki kapıları da bu dönemde sabunhaneye giriş amacıyla açılmıştır. 1936 yılına ait Weulersse'nin çarşılar bölgesi planında da yapının sabunhane olarak görünmesi bu durumu kanıtlamaktadır (Şekil 4.5, s.61). Weulersse'nin haritasındaki ile günümüzdeki yapının planı karşılaştırıldığında; yapının güneybatı kısmının yıkılıp konuta çevrildiği görülmektedir. Buradan hareketle, yapının, bir süre sabunhane işlevini devam ettirdiği, bu işlevi de yitirdikten sonra Uzun Çarşı Caddesi üzerindeki kısmının yıkılıp, bu kısımlarda konut ve dükkanların inşa edildiği söylenebilir. Yapının Yıldırım Caddesi üzerindeki yarısı yıkılmış olan kemerli kapısı da bu durumla açıklanabilir (Şekil 4.35).

Bedesten yapısı hakkında da diğer anıtsal yapılarda olduğu gibi çeşitli kaynaklarda değişik ifadeler kullanılmıştır. Mehmet Tekin'in 1930 yılına ait çarşılar bölgesi haritasında, yapı üzerinde hem bedesten ifadesi hem de Hüsnü Sabuncu Hanı ifadesi yer almaktadır (Şekil 4.3, s.57). Bazı kaynaklarda, eski belgelerde geçen Antakya'daki bedestenin Tütün Han olduğu, bildiğimiz bedesten yapısının ise Seleucus döneminden kalma bir yapı olduğu ifadesi yer almaktadır [68]. Bedesten yapısının zaman içinde oldukça harap edilmesi ve bedestenlerin plan özelliklerini yansıtamamasından dolayı bu şekilde bir düşünce geliştirilmiş olabilir. Fakat bedestenin, bugün tescil edilip koruma altına alınmış yapı olduğu, hem ulaşılan belgelerle hem de çizimlerle ortadadır.

Günümüzde büyük kısmı harap olmuş bedestenin, ayakta kalan kısımlarındaki büyük kesme taş duvarlar, yüksek beden duvarları ve içerisindeki tonozlarından, eski dönemde yapının oldukça büyük bir bedesten olduğu anlaşılabilmektedir. Günümüzde yapının Uzun Çarşı Caddesi ve Yıldırımlar Caddesi'nin bir kısmı üzerine bakan kısımlarında, adeta yapıyla iç içe alt katında dükkanlar, üst katlarında konutlar olan yapılar bulunmaktadır. Bu konutlardan Yıldırım Caddesi üzerindeki yapı bedestenin taş duvarı üzerinde yükselmektedir (Şekil 4.34). Diğer cephelerde ise yapının kesme taş duvarları üzerine moloz taş ve briket örülmüş bazı kısımlara betonarme hatıllar atılmıştır (Şekil 4.35). Günümüzde yapının Payas Sokak ve Bedesten Sokak'ın kesiştiği kısımlarında marangozhane atölyeleri yer almaktadır (Şekil 4.38). Bu atölyeler tonozlar içerisine yerleşmiş ve içinde ahşaptan bir ara döşeme atılıp iki kat olarak kullanılmaktadır. Yapıya, Yıldırım Caddesi üzerinden bir kepenk ile de girilebilmektedir (Şekil 4.35). Duvarın hemen arkasında günümüzde avlu şeklinde bir boşluk bulunmakta, buradan yapı içine doğru girilebilmektedir. Yapının zemininde kesme taş kullanılmış olup, kesme taş ayaklar üzerinde de çapraz tonozlu bir sistem ile yapı örtülmektedir (Şekil 4.37). Tonozlar üzerinde de toprak çatı yer almaktadır. Bu kısımda, yenileme işlemleri sürmekte ve yapının kafe olarak işlevlendirilmesi düşünülmektedir.

Bedesten, zaman içinde geçirdiği bunca değişiklikle, Antakya'nın ticaret tarihinin bir aynası gibidir. Birçok farklı işlevlere ev sahipliği yapmış olan yapı, günümüzde bambaşka işlevlerle hala kısmen ayakta durmaktadır. Fakat kentin ticaret tarihinde böylesine yeri olan ve sadece önemli ticaret kentlerinde bulunabilen bedesten yapısının günümüzde içinde bulunduğu durum oldukça üzücüdür.

Şekil 4. 34 Bedestenin bulunduğu yapı adasının Uzun Çarşı Caddesi üzerinden görünümü (solda), Bedestenin Yıldırım Caddesi üzerinden görünümü, taş duvar üzerine inşa edilen yapı görünmektedir (sağda), E. Çekmecelioğlu, 18.05.2015

Şekil 4. 35 Bedestenin Yıldırım Caddesi üzerinden görünümü, kemerli giriş kapısı görülmektedir (solda), Bedestenin Yıldırım Caddesi üzerinden görünümü(sağda), E. Çekmecelioğlu, 18.05.2015

Şekil 4. 36 Bedestenin Bedesten Sokak üzerinden görünümü (solda), Bedestenin Bedesten Sokak üzerinden görünümü (görünen kapı marangozhane girişidir)(sağda), E. Çekmecelioğlu, 13.04.2015

Şekil 4. 37 Bedestenin Yıldırım Caddesi üzerinden girilen avlusunun görünümü (solda), Bedestenin çapraz tonozlu iç mekanı (sağda), E. Çekmecelioğlu, 20.08.2015

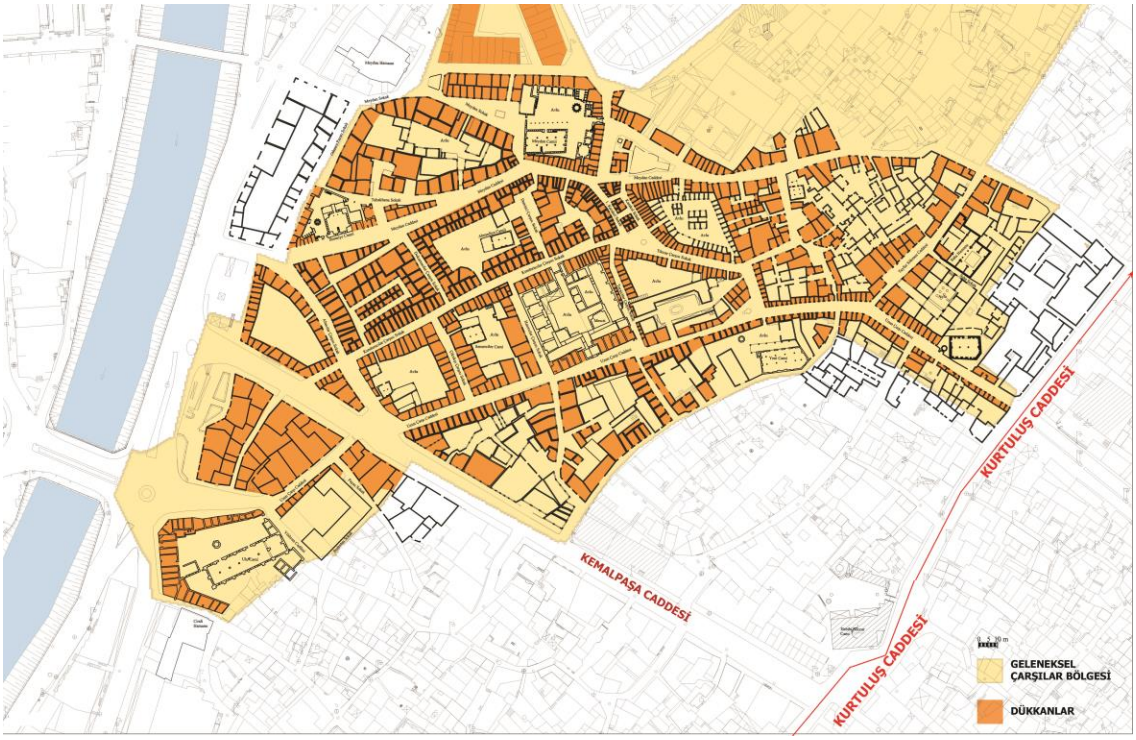
Şekil 4. 38 Bedestenin çapraz tonozlu iç mekanı (solda), Bedestenin marangozhane olarak kullanılan kısmının içten görünümü (sağda), E. Çekmecelioğlu, 20.08.2015

4.3 Dükkanlar

Türk ticaret yapı türleri arasında boyutça en küçük ve sayıca en fazla olanı dükkanlardır. Dükkanlar ayrıca, ticari yapı türlerinde yapıca en basit olanı olup, inşaat malzemesi olarak da en çok çeşide sahip olan yapı türüdür. Anadolu da Türklerden önce inşa edilen dükkanlar, genellikle kagir olmayan dayanıksız malzemeler kullanılarak inşa edilen yapılardı. Türk dönemiyle ile birlikte dükkanlar sabit, kagir yapılar şeklinde inşa edilmeye başlanmıştır. Türk şehirlerinde dükkanlar, üstü açık bir sokakta, kapalı çarşı bölümünde, arastada, handa ve bedestende yer alabilmekteydi [52].

Antakya çarşıları, çok sayıda sokak etrafında inşa edilmiş dükkanlar ve diğer yapı türlerinin toplamından meydana gelmektedir. Çarşı içerisindeki dükkanların yerleşimi incelendiğinde karmaşık bir yerleşim görülmektedir. Çarşı içerisindeki dükkanlar, han

içerisinde, han ve bedesten duvarına bitişik olarak ve özelleşmiş alışveriş sokakları içerisinde yer almaktadır (Şekil 4.39). Ayrıca daha önce han olan yapıların bölümlenmesiyle oluşturulan dükkanlar da bulunmaktadır. Sokaklar üzerinde bitişik nizamla birlikte sürekli olarak devam eden dükkanlar dizisi, çarşının ana akslarını tanımlar bir yapı sergilemektedir. Bu nedenlerle dükkanlar için, çarşının ana iskeletini oluşturan ve kimliğini tanımlayan yapılar olarak bahsedilebilir.

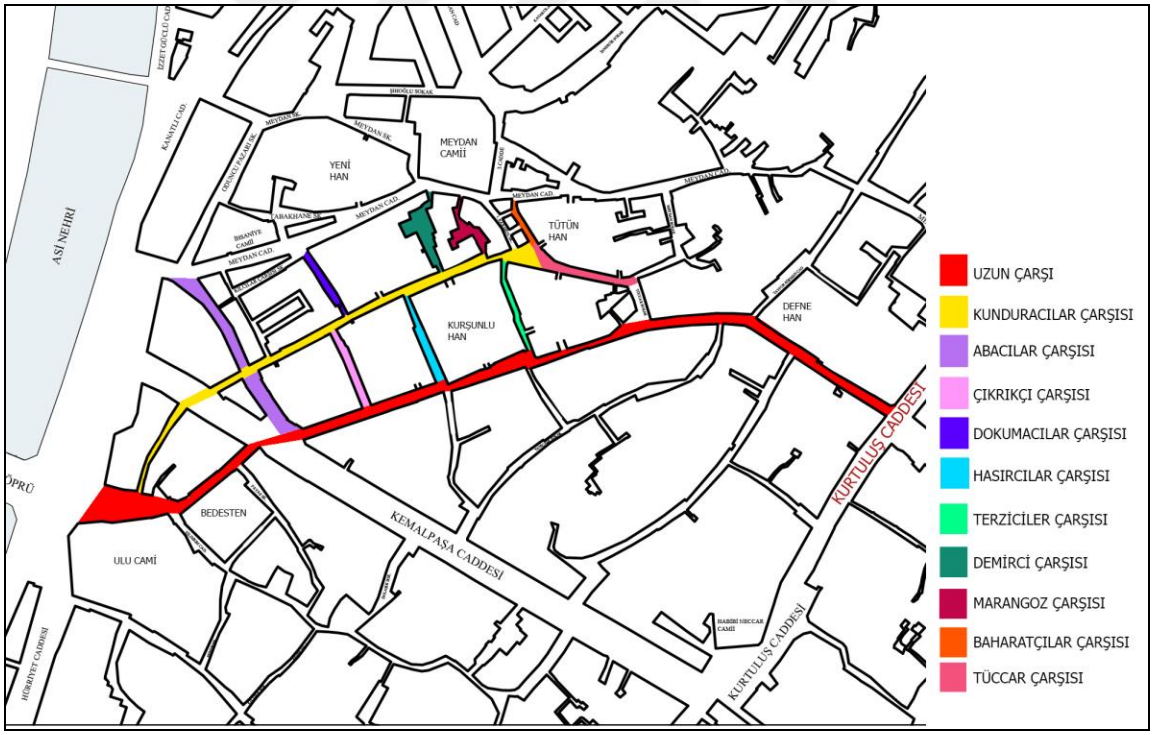

Şekil 4. 39 Antakya geleneksel çarşılar bölgesi zemin kat planı, E. Çekmecelioğlu, (Güncel imar planı paftaları üzerinden hazırlanmıştır)

Antakya geleneksel çarşı bölgesinde, 800 civarında dükkan bulunmaktadır. Bu dükkanların çoğu bir vakfa ait olduğu gibi bazıları ise şahıs malıdır [2]. Günümüzde görülen, Osmanlı-Türk sivil mimari özellikleri yansıtan geleneksel çarşılar bölgesinin, kuruluşuna ait kesin bilgiler bulunmamasına rağmen yapı içerisinde inşa edilmiş olan hanlar ve camilerin çoğunluğunun 16. yüzyıla ait eserler olmasından dolayı çarşı içerisindeki dükkanların da bu tarihten itibaren inşa edilmeye başladığı söylenebilir.

Antakya çarşılarında lonca teşkilatının etkisini göstermesiyle birlikte, aynı meslek grubundan zanaatkarların aynı sokak üzerinde konumlanmasıyla, bu sokaklar, içerdiği mesleğin adıyla anılmaya başlamıştır. Bu sokaklar üzerindeki dükkanlar da işlevlerine göre özelleşmiş, farklı mimari nitelikler göstermiştir. Zaman içerisinde değişen ticari ve

ekonomik koşullarla birlikte, bazı zanaatların icrasının azalması veya ortadan kalkmasıyla dükkanlarda işlev değişiklikleri yaşanmıştır. Zamanla, mesleğe göre özelleşmiş çarşı sokaklarından bazıları kendini korumuş, bazılarıysa niteliklerini kaybetmiştir. Çarşılar bölgesindeki dükkanlar incelenirken, dükkanları sokaklar ile birlikte inceleyip ortak ve farklı yönlerini ele almak daha faydalı bir inceleme olacaktır. Bu nedenle dükkanlar analiz edilirken, zanaatkar gruplarının adlarını verdikleri çarşı sokaklarına göre bir ayrım gözetilip, değerlendirme yapılmıştır. İncelenen özelleşmiş çarşı sokakları; Uzun Çarşı Caddesi, Kunduracılar Çarşısı, Abacılar Çarşısı, Çıkrıkçı Çarşısı, Dokumacılar Çarşısı, Hasırcılar Çarşısı, Terziciler Çarşısı, Demirci Çarşısı, Marangoz Çarşısı, Baharatçılar Çarşısı (Karakol Sokak) ve Tüccar Çarşısı'dır (Şekil 4.40). Bu inceleme yapılırken; konum, işlev, etraftaki diğer ticari yapılar ile ilişkiler, yapısal özellikler, boyutsal nitelikler, sergi tekniği ve cephe özellikleri, dükkanların sokakla ilişkisi, havalandırma ve teknik özellikler gibi kriterler belirlenip, hem sokaklar hem de dükkanlar bu standartlara göre değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Şekil 4. 40 İncelenen çarşı sokakları haritası, E. Çekmecelioğlu, (Güncel imar planı paftaları üzerinden hazırlanmıştır)

4.3.1 Uzun Çarşı Caddesi

Uzun Çarşı Caddesi, Antakya geleneksel çarşılar bölgesinin ana omurgası konumundadır. Cadde, Ulu Cami ve köprü arasındaki meydandan başlayarak Kurtuluş Caddesi'ne kadar uzanmaktadır (Şekil 4.40) Önceki bölümde de bahsedildiği gibi (Bölüm 3.2); Uzun Çarşı Caddesi'nin formu, kentin ana ulaşım aksı olan Kurtuluş Caddesi'ne ulaşan ticaret aksının, Asi Nehri'ni geçebilmek amacıyla köprüye yönelmesi zorunluluğu ile birlikte şekillenmiştir. Antik dönemdeki ızgara dokunun etkisi olarak da Uzun Çarşı Caddesi, Kurtuluş Caddesi ile neredeyse dik bir kesişim yapmakta daha sonra organik bir form izleyerek köprüye ulaşmaktadır(Şekil 4.40). Çarşının diğer sokakları da, Uzun Çarşı'nın bu formuna benzer biçimde şekillenmiş ve nihayetinde, Antakya çarşılar bölgesinin dokusu ortaya çıkmıştır. Cuma camisi olan Ulu Cami'nin, Bedesten'in ve diğer önemli ticaret yapılarının da Uzun Çarşı Caddesi üzerinde konumlanması, caddenin ana aks olduğunu vurgular özelliklerdir. Uzun Çarşı Caddesi'nin, oluşum ilkeleri ve üzerindeki yapılardan dolayı 16. yy eseri bir cadde olduğu söylenebilir. Eski dönemlere ait fotoğraf ve gravürler ile Uzun Çarşı'daki dükkanlar ve sokak yapısı hakkında bilgiler vermektedir. Johann Michael Wittmer'in 18. yüzyıldaki Uzun Çarşı'ya ait gravürü, sokağın, dükkanların kagir yapısı ve sokak üzeri örtü sistemi hakkında bilgiler içermektedir. 19. yüzyıla ait fotoğraflarda ise caddenin niteliksiz müdahalelere maruz kalmadan önceki durumu görülebilmektedir (Şekil 4.41).

Şekil 4. 41 J. M. Wittmer'in Uzun Çarşı gravürü (solda) [71], 1920 yılına ait Uzun Çarşı'dan bir fotoğraf (sağda) [57]

Cadde, ilk dönemlerinden günümüze kadar kentin en önemli çarşısı olarak önemini korumuş olmasına rağmen çok sayıda müdahaleye maruz kalmıştır. Özellikle 1970'li yıllarda Kemalpaşa Caddesi'nin açılması sonucu caddenin köprü ve Ulu Cami ile ilişkisi kopmuş, cadde sürekliliğini kaybetmiştir. Bu müdahale sonrası caddenin ayrılan iki parçası, işlevsel olarak da farklılaşmış ve günümüzde Uzun Çarşı Caddesi, Kemalpaşa Caddesi'nden sonra başlıyormuş gibi bir görünüm içerisine girmiştir. Günümüzde yapıların da farklılaşmasıyla bu ayrım öyle bir hal almıştır ki, caddenin iki kısmı arasında adları dışında pek bir ortak nokta kalmamıştır. Caddenin ilk kısmına yüksek betonarme binalar inşa edilmiş ancak Kemalpaşa Caddesi'nden sonraki kısmı özgün yapısına yakın bir halde kalabilmiştir. Günümüzde artık Kemalpaşa Caddesi üzerinde Uzun Çarşı girişine ait bir tabela da bulunmakta ve halk tarafından caddenin buradan itibaren başladığı düşünülmektedir (Şekil 4.43). Bu durum, kentsel müdahalelerin kentsel mekanlara ait toplumsal belleği de nasıl etkilediğini gösteren bir örnektir. Caddenin iki kısmının bu denli ayrışmış olmasından dolayı, incelenirken ayrı şekilde değerlendirme yapılması daha doğru bir yaklaşımdır.

Şekil 4. 42 Uzun Çarşı Caddesi zemin kat planı

Şekil 4. 43 Uzun Çarşı Caddesi'nin köprü tarafındaki kısmı (solda) ve Kemalpaşa Caddesi üzerindeki girişi (sağda), E. Çekmecelioğlu, 18.05.2015

Caddenin ilk kısmı, eski dönemde Ulu Cami ve Bedesten'in önünden başlayarak uzamaktaydı. Bedesten'in kapısı bu kısma açılmakta ve burada aktif bir ticari akış bulunmaktaydı. Günümüzde ise, köprü önünden Kemalpaşa Caddesi'ne kadar uzanan caddenin doğu kısmında, Bedesten'in cadde üzerindeki cephesi üzerine inşa edilmiş alt katı ticaret, üst katları ofis ve konut işlevine sahip 2-3 katlı yapılar bulunmaktadır. Batı kısmında ise 1970-80 arasında inşa edilmiş 3-4 ve 5 katlı alt katında ticaret üst katlarında ofis ve ticaret işlevleri barındıran betonarme yapılar bulunmaktadır (Şekil 4.43)

Caddenin ilk kısmında günümüzde 15 dükkan yer almaktadır. Bu dükkanların genişliği 3-7 metre, derinliği 2-8 metre arasında değişmektedir. Dükkanların yüksekliği 3-4 metre arasındadır. Dükkanlarda periyodik ve günlük ihtiyaçlara hitap eden farklı işlevler bulunmaktadır. Büfe, künefeci, hazır giyim satışı, ipek satışı, defne sabunu satışı, mobilyacı, börekçi, künefeci işlevleri bu kısımda yer almaktadır. 1930'lu yıllara ait haritalarda caddenin bu kısmında marangozlara ait işliklerin bulunduğu görülmektedir (Şekil 4.3, s.57). Fakat değişen ticari durumlarla birlikte buradaki marangozlar bedestenin içine taşınmış ve yeni işlevler buraya yerleşmiştir. Cadde üzerindeki dükkanlarda farklı işlevlere ait dükkanlar yer aldığından bu dükkanlar arasında bir sergi birliğinden de söz edebilmek mümkün değildir (Şekil 4.43).

Caddenin genişliği 4,5-6 metre arasında değişmektedir. Zeminde, Arnavut kaldırımı benzeri taş zemin malzemesi kullanılmış, caddenin ortasında küçük bir su oluğu düşünülmüştür. Caddenin üzerinde ise herhangi bir örtü sistemi kullanılmamıştır. Cadde üzerindeki yapıların üst katları, zemin kata göre caddeye doğru yaklaşık bir

metre çıkma yapmaktadır. Yapısı itibariyle Uzun Çarşı Caddesi'nin bu kısmı, bir çarşı sokağı görünümünü kaybetmiş daha çok içinden geçip gidilen bir sokak görünümüne bürünmüştür (Şekil 4.43).

Uzun Çarşı Caddesi'nin, Kemalpaşa Caddesi'nden Kurtuluş Caddesi'ne kadar uzanan kısmı, çarşılar bölgesinin ticari olarak en yoğun bölgesidir. Cadde üzerinde 161 adet dükkan yer almaktadır. Bu dükkanların genişliği 2-6 metre, derinliği 2-8 metre arasında değişmektedir. Dükkan yükseklikleri 2.5-4 metre arasındadır. Kagir yapılar tarafından sınırlanmış cadde üzerindeki dükkanlar, genel olarak tek katlı, bazılarıysa iki katlıdır. Taş ve tuğlanın inşa malzemesi olarak kullanıldığı yapıların üzeri, kırma kiremit çatı ile örtülüdür. Uzun Çarşı Caddesi üzerindeki dükkan yapılarından bazıları bağımsız olduğu gibi bazıları önemli başka yapıların duvarına veya avlusuna bitişik olarak caddeye açılmaktadır. Bu yapılar, Kurşunlu Han, Yeni Cami, Mahremiye Camii, Defne Han'dır. Defne Han dışındaki bu yapılara Uzun Çarşı Caddesi üzerinden ulaşılır. Günümüze ulaşmayan fakat eski haritalarda görülen Refat Ağa Hanı, Sabun Han, Refat Efendi Hanı, Mardros Han yine Uzun Çarşı Caddesi üzerinden ulaşılan ve duvarlarına bitişik olarak caddeye açılan dükkanlar olan diğer önemli yapılardı (Şekil 4.5, s.61). Uzun Çarşı Caddesinin Kemalpaşa Caddesi üzerindeki girişinin hemen solunda H. Genco Çeşmesi, Müftüoğlu Sabunhanesi duvarına bitişik olarak bulunur. Caddenin bu kısmındaki dükkanlar da sabunhaneye bitişik birimlerdir (Şekil 4.44).

Şekil 4. 44 Uzun Çarşı Caddesi'nin Kemalpaşa Caddesi'nden girişi ve çeşme (solda), Caddenin ilk kısmından görünüm (sağda), E. Çekmecelioğlu, 20.08.2015

Uzun Çarşı Caddesi, çarşıların merkezi olması ve çok sayıda dükkana ev sahipliği yapmasından dolayı, çarşılar genelinde bulunan hemen tüm işlevlerdeki dükkanlara bu cadde üzerinde rastlanılmaktadır. Çarşıların diğer sokaklarından farklı olarak, Antakya kültürüne ait geleneksel ürünlerin satış ve üretimi (künefeci, peynirci, sabuncu, tatlıcı vb.) yapılan dükkanlar da yer almaktadır. Caddede farklı işlevlere sahip çok sayıda dükkan bulunduğundan, dükkanlarda bir sergi birliğinden de söz edilememektedir. Bazı dükkanlar dışa kapalı durumda, bir cam arkasında sergisini yaparken (kuyumcular gibi), bazıları tamamen sokağa açık nişler gibidir. Özellikle geleneksel ürün üretiminin ve satışının bir arada bulunduğu birimlerde üretim de bir sergi şeklinde sokağa açık olarak yapılmakta ve satış daha ilgi çekici kılınmaktadır (Şekil 4.45). Fakat sergi amaçlı olarak, yapı cephelerinde ve iç mekanlarında uygulanmış olan çok sayıdaki niteliksiz kaplama, tabela ışıklandırma gibi yapılar dükkanlara kötü bir görünüm kazandırmaktadır.

Şekil 4. 45 Geleneksel ürün satışı yapılan bir dükkan (solda) ve Kadayıf üretiminin ve satışının yapıldığı bir dükkan (sağda), E. Çekmecelioğlu, 20.08.2015

Uzun Çarşı Caddesi'nin genişliği 3,5-7 metre arasında değişmektedir. Caddenin zemini, cadde genelinde ortada moloz taş, kenar kısımlarda mermer kaplama uygulanmış bir durumdadır. Eski dönemde kentin diğer kısımlarında olduğu gibi bu caddede de su tahliyesi için arık bulunduğu ve diğer kısımların taş kaplı olduğu bilinmektedir (Şekil 4.41). Cadde üzerindeki dükkanlar, yağmur sularından korunma amaçlı sokak kotundan bir basamak (20-30 cm) yüksektedir. Uzun Çarşı Caddesi'nde iki tane kagir su havuzu ve çeşmeleri bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi Kurşunlu Han'ın doğu köşesinde, diğeri ise Uzun Çarşı Caddesi ile Tüccar Sokak'ın birleştiği alandadır (Şekil 4.46). Cadde üzerindeki çeşmeler sayesinde insanların su ihtiyacı karşılanabilmekte ve cadde de sıcak yaz aylarında serinlik sağlanabilmektedir.

Şekil 4. 46 Uzun Çarşı Caddesi'nden görünüm (solda) ve Kurşunlu Han'ın doğu köşesi yakınındaki su havuzu ve çeşme (sağda), E. Çekmecelioğlu, 18.05.2015

Günümüzde Uzun Çarşı Caddesi'nin üzeri cadde boyunca metal bir konstrüksiyon üzerine yarı şeffaf plastik bir örtü sistemi ile kapatılmıştır. Bu sistemle caddenin yağmurdan korunması amaçlanmıştır. Fakat bu örtü, hem Uzun Çarşı Caddesi'nin özgün yapısına uymamakta hem de sıcak yaz aylarında sera etkisi oluşturarak, çarşıda sıcaklığın daha da çok hissedilmesine sebep olmaktadır (Şekil 4.46).

Uzun Çarşı Caddesi, asırlardır kent ticaretinin ana merkezi olmasına rağmen, günümüzdeki haliyle bakımsız ve özgün görünümünden oldukça uzak bir görüntü içerisindedir. Yapılara ve caddeye uygulanmış çok sayıdaki niteliksiz müdahale, caddeyi özgün hali algılanamaz bir duruma getirmekte ve kötü bir görünüm kazandırmaktadır.

4.3.2 Kunduracılar Çarşısı (Pazar Sokak)[1]

Kunduracılar Çarşısı, Uzun Çarşı Caddesi ile birlikte çarşılar bölgesinin ana akslarından bir tanesidir. Köprü ve Ulu Cami önünden başlayıp, Uzun Çarşı Caddesi'ne neredeyse paralel bir şekilde Tütün Han'ın önüne kadar uzanmaktadır. Sokağın formu Uzun Çarşı Caddesi ile aynı şekilde köprüye doğru yönelecek şekilde ticaret ulaşımına göre şekillenmiştir. Bu durum, dönem olarak da sokağın Uzun Çarşı Caddesi ile aynı dönemlere ait olduğunu gösterir. 1970'li yıllarda Kemalpaşa Caddesi'nin açılması Kunduracılar Çarşısı Sokağı'nı da ikiye ayırmış ve köprü ile bağlantısının kopmasına

[1] Güncel imar planlarında sokağın adı Pazar Sokak olarak geçmektedir. Eski kaynak ve haritalarda ise Köşkerler (Yemeniciler) Çarşısı adı kullanılmıştır. Çalışma içerisinde halk tarafından da bilinen yaygın adıyla Kunduracılar Çarşısı adının kullanılması tercih edilmiştir.

sebep olmuştur (Şekil 4.47). Bu durum, Uzun Çarşı Caddesi'nde de olduğu gibi sokağın iki parçasının, hem yapısal hem de işlevsel olarak farklılaşmasına sebep olmuş ve günümüzde tamamen ayrı sokaklar olarak algılanmasını doğurmuştur. Kunduracılar Çarşısı da Kemalpaşa Caddesi'nden sonra başlıyormuş gibi bir görünüme bürünmüş ve çarşının giriş tabelası da burada konumlandırılmıştır (Şekil 4.48).

Şekil 4. 47 Kunduracılar Çarşısı zemin kat planı

Şekil 4. 48 Kunduracılar Çarşısı'nın köprü tarafında kalan kısmından görünüm (solda) ve sokağın Kemalpaşa Cad. üzerinden girişi (sağda), E. Çekmecelioğlu, 08.04.2016

Kunduracılar Çarşısı'nı da yapısal olarak ikiye ayrılmış olmasından dolayı, iki bölüm olarak incelemek gerekmektedir. Günümüzde sokağın Kemalpaşa Caddesi'nden önceki kısmı, yakın dönemde inşa edilmiş 4 ve 5 katlı iş merkezleri ve zemin katlarındaki dükkanlardan oluşmaktadır. Sokağın bu kısmı, özgün yapılarını da kaybetmesiyle ticari işlev olarak da farklılaşmıştır. Günümüzde hazır giyim, telekomünikasyon, kuyumcu,

oyuncakçı, restoran, büfe, kırtasiye gibi işlevlere sahip farklı hacimlerdeki dükkanları bir arada barındıran bir sokağa dönüşmüştür. Sokağın genişliği 2,5 – 4 metre arasında değişmektedir. Zeminde kaldırım taşı kullanılmış, sokak üzeri yarı şeffaf örtü ile örtülmüştür (Şekil 4.48).

Kunduracılar Çarşısı'nın Kemalpaşa Caddesi'nden itibaren kuzeydoğuya doğru uzanan kısmı, çarşılar bölgesinin en yoğun sokaklarından biridir. Sokak üzerinde 96 adet dükkan yer almaktadır. Bu dükkanların genişliği 2-5 metre, derinliği 4,5-9 metre arasında değişmektedir (Şekil 4.47). Dükkanların yüksekliği 3-3,5 metre arasındadır. Kagir yapıda olan dükkanlar 1 ve 2 katlı yapılardır. Yapıların üzeri kırma çatı ve kiremit ile örtülüdür. Sokak üzerinde eskisi yıkılıp yerine yenisi inşa edilmiş dükkanlar da yer almakta olup bunların yapı malzemesi betonarmedir.

Kunduracılar Çarşısı'nın önemli bir aks olması itibariyle üzerinde birçok önemli yapı yer almıştır. Günümüze sağlam ulaşmış olan Kurşunlu Han'ın bir giriş kapısı bu sokak üzerindedir. Hanın duvarına bitişik olan ve han ile aynı dönemlerde inşa edilmiş olan, bu sokağa açılan dükkanlar da bulunmaktadır. Eski haritalarda Belediye Han, Sidikli Han, Sabun Han'ın ulaşımının bu sokak üzerinden sağlandığı ve duvarlarına bitişik dükkanların bulunduğu görülmektedir. Bu yapıların bir kısmına dükkanlara bölümlenmesinden dolayı günümüzde dükkan olarak yine Kunduracılar Çarşısı'na açılan sokak ve dükkanlar olarak ulaşılmaktadır (Şekil 4.5, s.61). Yıkılıp günümüze ulaşamayan yapılarda ise yerine inşa edilen yapılar eskisinin izini korumuş ve böylece sokak dokusu çok değişmeden günümüze ulaşmıştır.

Kunduracılar Çarşısı üzerinde, seyrek olarak farklı işlevler (hazır giyim, turistik eşya, kuyumcu) bulunsa da hakim olan işlev hazır ayakkabı satışıdır. Eski dönem haritalarından sokakta Köşkerler (Yemeniciler)[1] bulunduğu görülmekte hatta sokağında bu ad ile anıldığı bilinmektedir. (Şekil 4.3, s.57). Bu bakımdan Kunduracılar Çarşısı, hala benzer işlevi taşıyor olmasından ve içerdiği hakim işleve ait ad ile anılmasından dolayı önemlidir.

[1] Köşker (Yemenici); Yemeni denilen eski tür ayakkabı üretimi ve ayakkabı tamirciliği yapan kimselere verilen ad.

Kunduracılar Çarşısı boyunca işlev birliği bulunmasından dolayı dükkanlar yapısal olarak büyük benzerlikler göstermektedir. Sergi tekniği sokak boyunca neredeyse aynıdır. Sokağa açılan ve sokak kotundan 20-30 cm yukarıda bulunan dükkanlar da sergi, sistem olarak, sokak üzerinde başlayıp cam bir bölücünün ardından dükkan içinde devam etmektedir. Bazı hacimlerde cam doğrama bulunmaz, direk sokağa açılmaktadırlar. Sokak boyunca dükkan önündeki sergi için sabit bir tezgah sistemi bulunmamaktadır. Birçok dükkanda ya seyyar tezgahlar bulunmakta ya da ayakkabı kutuları üzerine ürünler dizilip sergilenmektedir. Bu durumun sebebi; dükkanların kepenk sistemine sahip olması ve akşam saatlerinde kepenklerin kapatılıp ürünlerin dükkan içine alınmasıdır (Şekil 4.49).

Şekil 4. 49 Kunduracılar Çarşısı'nda bulunan dükkanlar E. Çekmecelioğlu, 20.08.2015

Dükkanlarda özgün yapıları, uygulanmış kaplama ve tabelalardan dolayı görebilmek neredeyse mümkün olamamaktadır. Cadde boyunca dükkanların genelinde duvarlarda kaplamalar ve tavanlarda asma tavan sistemleri uygulanmıştır. Dış cephelerde uygulanmış büyük tabela sistemleri ve sergi elemanları da yapıları gizlemiştir (Şekil 4.49), (Şekil 4.50). Dükkan birimlerinde herhangi bir sistematik havalandırma veya baca bulunmamakta olup sokak üzerinden hava almaktadırlar. Dükkanların çoğunda iklimlendirme için klimalar bulunmakta, bu da dükkanlarda sokak üzerinde cam doğrama bulunması gerekliliğini beraberinde getirmektedir.

Kunduracılar Çarşısı Sokağı'nın genişliği 4,5 - 6,5 metre arasında değişmektedir. Sokak boyunca, zeminde, kiremit renklerinde dikdörtgen geometriye sahip özgün olmayan bir zemin kaplaması uygulanmıştır. Sokağın ortasında 5 cm gibi bir derinlikte su oluğu bulunmaktadır. Sokağın üzeri çarşılar bölgesinin birçok kısmında görülen metal

konstrüksiyon üzerine yarı geçirgen plastik bir kaplamayla, 4 metre yükseklikten itibaren örtülmüştür. Havalandırma için örtü üzerinde aralıklarla baca benzeri oluşumlar uygulanmıştır (Şekil 4.50).

Şekil 4. 50 Kunduracılar Çarşısı'ndan görünüm, E. Çekmecelioğlu, 20.08.2015

Antakya çarşılarının önemli akslarından olan ve yüksek yoğunluğa ev sahipliği yapan Kunduracılar Çarşısı Sokağı, genel olarak özgün yapısal özelliklerinden uzak uygunsuz müdahalelerle oldukça yıpratılmış bir görüntü içerisindedir. Sokak üzerinde örtü olarak uygulanmış yapı, zemin kaplaması ve dükkanlar üzerinde bulunan çok sayıda kaplamalar sokağın geleneksel dokusuna zarar veren eklerdir. Geleneksel işlevini hala büyük oranda sürdüren bir örnek olarak sokağı koruma altına alıp yaşatmak gerekmektedir.

4.3.3 Abacılar Çarşısı

Abacılar Çarşısı, çarşılar bölgesinin ana akslarından Uzun Çarşı Caddesi'nin Kemalpaşa Caddesi üzerindeki girişinden başlayıp, Kunduracılar Çarşısı ile kesişerek, Meydan Caddesi'ne doğru açılmaktadır (Şekil 4.51). Sokağın güneybatı tarafı Kemalpaşa Caddesi'nin açılmasından sonra inşa edilmiş olan Yusuf Mıstıkoğlu Pasajı ve Hacıoğlu İş Merkezi ile sınırlanmaktadır. Sokağın kuzeydoğu tarafında ise Kunduracılar Çarşısı Sokağı ile kesişiminden önce Müftüoğlu Sabunhanesi duvarına bitişik dükkanlar, kesişimden sonraki kısımda ise yine yakın döneme ait betonarme 2 katlı dükkan yapıları bulunmaktadır. Bu kısımda, önceden Weulersse'nin haritasında da (Şekil 4.5, s.61) görülen Belediye Han duvarına bitişik dükkanların bulunduğu bilinmektedir. Hanın yıkılmasıyla burada yeni dükkan yapıları inşa edilmiştir. Abacılar Çarşısı, Kemalpaşa

Caddesi'nin açılmasından en çok etkilenen sokaklardan biridir. Fakat sokak üzerindeki yeni yapıların, eski ize göre inşa edildiği ve sokağın izinin korunduğu görülmektedir.

Şekil 4. 51 Abacılar Çarşısı zemin kat planı

Abacılar Çarşısı'nın iki tarafındaki farklı yapılaşmalardan dolayı dükkan özellikleri de değişmektedir. Sokakta, kuzeydoğu tarafında 16, güneybatı tarafında 14 olmak üzere toplam 30 dükkan bulunmaktadır. Dükkanların genişlikleri 2-7,5 metre arasında değişirken, derinlikleri ise 2,5-9 metre arasındadır. Dükkan yapılarının kat yükseklikleri 3-4 metre arasındadır. İki katlı olan dükkanlarda iç mekandaki merdivenler ile üst kata çıkılabilmektedir. Bu katlar ya depo ya da dükkanın devamı şeklinde kullanılmaktadır.

Abacılar Çarşısı, adını aldığı aba[1] üretimi veya satışına dair günümüzde herhangi bir iz taşımamaktadır. Sokak, üzerindeki özgün yapılarını kaybettiği gibi, özgün işlevini de kaybetmiştir. Sokak üzerindeki dükkanlarda; geleneksel ürün satışı, kunduracı, hazır giyim satışı, büfe, oyuncakçı, kuyumcu gibi farklı işlevler bir arada bulunmaktadır.

Dükkanlarda işlev birliği olmadığından sergi şeklinin benzerliği de bulunmamaktadır. Genel olarak dükkanlarda zemin katta cam ağırlıklı bir cephe mevcuttur. Sergisini dışarı taşıyabilen (Hazır giyim, oyuncakçı gibi) birimlerde sergi sokağa taşmaktadır. Ancak bu sergileme ya askılar ile ya da taşınabilen tezgahlar ile yapılmaktadır. Sergisi dükkan

[1] Aba; yünün dövülmesiyle yapılan kalın, kaba bir kumaş türü ve bu kumaştan yapılan yakasız hırka benzeri giysiye verilen addır. Bunun üretim ve satışını yapan esnaflara abacı denilmektedir.

içinde olan (kuyumcu gibi) birimler ise tamamen cam arkasındaki küçük tezgahlar ile ürün teşhirini gerçekleştirmektedir. Dış mekanda sabit sergi elemanlarından söz edilemez. Dükkan cephelerinde kepenk sistemi bulunmaktadır. Dükkanların zemin kat seviyesinde cephelerde birçok tabela kaplama ve aydınlatma kullanılmıştır. İkinci kat seviyesinde ise sıva boya kaplı betonarme yapıların cepheleri görülebilmektedir. Sokak üzerindeki dükkanlar yakın döneme ait olmasına rağmen bir havalandırma sistemi bulunmamaktadır. Dükkanlar sokak üzerinden havalanırlar (Şekil 4.52).

Şekil 4. 52 Abacılar Çarşısı'nda bulunan dükkanlar, E. Çekmecelioğlu, 20.08.2015

Lineer sayılabilecek bir forma sahip olan sokak, 5,5-8 metre arasında değişen genişliğiyle diğer çarşı sokaklarına göre daha geniştir. Abacılar Çarşısı'nın üzeri Kunduracılar Çarşısı'nın üzerindeki örtü sisteminin aynısı ile kapatılmıştır. Farklı olarak buradaki örtü sistemi ikinci kat tavan seviyesinden (6-7 metre) başlamaktadır. Sokağın başında ve sonundaki kısımlarda örtü bulunmamaktadır. Sokağın zemini asfalt kaplanmış ve herhangi bir su tahliye sistemi düşünülmemiştir (Şekil 4.53).

Şekil 4. 53 Abacılar Çarşısı'ndan görünüm, E. Çekmecelioğlu, 20.08.2015

Abacılar Çarşısı, günümüzde bulunduğu durum ile özgün yapısından oldukça uzak bir görüntü içerisindedir. Sokağın adı eski yapısını yansıtan yegane özelliğidir. Çarşılar bölgesinde uygulanan bilinçsiz kentsel ve yapısal müdahalelerin geleneksel dokuda doğurduğu sorunları görebilmek açısından Abacılar Çarşısı Sokak canlı bir örnektir.

4.3.4 Çıkrıkçı Çarşısı

Çıkrıkçı Çarşısı, Uzun Çarşı Caddesi ile Kunduracılar Çarşısı arasında bağlantı kuran bir çarşı sokağıdır (Şekil 4.46). Sokağın iki tarafında yakın dönem ait betonarme iki katlı dükkan yapıları bulunmaktadır. Eski haritalarda sokağın güneybatı yönünde eski sabunhane duvarına bitişik dükkanlar, kuzeydoğu yönünde ise Refat Ağa Hanı ve Semerciler Camii duvarına bitişik dükkanların bulunduğu görülmektedir (Şekil 4.5, s.61). Bu yapılardan, günümüzde sadece Semerciler Camii hala ayaktadır ve sokak üzerinden dar bir geçit ile camiye ve avluya erişilir (Şekil 4.54), (Şekil 4.56).

Şekil 4. 54 Çıkrıkçılar Çarşısı zemin kat planı

Günümüzde Çıkrıkçı Çarşısı üzerinde 15 adet dükkan bulunmaktadır. Dükkanların genişliği 3-7 metre arasında, derinliği 5-9 metre arasında değişmektedir. Dükkan yükseklikleri 3-3,5 metre arasındadır. Sokak üzerinde 1, 2 ve 3 katlı dükkanlar bulunmaktadır. Cami duvarına bitişik olan dükkan da dahil olmak üzere sokak üzerindeki tüm dükkanlar özgün olmayan, yakın döneme ait betonarme yapılardır.

Teknolojik gelişmeler ile birlikte çıkrık[1] üretimi ve satışının ortadan kalkmasıyla bu sokakta da bu işlev ortadan kalkmış, yerini periyodik ihtiyaçlara yönelik ticari işlevlere bırakmıştır. Uzun Çarşı üzerinden başlayarak sokak üzerinde çanta, hazır giyim, telefon, büfe, ayakkabı ticareti yapan dükkanlar vardır. Dükkanların üst katları ise, genel olarak depo ve ofis olarak kullanılmaktadır.

Sokak üzerindeki dükkanlar, farklı işlevler barındırdığından, aralarında ortak bir sergi tekniğinden de bahsedilemez. Çanta satışı yapan dükkanlar, sokağı adeta bir pazar gibi kullanıp teşhir ve satışını sokak üzerinde gerçekleştirirken, giyim dükkanları teşhire sokak üzerinde başlayıp dükkan içine doğru devam etmektedir. Çanta satışı yapan dükkanların sokak üzerine monte edilmiş tezgah ve rafları bulunmaktadır. Dükkanların dış cephelerinde sıva ve boya uygulanmıştır. Birçok sokakta olduğu gibi, sokak üzerinde geniş tabelalar bulunmaktadır. Cephelerde doğrama önünde, kepenk sistemi kullanılmaktadır. Dükkanlarda bir havalandırma sistemi bulunmamakta, havalandırma sokaktan gerçekleşmektedir (Şekil 4.55).

Şekil 4. 55 Çıkrıkçılar Çarşısı'ndan görünüm, E. Çekmecelioğlu, 20.08.2015

Çıkrıkçılar Çarşısı Sokağı lineer bir yapıdadır ve genişliği 4,5-5,5 metre arasında değişmektedir. Sokak zemininde, Uzun Çarşı Caddesi'nde de bulunan, 80-90 cm genişliğinde moloz taş, kenarlarda mermer kaplama uygulanmıştır. Dükkanlar sokak zemininden bir basamak (20-30 cm) yüksektedir. Sokağın üzerinde de Uzun Çarşı Caddesi üzerinden başlayarak buradaki örtünün aynısı (metal konstrüksiyon üzerine yarı geçirgen levha ve ortasında havalandırma için baca benzeri yapı) kullanılmıştır. Bu

[1]Çıkrık; kuyudan kovayı çekmeye yarayan el ile çevrilen, geleneksel sistemde ahşaptan üretilen düzenek.

örtü yaklaşık 5 metre yükseklikten başlamaktadır. Sokağın Kunduracılar Çarşısı yakınında bu örtü sona ermiş yerini dükkanların üzerinden sokağa doğru uzayan metal taşıyıcı üzerine sac levhalar ile oluşan bir örtü sistemine bırakmıştır (Şekil 4.54), (Şekil 4.55), (Şekil 4.56).

Şekil 4. 56 Sokak üzerinden Semerciler Camii ve avluya erişilen geçit (solda), Çıkrıkçılar Çarşısı'ndan görünüm (sağda), E. Çekmecelioğlu, 20.08.2015

Çıkrıkçılar Çarşısı, eski dönemde büyük yapı duvarlarına yapışmış dükkanların oluşturduğu bir sokak iken, günümüzde hem işlevini hem de özgün yapılarını kaybetmiş sıradan bir çarşı sokağına dönüşmüştür.

4.3.5 Dokumacılar Çarşısı

Dokumacılar Çarşısı, Kunduracılar Çarşısı ile Meydan Caddesi arasında konumlanmaktadır (Şekil 4.57). Sokağın kuzeydoğu yönünü Ahmediye Camisi avlusuna bitişik dükkanlar, güneybatı yönünü ise eski haritalarda görülen fakat günümüzde mevcut olmayan Belediye Han avlusuna bitişik olan dükkanlar sınırlandırmaktadır. Dokumacılar Çarşısı üzerinde 14 adet dükkan bulunmaktadır. Dükkanların genişliği 2,5-5,5 metre arasında, derinliği 4,5-7 metre değişmektedir (Şekil 4.57). Dükkanların kat yüksekliği 3-3,5 metredir. Dükkanlar, eski yapının yerine yenisi inşa edilmiş yapılardır. Sokak üzerindeki yapılar genel olarak iki katlı, kırma kiremit çatılı yapılardır.

Şekil 4. 57 Dokumacılar Çarşısı zemin kat planı

Hazır giyim sektörünün gelişmesi ve dokumacılığın fabrikalaşmasıyla Antakya'da yüzyıllar boyunca önemli bir sektör olan dokumacılık günümüzde oldukça zayıflamıştır. Bu durum Dokumacılar Çarşısı'nda da kendini göstermiştir. Günümüzde sokak üzerindeki dükkanlardan hala birkaçı dokumacılık ile ilgili işlevler sürdürmektedir. Bunlar; kumaş satışı yapan iki dükkan ve perde dikim ve satışı yapan bir dükkandır. Sokak üzerinde bu dükkanlar dışında hazır giyim satışı yapan dükkanlar, bir bıçakçı, iki parfümeri ve bir büfe bulunmaktadır. Ayrıca sokak üzerinde kapalı olan boş dükkanlar da görülmektedir. Dükkanların ikinci katları ise depo olarak kullanılmaktadır.

Şekil 4. 58 Dokumacılar Çarşısı'nda bulunan bir kumaşçı dükkanı (solda), Dokumacılar Çarşısı'ndan görünüm (sağda), E. Çekmecelioğlu, 20.08.2015

Çarşıdaki dükkanlar, genel olarak, direkt olarak sokağa ait nişler gibidir. İki tanesi hariç hiç birinde bir cephe doğraması bulunmamaktadır. Zemin katlarda kepenk sistemi,

sokak ile dükkan arasındaki tek ayırıcıdır. Dükkanlarda sistematik bir havalandırma sistemi de bulunmamaktadır, tamamen sokak üzerinden havalanırlar. Sergi tekniği olarak da ayırıcı olmamasından dolayı dükkanlar arasında bir paralellik bulunur. Malların bir kısmı sokağa çıkartılıp dizilmiş, sokak üzerinden dükkan içerisine doğru devam edip insanları çeken bir sergi tekniği kullanılmaktadır. Sokak üzerinde sabit sergi elemanları bulunmamakta akşam mallar ile birlikte tezgahlar da içeri alınıp kepenkler indirilmektedir. Yapı cephelerinde sıva ve boya uygulanmıştır. Yapılarda birinci kat döşemesi seviyesinde büyük tabelalar kullanılmıştır. İkinci katlarda sokağa bakan pencereler bulunmaktadır (Şekil 4.58).

Dokumacılar Çarşısı Sokağı düzgün bir formdadır. Sokak genişliği 2,5-4,5 metre arasındadır. Sokak zemininde 20x35 cm boyutlarda dikdörtgen geometride kaldırım taşı döşenmiştir. Su tahliyesi için herhangi bir yapı bulunmamaktadır. Dükkanların zemini sokaktan bir basamak yukarıdadır. Sokağın üzeri çarşılar bölgesindeki diğer kısımlara benzer yarı geçirgen örtü, sokak kotunun 4,5 metre yukarısına yerleştirilerek örtülmüştür. Bazı dükkanların önünde sokağın üzeri kapanmadan öncesine ait sac levha şeklinde saçaklar da bulunmaktadır (Şekil 4.59).

Şekil 4. 59 Dokumacılar Çarşısı'ndan görünümler, E. Çekmecelioğlu, 20.08.2015

Dokumacılar Çarşısı, eski dönemde Antakya'nın en önemli ticaret ürünlerinden birinin üretimine ev sahipliği yapan ve buradan adını alan bir sokaktır. Günümüzde sokakta kaybolmaya yüz tutmuş bu kültürün hala yaşamını sürdürmeye çalışan son temsilcilerinden bazıları bulunmaktadır.

4.3.6 Hasırcılar Çarşısı

Hasırcılar Çarşısı, Uzun Çarşı Caddesi ile Kunduracılar Çarşısı arasında konumlanmaktadır. Sokağın kuzeydoğu yönünde Kurşunlu Han yer almaktadır (Şekil 4.60). Güneybatı yönünde ise eski haritalarda görülen Refat Ağa Hanı bulunmaktaydı (Şekil 4.5, s.61). Günümüze ulaşamayan hanın yerinde iki katlı alt katı dükkan üst katı ise konut olarak kullanılan zemin katı yığma taş malzeme, ikinci katı ise ahşap malzeme ile inşa edilmiş yapılar bulunmaktadır. Bu yapılar kırma kiremit çatı ile örtülüdür. Sokak üzerinde 8 adet dükkan yer almaktadır. Dükkanların genişliği 2,5-6 metre, derinliği 2,5-8 metre arasında değişmektedir. Dükkanların kat yüksekliği 3,5-4 metre arasındadır (Şekil 4.60).

Şekil 4. 60 Hasırcılar Çarşısı Sokağı zemin kat planı

Sokağın Kurşunlu Han tarafında dükkan yapısı bulunmamaktadır. Sokağın Kunduracılar Çarşısı ile kesiştiği köşede Kurşunlu Han'a ait bir çeşme bulunmaktadır (Şekil 4.61). Han yönündeki cephe zemin kat seviyesinde tamamen sağır duvardır. Sokak üzerindeki dükkan birimlerinin sadece 4 tanesi açıktır. Dolayısıyla pek sirkülasyona sahip bir sokak da değildir.

Şekil 4. 61 Hasırcılar Çarşısı girişinde bulunan çeşme (solda), Çarşı üzerinde bulunan dükkanlar (sağda), E. Çekmecelioğlu, 20.08.2015

Hasırcılığın da günümüzde ortadan kalkmış bir işlev olmasıyla birlikte sokak üzerinde de bu işleve ait bir iz görülmemektedir. Sokaktaki dükkanlar hazır giyim mağazası, ayakkabı tamircisi ve satışı, mobilya atölyesi ve bir halı satışı işlevine ev sahipliği yapmaktadır. Sokaktaki dükkanlar sokağa tamamen açık nişler şeklindedir. Kepenk dışında bir cephe doğraması bulunmamaktadır. Yapı cepheleri sıva boya kaplanmıştır. Sokak yoğun bir ticarete ev sahipliği yapmadığından dükkanlarda büyük tabelalara da rastlanmamaktadır (Şekil 4.62).

Hasırcılar Çarşısı doğrusal formdadır, genişliği Kunduracılar Çarşısı yönünden girişte 3 metre, diğer kısımlarda 5,5 metredir. Sokağın zemininde, Uzun Çarşı Caddesi zemininde kullanılan kaplamanın aynısı ortada moloz taş kenarlarda mermer kaplama kullanılmıştır. Dükkan zeminleri sokaktan bir basamak yüksekte bulunmaktadır. Sokağın üzeri, başında ve sonunda metal konstrüksiyon üzerine yarı geçirgen plastik örtü ile örtülüdür. Orta kısımlarda herhangi bir örtü bulunmamaktadır (Şekil 4.62).

Şekil 4. 62 Hasırcılar Çarşısı'nın görünümleri, E. Çekmecelioğlu, 20.08.2015

4.3.7 Terziciler Çarşısı

Terziciler Çarşısı, Uzun Çarşı Caddesi ile Kunduracılar Çarşısı'nı birbirine bağlayan, Kurşunlu Han'ın kuzeydoğusunda kalan sokaktır (Şekil 4.46). Sokağın güneybatı yönünü Kurşunlu Han ve han duvarına bitişik olarak konumlanan dükkanlar oluşturmaktadır. Sokağın kuzeydoğu tarafını ise günümüzde Dr. Hüsnü Melek Pasajı ve Parlar Pasajı ve bu pasajlara ait veya duvarlarına bitişik olan dükkanlar oluşturur. Eski haritalarda sokağın kuzeybatısında Sabun Han ve Refat Efendi Hanı'nın ve han duvarlarına bitişik dükkanların yer aldığı görülmektedir (Şekil 4.5, s.61). Önce dükkanlara bölümlenen bu hanların yerine daha sonra günümüzde görülen pasajlar inşa edilmiştir.

Şekil 4. 63 Terziciler Çarşısı zemin kat planı

Günümüzde Terziciler Çarşısı üzerinde 26 adet dükkan bulunmaktadır. Bu dükkanların genişliği 2-3,5 metre, derinliği ise 2-4 metre arasındadır. Sokak üzerindeki dükkanlar tek katlı yapılar olup, kat yükseklikleri ise 2,7-3,2 metre arasındadır. Han duvarına bitişik olan dükkanlar, han ile yakın döneme ait, özgün yapısını koruyan yığma tonozlu yapılardır. Bu yapılar, tescilli ve koruma altındadır. Kunduracılar Çarşısı'ndan itibaren başlayan bu dükkanlar, sokağın orta kısmında son bulmaktadır (Şekil 4.63). Buradan sonra sokağın bu cephesini, hanın duvarı ve duvarda sonradan iç birimlerin dükkan

olarak kullanılması amacıyla açılmış olan birimler oluşturmaktadır (Şekil 4.64). Dr. Hüsnü Melek Pasajı ve Parlar Pasajı'nın zemin katında olan dükkanlar ise yakın döneme ait yapı örnekleridir.

Şekil 4. 64 Terziciler Çarşısı'nın Uzun Çarşı yönünden görünümü (solda), Sokak üzerinde bulunan terzi işlikleri dükkanlar (sağda), E. Çekmecelioğlu, 20.08.2015

Terziciler Çarşısı, çarşılar bölgesi içerisinde nadir olarak hala adını aldığı işleve ait dükkanlar bulunduran sokaklardan birisidir. Sokak üzerinde günümüzde hala ağırlıklı olarak terzi işlikleri bulunmaktadır. Bunun dışında sokak üzerinde ayakkabı tamircileri, büfe, hazır giyim satışı, kumaşçı, saatçi ve kuyumcu işlevlerini taşıyan dükkanlar yer almaktadır.

Çarşıdaki esas işlevi taşıyan terzi dükkanları direk sokağa açılan nişler gibi işlemektedir. Dükkanların sokak ile arasında bölücü bir doğrama bulunmamaktadır. Terzi tezgahları dükkanın sokak üzerindeki köşesine yerleştirilir veya sabahları kepengin önüne çıkartılıp dikiş yapılmaktadır. Böylece sokak iki taraflı bir atölye düzeninde görünmektedir. Yapı cephelerinde sıva ve boya kaplamalar bulunmaktadır. Diğer sokaklardan farklı olarak buradaki tabelalar genellikle duvardan sokağa doğru uzanan asma sisteme sahip levhalardır. Bu durum tabelaların Uzun Çarşı ve Kunduracılar Çarşısı'ndan görülebilmesini sağlamaktadır (Şekil 4.64), (Şekil 4.65).

Terziciler Çarşısı, çarşılar bölgesinin dar sokaklarından biri olup genişliği 2,5-3,5 metre arasında değişmektedir. Sokağın zemininde Uzun Çarşı Caddesi'nde kullanılan mermer kaplama kullanılmıştır. Sokağın üzeri tamamen 4 metre yükseklikten başlayan metal konstrüksiyon üzerine yarı geçirgen plastik örtü ile örtmektedir. Bazı dükkanların kendi cephesinde sac levhadan oluşan saçakları da bulunmaktadır (Şekil 4.65).

Şekil 4. 65 Terziciler Çarşısı'ndan görünüm (solda), Sokak üzerinde bulunan han duvarına bitişik tonozlu bir dükkan (sağda), E. Çekmecelioğlu, 20.08.2015

Terziciler Çarşısı, hala özgün işlevine ve yapısına sahip dükkanlara ev sahipliği yapması nedeniyle çarşılar bölgesinin önemli sokaklarından bir tanesidir. Günümüzdeki durumu itibariyle ne yazık ki özgün yapısını yitirmeye yüz tutmuş, bakımsız bir durumdadır. Sokağın devamı olan ve Yenicami Sokak'a doğru uzanan Terziciler Sokak üzerindeki dükkanların tamamen kapalı durumda olması ve sokak üzerinde hiçbir ticari işlevin kalmaması bu sokak içinde aynı durumun yakında yaşanabileceği ihtimalini gözler önüne sermektedir.

4.3.8 Demirci Çarşısı

Demirci Çarşısı, Kunduracılar Çarşısı ile Meydan Caddesi arasında konumlanmaktadır (Şekil 4.66). Sokağın güneybatı yönünü Ahmediye Camii avlusuna bitişik olan yakın döneme ait, betonarme 1 ve 2 katlı yapılar, kuzeydoğu yönünü ise yine yakın döneme ait 2 katlı yapılar oluşturmaktadır. Eski haritalarda sokağın kuzeydoğu yönünü Sidikli Han'ın duvarına bitişik dükkanların sınırlamış olduğu görülmektedir (Şekil 4.5, s.61). Sidikli Han'ın önce dükkanlara bölümlenip, sonra bir sokağa dönüştürülüp yıkılmasıyla birlikte bu yöndeki yapıların da yenilerinin inşa edilmiş olduğu görülür. Sokak yapısı itibariyle bir sokak formundan uzaktır (Şekil 4.66). Sokağın ortasında avlu benzeri bir formun bulunması, burada bir taş yapılı çeşme ve havuzunun yer alması, ayrıca Şeyh Muhammed Delati Türbesi'nin ve türbeye bitişik oldukça eski ve büyük bir çınar ağacının yine burada konumlanması, bu sokağın da önceden bir han benzeri bir yapı

olduğuna ve sonraları bir sokağa dönüştürüldüğüne kanıt olarak gösterilebilir. Çarşılar bölgesinde bu dönüşümü yaşayan birçok yapı olduğundan burada da benzer bir durumun yaşanmış ve izlerinin büyük oranda ortadan kalkmış olması muhtemeldir.

Şekil 4. 66 Demirci Çarşısı zemin kat planı

Demirci Çarşısı üzerinde günümüzde 17 adet dükkan bulunmaktadır. Dükkanların genişliği 2,5-5 metre, derinliği 2,5-9 metre, yüksekliği 3-3,5 metre arasındadır. Genel olarak dükkanlar arasında sokakta olduğu gibi mekansal olarak düzensizlik görülmektedir. Pek insan sirkülasyonunun bulunmadığı sokakta sadece 5 adet dükkan açık durumdadır. Sokağın adını aldığı demircilik işlevine dair sokak üzerinde hem demirden üretilen tarım aletleri (kazma, kürek, tırmık vb.) hem de el işi ahşap ve sepet satışı yapan sadece bir dükkan bulunmaktadır. Diğer işler durumda olan birimlerde kebap salonu, ayakkabıcı, hazır giyim satışı ve büfe bulunmaktadır (Şekil 4.67).

Demirci Çarşısı, düzgün bir forma sahip olmadığından dolayı üzeri de büyük oranda açıktır. Çarşının Kunduracılar Çarşısı'ndan girilen kısmında kısmi olarak diğer alanlara benzer yarı şeffaf bir örtü kullanılmıştır. Bazı birimlerin üzerinde kısmi saçaklar bulunmaktadır. Sokak zemini çarşının diğer kısımlarından farklı olarak kaldırım taşı ile kaplıdır (Şekil 4.68).

Şekil 4. 67 Demirci Çarşısı'ndaki demirci dükkanı (solda), Sokaktan genel görünüm(sağda), E. Çekmecelioğlu, 20.08.2015

Şekil 4. 68 Demirci Çarşısı'ndaki türbe ve çınar ağacı (solda), Sokaktan genel görünüm(sağda), E. Çekmecelioğlu, 20.08.2015

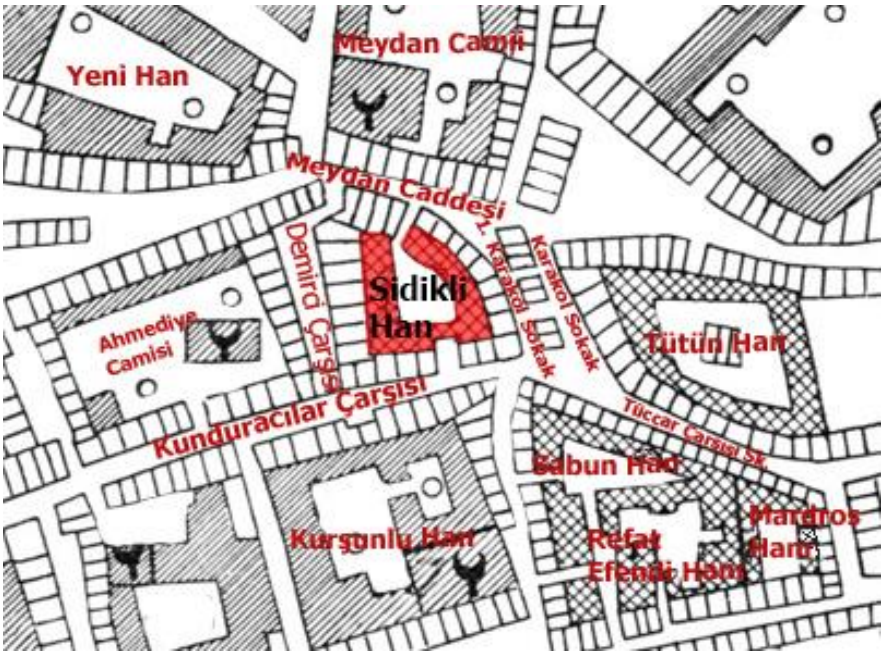
Demirci Çarşısı, günümüzde yok olmuş bir zanaatın eski yerleşim alanı olması dışında farklı dokusuyla diğer çarşı sokaklarından farklıdır. Bu farkın temelinde geçmişte sokağın bir yapının bozulmasıyla ortaya çıkmış olması ihtimali yatmaktadır. Bu özellikleriyle Demirciler Çarşısı, çarşılar bölgesinin zaman içerisindeki dönüşümünü gösteren özgün sokaklarından bir tanesidir.

4.3.9 Marangozlar Çarşısı

Marangozlar Çarşısı, Kunduracılar Çarşısı ile Meydan Caddesi arasında yer almaktadır. Kurşunlu Han'ın karşısından başlayarak Meydan Camii'ne doğru uzanmaktadır (Şekil 4.69). Marangozlar Çarşısı, eski haritalarda da görüldüğü gibi, Sidikli Han'ın dükkanlara bölünmesiyle oluşmuş bir sokaktır (Şekil 4.70). Sokağın farklı formu ve orta kısmında yaşlı iki çınar ağacının bulunması da bu durumdan kaynaklanmaktadır.

Şekil 4. 69 Marangozlar Çarşısı zemin kat planı

Şekil 4. 70 J. Weulersse'nin 1930'lu yıllara ait haritasında Sidikli Han ve çevresi [33]

Sidikli Han, dükkanlara bölümlendikten sonra zaman içinde yıkılmış ve günümüze ulaşamamıştır. Handan kalan kalıntılar; Meydan Caddesi üzerinden sokağa girişte bulunan ve muhtemelen hanın eski kapısının bulunduğu giriş kemeri (Şekil 4.71) ve eski dönemde han duvarına bitişik olan, 1. Karakol Sokak üzerinde bulunan ve günümüzde de koruma altında olan dükkanlardır. Sidikli Han'ın bulunduğu dönem haritası (Şekil 4.70) ve günümüz planı (Şekil 4.69) karşılaştırıldığı zaman, Sidikli Han'ın dış çeperine ait izlerin hala aynı olduğu fakat hanın sokağa dönüşmesiyle avlu içerisine yerleşen yeni yapıların, avlunun özgün formuna uymadığı ve farklı bir iç doku oluşturduğu görülmektedir. Meydan Caddesi üzerinde bulunan ve sokağa bugünde kemerli girişin yer aldığı kısmın, eski dönemde de hana ulaşılan yer olduğu planlarda görülmektedir. Fakat sokağın Kunduracılar Çarşısı üzerinden olan girişinin, han yıkılarak açıldığı görülmektedir.

Şekil 4. 71 Marangozlar Çarşısı'nın Meydan Caddesi üzerinden kemerli girişi (solda), Girişten sonra sokaktan görünüm(sağda), E. Çekmecelioğlu, 20.08.2015

Günümüzde sokak üzerinde 14 adet dükkan yer almaktadır. Dükkanlar arasında yapısal bir uyumdan bahsedilemez. Genel olarak değerlendirmek gerekirse; dükkanların genişliği 2,5-8 metre, derinliği ise 3-6 metre arasındadır. 2 ve 3 katlı olan bu yapıların kat yüksekliği 3-3,5 metre arasındadır. Sokaktaki dükkanların yapım tekniği ve dönemi değişkendir. Sokakta hem yakın döneme ait betonarme yapılara hem de zemin katı

yığma taş yapılı, üst katı ise ahşap sistemli yapılar bulunmaktadır. Sokak genelindeki yapıların üzeri ahşap iskeletli kırma çatı ve kiremit ile örtülüdür.

Günümüzde sokakta marangozhane zanaatı yapan herhangi bir atölye bulunmamaktadır. Pek bir insan sirkülasyonuna sahip olmayan sokaktaki dükkanların da, 7 tanesi açık durumdadır. İşler durumda olan dükkanlarda etraftaki sokaklardaki işlevlere benzer şekilde kuyumcu, kunduracı ve iki tane lokanta bulunmaktadır. Lokantalar sokağın geniş kısımlarına masalarını kurmakta ve buraları kullanmaktadır.

Sokak üzerindeki dükkanlarda faklı işlevler olduğundan sergi tekniği birliği de yoktur. Kuyumcu dükkanı bir cam arkasında sergisini gerçekleştirirken, ayakkabı dükkanında sokağa taşan bir sergi bulunmaktadır. Lokantalar ise tamamen sokağa açık durumda işlemektedir (Şekil 4.71), (Şekil 4.72).

Marangozlar Çarşısı'nda zeminde değişik türlerde kaldırım taşı ve zemin kaplamaları uygulanmıştır. Genel olarak düzensiz ve kötü bir görünüm içerisinde olduğu söylenebilir. Sokağın üzerinde bir örtü sistemi bulunmamaktadır. Yapıların bir kısmı birinci kat seviyesinden itibaren sokağa doğru çıkmalar yapmakta ve birinci kat seviyesinde, sokağın üzerine doğru uzanan kısmi saçaklar bulunmaktadır (Şekil 4.72).

Şekil 4. 72 Marangozlar Çarşısı'ndan görünümler, E. Çekmecelioğlu, 20.08.2015

Marangozlar Çarşısı, günümüzde işlevini ve özgün niteliklerini tamamen kaybetmiş bir sokak olarak çarşılar içerisinde yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır. Büyük ölçeğe sahip bir han yapısının zaman içerisinde dönüşümler geçirerek bir sokağa dönüşmesi sürecini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

4.3.10 Baharatçılar Çarşısı (Karakol Sokak)

Baharatçılar Çarşısı (Karakol Sokak), Tüccar Çarşısı Sokak ile Meydan Caddesi arasında yer almaktadır. Sokağın doğusunda Tütün Han bulunmaktadır (Şekil 4.73). Günümüzde imar planlarında Karakol Sokak olarak geçen sokak, uzun zamandan beri çarşılar bölgesindeki baharat ticaretine ev sahipliği yapmasından dolayı halk arasında Baharatçılar Çarşısı adıyla bilinmektedir. Baharatçılar Çarşısı, baharat ticaretine çağlar boyunca ev sahipliği yapan Antakya'da, bu ticaretin hala sürdüğü sokak olması nedeniyle önemlidir.

Şekil 4. 73 Baharatçılar Çarşısı zemin kat planı

Günümüzde sokakta 13 adet dükkan bulunmaktadır. Bunlar; sokağın doğu kısmında Tütün Han duvarına bitişik tek katlı dükkanlar, sokağın batı kısmını ise 1 ve 2 katlı dükkan yapılarıdır (Şekil 4.46). Dükkanlardan Tütün Han duvarına bitişik olanlar han ile aynı döneme ait yapılardır. Aralarında betonarme olarak yenilenmiş olanları bulunsa da, özgün olanları yığma taş malzemeli, tonozlu ve tek katlı yapılardır. Yapılar, kırma çatı üzerine kiremit ile örtülüdür. Sokağın doğu kısmındaki dükkanlardan 2 katlı olanların zemin katı yığma taş yapıda, ikinci katları ahşap konstrüksiyon yapıda ve üzerinde kiremit örtülü kırma çatılı yapılardır. Tek katlı olan yapılar betonarme olarak yenilenmiş durumdadır. Sokak genelinde dükkanların genişliği 2-4 metre, derinliği 2,5-6 metre arasında değişmektedir. Dükkanların kat yüksekliği 3-3,5 metre arasındadır.

Şekil 4. 74 Baharatçılar Çarşısı'ndaki dükkanlar, E. Çekmecelioğlu, 20.08.2015

Çarşı genelinde yan yana sıralanmış baharat dükkanları bulunur. Bu dükkanların aralarında yerleşmiş olan iki adet kuyumcu dükkanı da bulunmaktadır. Sokaktaki baharatçı dükkanları küçük alanları ile birlikte sokağa ait nişler gibi işlemektedir. Dükkanların sokak ile aralarında herhangi bir ayırıcı eleman bulunmamaktadır. Dükkanların hepsinde benzer şekilde, kepengin önüne, sokağa doğru baharat çuvalları serilir, hem görsel hem de kokusal olarak ilgi çekici bir sergi sistemi ön planda tutulmaktadır. Müşteriler dükkanın iç hacmine girmeyip, sokak üzerinden alışverişini yapmaktadır. Sokak bu yönüyle, sürekli işleyen bir pazara benzer nitelik taşımaktadır. Satışın hepsi sokakta gerçekleştiğinden dükkan cephesine çok sayıda ürün de asılmakta bu sebeple yapı cepheleri pek görünmemektedir. Dükkanların girişinin üzerinde tabelalar ve kepenk sistemleri bulunmaktadır. Dükkanların iç mekanında özgün yapısına uymayan kaplamalar ve raflar uygulanmıştır (Şekil 4.74). Dükkanlar, küçük hacimlerde olduğundan herhangi bir havalandırma sistemi de bulundurmamaktadır. Havalandırma tamamen sokak üzerinden gerçekleşmektedir. Özgün yapılarına yakın olan sokağın iki tarafındaki dükkanlar, koruma altına alınmış ticari yapı örnekleridir.

Genişliği 3-4 metre arasında değişen sokağın üzeri, 3,5 metre seviyesinde metal konstrüksiyon üzerine yarı geçirgen plastik örtü ile örtülüdür. Örtünün orta kısmı yükseltilerek sokağın havalandırılması sağlanmıştır. Sokağın zemininde ise dış mekan zemin kaplaması kullanılmıştır. Bu kaplamalar eski durumda olup bazılarının çıkmasıyla yerleri boşalmıştır. Dükkan zeminleri sokak kotundan bir basamak (20 cm) yüksektedir.

Şekil 4. 75 Baharatçılar Çarşısı'ndan genel görünümler, E. Çekmecelioğlu, 20.08.2015

Baharatçılar Çarşısı, Antakya ticaret tarihinde önemli bir yere sahip olan baharatçılığın, hala devam ettiği dükkanlarıyla kent ticaret tarihi açısından önemli bir yere sahiptir.

4.3.11 Tüccar Çarşısı

Tüccar Çarşısı, Kunduracılar Çarşısı ve Karakol Sokak ile kesiştiği meydanla başlayarak Tüccar Sokak'a kadar uzanmaktadır. Meydanın ortasında kesme taştan bir çeşme ve su havuzu bulunmaktadır. Sokağın kuzeyini Tütün Han ve han duvarına bitişik dükkanlar sınırlarken, güneyini ise günümüzde Parlar Pasajı'na bitişik olan dükkanlar oluşturmaktadır (Şekil 4.76).

Şekil 4. 76 Tüccar Çarşısı Sokağı zemin kat planı, E. Çekmecelioğlu

Sokağın güneyinde eski haritalarda (Şekil 4.5, s.61) görülen Sabun Han ve Mardros Han ve bunların duvarına bitişik dükkanlar bulunmaktaydı. Bu hanların ortadan kalkmasıyla yerlerine yeni pasajlar inşa edilmiştir fakat han duvarlarına bitişik olan dükkanlar büyük oranda yapılarını koruyarak günümüze ulaşmıştır. Bugün sokağın iki tarafındaki dükkan yapıları da koruma altına alınmış ticari yapı örnekleridir.

Tüccar Çarşısı'nda günümüzde 45 adet dükkan bulunmaktadır. Dükkanların genişliği 2,5-4,5 metre, derinliği 3,5-7 metre arasındadır. Dükkanların kat yükseklikleri 3-4 metre arasındadır. Sokağın güneyinde bulunan dükkanlar yığma yapıda tonozlu tek katlı dükkanlardır. Yapıların üzeri kırma çatılı ve kiremit örtülüdür. Sokağın kuzeyinde Tütün Han'ın cephesine bitişik olan dükkanlar han ile aynı dönemlere ait yine yığma tonozlu ve tek katlı dükkanlardır. Bu dükkanların üzeri de kırma çatılı ve kiremit örtülüdür. Yapı içlerinde asma tavan ve kaplama uygulamaları bulunmaktadır. Yapı cephelerinde genel olarak sıva boya uygulaması görülmektedir. Sokak üzerinde bulunan iki dükkanda yürütülmüş restorasyon çalışması sonucu kesme taş yapı ve cephe net biçimde görülebilmektedir. Yüksek tonozların üst kısımlarında cam doğramalar devam etmektedir (Şekil 4.77).

Şekil 4. 77 Tüccar Çarşısı üzerinde bulunan dükkanlar, E. Çekmecelioğlu, 20.08.2015

Tüccar Çarşısı üzerinde bulunan dükkanlarda bir işlev birliğinden söz edebilmek mümkün değildir. Sokak üzerinde kuyumcu, hazır giyim, bijuteri gibi birçok işlev bir arada bulunur. Bu sebeple dükkanlarda, sergi tekniği ve dolayısıyla cepheler farklılıklar göstermektedir. Yoğun bir şekilde bulunan kuyumcu dükkanlarında, sokak ile iç mekan arasında cam doğrama ve arkasında vitrin bulunmaktadır. Giyim satışı yapılan dükkanların bazılarında cam doğrama görülürken, bazıları ise sokağa tamamen açık

durumdadır, sokak üzerine taşan bir teşhir durumu görülmektedir. Birinci kat seviyesinde dükkanlarda yoğun olarak bulunan geniş tabelalar görülmektedir. Ayrıca dükkanların hepsinde kepenk sistemi bulunmaktadır (Şekil 4.77), (Şekil 4.78).

Tüccar Çarşısı, 13 metre genişliğindeki meydandan sonra 4-5 metre arasındaki genişliğiyle devam etmektedir. Sokağın başındaki meydanda sekizgen geometriye sahip kesme taştan yapılmış havuzu ve ortasında taştan yapılmış fıskiyesi bulunan bir çeşme bulunmaktadır. Çeşmenin gövde kısmında muslukları bulunmaktadır. Bugün koruma altında bulunan bu çeşmenin hemen yanında da yaşlı bir çınar ağacı yükselmektedir. Bunlar sokağın serinlemesini sağlayan mikro klima faktörleridir. Sokağın zemininde kaldırım taşı döşenmiş, orta kısmında 30 cm genişlik 10 cm derinliğe sahip bir su kanalı uygulanmıştır. Dükkan zeminleri, diğer sokaklardaki gibi, sokak zemininden 20 cm yukarıdadır. Sokak üzerinde sürekli bir örtü sistemi bulunmamaktadır. Dükkan yapılarının tepesinden itibaren (3-4 metre) sokağa doğru 1-2 metre boyunca uzanan metal konstrüksiyona sahip örtüler sokağın iki tarafını örtmektedir (Şekil 4.78).

Şekil 4. 78 Tüccar Çarşısı üzerinde bulunan çeşme ve sokaktan görünüm (solda), Sokaktan genel görünüm (sağda), E. Çekmecelioğlu, 20.08.2015

Tüccar Çarşısı, çarşılar bölgesinde yığma tonoz yapılı dükkanların en iyi şekilde algılanabildiği, koruma altında bulunan dükkanlara sahip olması nedeniyle önemlidir. Diğer sokaklar ile kıyaslandığında buradaki dükkanların özgün yapılarını daha büyük oranda korudukları görülebilmektedir.

BÖLÜM 5

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya ticaret tarihinde önemli kentlerden biri olarak kendine yer edinmiş olan Antakya, zenginliği ve ihtişamı yaşamış, yeri gelmiş dünya üzerindeki en görkemli kentlerden biri olarak gösterilmiş, yüzbinleri bulan bir nüfusa sahip olmuştur. Yine Antakya, sayısız savaşa sahne olmuş, yıkıcı doğal afetler yaşamış, ekonomik krizler, siyasal karışıklıklar atlatmıştır. Bir kentin yaşayabileceği hemen her durumu bir dönemde görmüş, geçirmiştir. Bunca dinamizm ve değişim ile birlikte harmanlanarak kendine özgü kimliği ve yapısıyla günümüzün Antakya'sı oluşmuştur. Bu özgün yapı, kendini kültürde, sanatta, ticarette, demografide, gastronomide, mimaride ve birçok başka alanda göstermiştir.

Günümüzde, hala devinimin devam ettiği Antakya'da, bu değişim rahatlıkla gözlenebilmektedir. Yoğun ticari ilişki içerisinde olduğu, hemen yakınındaki Suriye topraklarında devam eden savaşın sonuçları, bugün hala Antakya kentini, ticaretini ve dolayısıyla ticaret yapılarını etkilemektedir. Değişen ticari koşullar, değişen teknoloji ile birlikte yapılarda işlevler değişmekte, zamanla bu durum, kendisini biçimde de göstermekte ve yapılar özgün kimliklerini kaybetmektedir. Çalışma içerisinde yürütülen incelemelerde de ortaya koyulduğu gibi, geçmiş dönemde yoğun ve canlı bir ticarete ev sahipliği yapmış olan mekanlar, zamanla farklı işlevlere yönlenmiştir. Alışverişin gerçekleştiği mekanlar işlevini yitirip, üretim yapılan imalathanelere dönüşmekte, çeşitli ekleme çıkarma ve müdahaleler ile birlikte geri dönüşü olamayacak bir şekilde bozulmaktadır.

Ticaret yapılarındaki değişimin ve bugünkü durumlarının ortaya konulması ve çalışmanın günümüze dair bir belge niteliği taşıması amacıyla, ticari merkez olan çarşılar bölgesindeki, ticaret yapısı türleri incelenmiş, ortak noktaları ve farklılıkları ortaya çıkarılarak, güncel durumları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Aktif ticaretin yaşandığı çarşılar incelenirken, bazı ölçütler belirlenmiş ve bunlara göre değerlendirmeler ile çarşıların güncel durumu saptanmıştır (Çizelge 5.1). Belirlenmiş olan değerlendirme ölçütlerinden özgün işlev; çarşının adını aldığı ve geçmişte o çarşıdaki dükkanların sahip olduğu işlevin, zanaatın, günümüzde sürüp sürmediğini değerlendirmektedir. Yapısal durum başlığında, dükkan yapılarının, özgün işlevine uygun ve çarşının tarihi dokusuna uyumlu yapı sistemine ve malzemesine (yığma taş veya tuğla gibi) sahip yapılardan olup olmadığı incelenmekte ve yapılardaki tahribat miktarı ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Cephe yapısı başlığında, dükkanlardaki işleve ait serginin niteliği incelenmekte, cephe üzerindeki eklemeler ve tahribatların boyutu ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Birimlerin uyumu başlığında, çarşı üzerindeki dükkan birimlerinin, birbiri içerisinde yapısal, boyutsal ve işlevsel olarak genel uyumu değerlendirilmekte, çarşı içerisinde bir ritim olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Özgün izin korunumu başlığında, çarşı sokağının güncel sokak izi, eski haritalar ile kıyaslanarak, sokağın eski yapısının korunma miktarı değerlendirilmektedir. Zemin yapısı başlığında, çarşıların geçmiş dönemde sahip olduğu ve kent merkezine genelinde bulunan taş kaplı ve ortasında arıklar olan zemin yapısının, ne oranda korunduğu, zeminde hala özgün kaplama malzemelerinin bulunup bulunmadığı ortaya konulmakta ve günümüzdeki zemin durumu değerlendirilmektedir. Üst örtü yapısı başlığında ise, çarşı sokağının üzerini örten üst örtü sistemi değerlendirilmektedir. Çizelge 5.1'deki bu ölçütler, belirli oranlara sahip değerler ile değerlendirilerek çarşının durumu ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bunlardan 1 değeri; 0 ile %20 arasında çok kötü bir oranda, 2 değeri; %20 ile %40 arasında kötü oranda, 3 değeri; %40 ile %60 arasında orta oranda, 4 değeri; %60 ile %80 arasında iyi oranda, 5 değeri ise; %80'in üzerinde çok iyi bir oranda olmak üzere ölçütün, korunumu, özgünlüğü ve uyumu gibi özelliklerini nitelemektedir.

Çizelge 5. 1 Çarşıların güncel durumlarının değerlendirmesi

	Dükkanlar				Sokak		
	Özgün işlev	Yapısal durum	Cephe yapısı	Birimlerin uyumu	Özgün izin korunumu	Zemin yapısı	Üst örtü yapısı
Uzun Çarşı	2	3	1	3	3	2	1
Kunduracılar Çarşısı	4	2	2	4	3	1	1
Abacılar Çarşısı	1	1	1	1	2	1	1
Çıkrıkçı Çarşısı	1	1	1	1	3	2	1
Dokumacılar Çarşısı	3	2	3	2	3	1	1
Hasırcılar Çarşısı	1	1	1	1	4	2	1
Terziciler Çarşısı	4	3	3	3	4	2	1
Demirci Çarşısı	1	1	1	1	1	1	2
Marangozlar Çarşısı	1	1	1	1	1	1	2
Baharatçılar Çarşısı	4	4	4	5	5	1	1
Tüccar Çarşısı	2	4	3	4	5	1	2
1: Çok kötü, 2: Kötü, 3: Orta, 4: İyi, 5: Çok iyi							

Çizelge 5.1'de de görüldüğü gibi çarşılar genelinde, bir dönem belli bir loncanın işgal ettiği ve zamanla adını verdiği çarşılar, günümüzde büyük oranda farklı işlevlere sahip dükkanlar barındırmaktadır. Günümüzde, özgün işlevine sahip dükkanlar barındıran çarşılar bulunsa da, özgün işlevini bütününde tamamen taşıyan bir çarşı bulunmamaktadır. Bu durum, zamanla ekonomik koşullar, ticari anlayış ve teknolojinin değişmesiyle, bazı işlevlerin kaybolmasından ve yeni işlevlerin ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır.

İncelenen çarşılarda, özgün yapısına sahip dükkanlar da oldukça az sayıdadır. Yığma yapı sistemli, tonozlu özgün dükkan yapıları değişen koşullar ile birlikte ya yanlış uygulamalar ile tahrip edilmiş ya da tamamen yıkılıp betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir. Günümüzde özgün yapısını koruyan dükkanların bir kısmı tescillenip, koruma altına alınmıştır. Çizelge 5.1'de de görüldüğü gibi özgün yapısına sahip ve koruma altındaki dükkanları en yoğun şekilde barındıran çarşılar; Baharatçılar Çarşısı ve Tüccar Çarşısı'dır. Diğer çarşılardaki koruma altında olan dükkanlar, büyük oranda han ve cami gibi yapı duvarlarına bitişik olan dükkanlardır.

Çarşılar bölgesi genelinde dükkanların cephe durumu bir karmaşa halinde bulunmaktadır. Yapıların cephelerine uygulanmış çok sayıdaki niteliksiz kaplama, tabela ve ekler ile cephelerde oldukça kötü bir görünüm oluşmaktadır. Yapıların özgün nitelikleri algılanamamakta, doku değer kaybına uğramaktadır.

Geçmiş dönemde, aynı işlevi taşıyan çarşılarda, benzer boyutlara sahip, benzer cepheye ve sergi tekniğine sahip olan dükkanlar belli bir uyum içerisinde bulunmaktaydı. Günümüzdeki işlev değişimleri ve yapısal bozulmalar ile birlikte dükkanlar arasındaki uyum da büyük oranda ortadan kalkmıştır. Bu uyumun en iyi görülebildiği çarşılar, özgün işlevini ve yapılarını kısmen koruyan çarşılardır. Günümüzde yapılarını ve işlevlerini koruyan çarşıların da azalmasıyla birlikte, çarşılar genelindeki uyumun da büyük oranda kaybolmuş olduğu görülmektedir.

Çarşıların sokakları da dükkanlar gibi zaman içinde özgün yapılarından uzaklaşmıştır. Çarşı genelinde yapıların değişimiyle birlikte sokakların özgün izlerini, kısmen yitirdikleri görülmektedir. Özellikle Kemalpaşa Caddesi'nin açılması gibi uygulamalar, özgün sokak ağını ortadan kaldırmıştır. Uzun Çarşı, Kunduracılar Çarşısı ve Abacılar Çarşısı bu uygulamadan en çok etkilenen sokaklardır. Çizelge 5.1'de görüldüğü gibi, Marangozlar Çarşısı ve Demirci Çarşısı ise, özgün sokak izinden en uzak çarşılardır. Özellikle Marangozlar Çarşısı eski bir yapının yıkılmasıyla oluşan bir sokak olmasıyla farklılaşmıştır. Dükkanların özgün yapısını koruduğu çarşıların, sokak izlerinin de en iyi korunduğu çarşılar olduğu Çizelge 5.1'den anlaşılabilmektedir.

Çarşılar genelinde, taş kaplı ve ortasında arıklar bulunan özgün sokak zeminini tamamen koruyan bir sokak bulunmamaktadır. Kent merkezi genelinde bu özgün doku

ortadan kalkmıştır. Özgün taş döşemeler Uzun Çarşı Caddesi, Çıkrıkçılar Çarşısı, Hasırcılar Çarşısı ve Terziciler Çarşısı zemininde kısmi olarak orta kısımlarda görülebilmektedir. Bu sokaklarda da sadece orta kısımlarda özgün taşlar korunmuş, diğer kısımlarında ise özgün olmayan kaplamalar uygulanmıştır. Diğer sokak zeminlerinde ise özgün zemin malzemesine rastlanmamaktadır.

Günümüzde çarşılar bölgesinin büyük bir bölümünde, tonoz şeklinde bir metal taşıyıcının üzerinde yarı şeffaf kaplama bulunan bir üst örtü sistemi uygulanmıştır. Bu örtü sistemi, tarihi dokuya uymamasının yanı sıra sıcak yaz aylarında çarşı içerisinde sıcaklığın daha da yüksek hissedilmesine sebep olmaktadır. Ayrıca birçok bölgede kirlenmesi ve parçalanmış görüntüsüyle, çarşılar genelinde kötü bir görünüme yol açmaktadır.

Antakya geleneksel çarşılar bölgesi, günümüz durumuyla, genel olarak özgün görüntüsünden oldukça uzak bir halde bulunmaktadır. Tarih içerisinde, önemli bir ticaret kenti olan Antakya'nın, tarihsel belleğinin merkezi olan bölge, koruma altına alınarak, niteliksiz ekleme ve müdahalelerden arındırılıp, özgün nitelikleri ortaya çıkarılarak eski değerine ve çekiciliğine kavuşturulmalı ve geleceğe aktarılmalıdır. Bu amaçla;

- Antakya'nın özgün tarihi kent merkezini korumak amacıyla bir merkez kurularak burada yürütülen çalışmalar ile tarihi merkeze ait bir tasarım rehberi oluşturulmalıdır. Böylece bölgeye danışmanlık hizmetleri de verilerek korunması sağlanmalıdır. Merkez bünyesinde, çarşılara ait bilgiler veren, tarihçesini anlatan ve değişimlerini kayıt altına alan bir arşiv merkezi de bulunmalıdır.

- Çarşı bölgesini çekim merkezi haline getirmek ve tanıtmak amacıyla bir tur güzergahı oluşturulması ve çarşıların bunun içerisinde yer alması, turizm bilgilendirme ofislerinde bu güzergaha ait broşürlerin bulunması, güzergah üzerinde de bilgilendirici elemanların yer alması,

- Tarihi merkezde belirli aralıklarla festival ve etkinliklerin düzenlenerek bölgeye canlılık kazandırılması,

- Çarşı bölgesi genelinde yerel ve nitelikli ürünlerin üretim ve satışının özendirilmesi ve bununla ilgili teşvikler verilmesi,

- Çarşılar bölgesinde barındırdığı zanaatın adını taşıyan çarşılarda bu işleve ait dükkanların yer almasının özendirilmesi, bir zanaata ait çarşıda tamamen farklı bir işleve sahip dükkanların yer almasının önüne geçilmesi, yeni işlevlere sahip dükkanların da bir arada bulunmasının özendirilmesiyle asırlardır süren lonca geleneğinin sürdürülmesi,

- Geçmişte Antakya'nın önemli zanaatlarından olan fakat günümüzde kaybolmuş zanaatlara ait geleneksel üretimlerin yürütüldüğü, tanıtım ve satışların yapıldığı turistik birimlere çarşı içerisinde yer verilmesi (örneğin; dokumacılık gibi),

- Çarşılar bölgesinin uzun zaman içinde oluşmuş sokak ağının korunması, yapılacak kentsel müdahalelerde bu dokunun gözetilmesi,

- Tarihi kent merkezi genelinde niteliksiz kaplamalar ile kapatılmış özgün sokak zeminlerinin yeniden ortaya çıkarılması, dokunun koruma altına alınması ve restore edilmesi, diğer kısımlarda da bu dokuya uygun kaplamalar uygulanması,

- Çarşılar genelinde yürütülecek detaylı çalışmalarla özgün mimari yapısını koruyan yapıların tespit edilip, koruma altına alınması ve restore edilmesi, yakın dönemde inşa edilmiş dokuya yabancı yapıların ayıklanıp, dokuya uyumlu bir kimlik kazandırılması,

- Çarşılara kötü bir görünüm kazandıran dükkan cephelerindeki niteliksiz kaplama, tabela ve eklerin temizlenip, genel tarihi dokuya ve dükkan yapısına uyumlu cephe ve sergi sistemlerinin uygulanması, uyumsuz sistemlerin kullanılmasının tasarım rehberi ile kısıtlanması,

- Çarşı sokaklarının genelindeki niteliksiz saçak ve üst örtülerin yerine, tarihi dokuya ve iklimsel koşullara uygun üst örtü sistemlerinin uygulanması, çarşı genelinde yoğun olarak görülen çınar ağaçları gibi doğal örtülerin arttırılması,

gibi yapısal ve yapısal olmayan çalışmalar, belediyeler ve koruma kurulları önderliğinde yürütülerek geleneksel çarşılar bölgesi, eskiden olduğu gibi, Antakya için hem kentin ve ticaretin merkezi, hem de turistik olarak bir çekim alanı haline getirilmelidir. Günümüzde değişen ticari koşullar ve yaygınlaşan büyük ölçekli alışveriş merkezlerinin tehditleri ile birlikte, geleneksel çarşıların, zamanla önemini yitirmesinin ve kent açısından unutulmuş ve değersiz bir alana dönüşmesinin önüne geçilmelidir.

Dünyanın hızlı değişen bölgelerinden birinde bulunmasından dolayı Antakya, bu değişimleri yakından hissetmekte ve tepki vermektedir. Kent, değişimler sırasında değerlerini korumalı ve değerleriyle birlikte varlığını sürdürebilmelidir. Bizlere düşen ise; bu değerleri ortaya çıkararak, korunmasını ve yaşamasını sağlayacak çözümleri akademik ortam içerisinde üretip, değerlerin geleceğe aktarılmasını sağlamaktır.

KAYNAKLAR

[1] Türkiye İstatistik Kurumu, 2015 Nüfus Sayımı Verileri, https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr, 23 Şubat 2016.

[2] Turgut, N., (1986). Antakya Tarihi Ticaret Merkezi Mekansal Yapı Değişim ve Gelişim Sürecinin Kent Ticaret Merkezi Planlamasına Etkinliği, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

[3] Demir, A., (1996). Çağlar İçinde Antakya, Akbank Yayınları, İstanbul.

[4] Pirenne, H., (1927). Les Villes du Moyen Âge, Essai d'histoire économique et Sociale; Çeviren: Karadeniz, Ş., (1994). Ortaçağ Kentleri: Kökenleri ve Ticaretin Canlanması, Dördüncü Baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

[5] Yurt Ansklopedisi, (1981). Hatay Başlığı, Anadolu Yayıncılık, İstanbul.

[6] Cezar, M., (1977). Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, T.C. İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul; Derleyen: Turgut, N., (1986). Antakya Tarihi Ticaret Merkezi Mekansal Yapı Değişim ve Gelişim Sürecinin Kent Ticaret Merkezi Planlamasına Etkinliği, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

[7] Kral Yolu Haritası, http://www.alasayvan.net/attachments/harita-kadastro-2822d1343130990/ipek-yolu-haritas-t-rk-e1.jpg, 23 Şubat 2016.

[8] Hitti, K. P., (1951). History of Syria; Including Lebanon and Palestine, London; Derleyen: Bahadır, G., (2003). Antakya Kuruluşundan İslam Fethine Kadar, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

[9] Downey, G., (1961). A History of Antioch in Syria: From Seleucus to the Arab Conquest, Princeton University Press, New Jersey.

[10] Tenney, F., (1938). An Economic Survey of Ancient Roma, John Hopkins Press, Baltimore; Derleyen: Turgut, N., (1986). Antakya Tarihi Ticaret Merkezi Mekansal Yapı Değişim ve Gelişim Sürecinin Kent Ticaret Merkezi Planlamasına Etkinliği, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

[11] Heyd, W., (1885). Histoire du Commerce du Levant au Moyen-âge, Leipzig; Çeviren: Karal, E. Z., (2000). Yakın Doğu Ticaret Tarihi, İkinci Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

[12] Tekin, M., (2000). Hatay Tarihi, Birinci Baskı, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

[13] Silk and Spice Route Map, http://www.silkroutes.net/orient/mapssilkroutestrade.htm, 23 Şubat 2016.

[14] Yourcenar, M., (1990). Memoirs of Hadrian, Farrar Straus and Giroux, New York; Derleyen: Çelenk, Y., (1996). Antakya Sokullu Mehmet Paşa Hanı Çelenk-Haytoğlu Sabunhanesi Restorasyonu, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[15] Lavedan, P. ve Hugueney, J., (1966). Historie de L'Urbanisme D'Antiquite, Arts ét Metiers Graphiques, Paris; Derleyen: Çelenk, Y., (1996). Antakya Sokullu Mehmet Paşa Hanı Çelenk-Haytoğlu Sabunhanesi Restorasyonu, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[16] Sahillioğlu, H., (1991). Antakya Başlığı, İslam Ansiklopedisi, 3, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

[17] Levtchenko, M. V., (1949), Byzance- des origines a 1453, Payot, Paris; Çeviren: Berktay, E., (1979), Bizans Tarihi, Milliyet Yayınları, 1. Basım, İstanbul. Derleyen: Bahadır, G., (2003). Antakya Kuruluşundan İslam Fethine Kadar, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

[18] İlk ve Ortaçağ Ticaret Yolları Haritası, http://www.delinetciler.org/resimler/2009/03/188.png, 13 Mayıs 2016.

[19] 1317 Yılına Ait Salname-i Vilayet-i Haleb; Derleyen: Demir, A., (1996). Çağlar İçinde Antakya, Akbank Yayınları, İstanbul.

[20] Atalar, M., (1991). Osmanlı Devleti'nde Sürre-i Hümayun, Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, Ankara; Derleyen: Çelenk, Y., (1996). Antakya Sokullu Mehmet Paşa Hanı Çelenk-Haytoğlu Sabunhanesi Restorasyonu, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[21] İnalcık, H., (1993). Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları- İncelemeler, Eren Yayıncılık, İstanbul; Derleyen: Kara, A., (2005). XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Şehri Antakya, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

[22] Özkaya, Y., (1998). Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyanları (1791-1808), DTCF Yayınları, Ankara; Derleyen: Kara, A., (2005). XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Şehri Antakya, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

[23] Levy, J. P., (1967). The Economic Life of The Ancient World, University of Chicago Press, Chicago; Derleyen: Turgut, N., (1986). Antakya Tarihi Ticaret Merkezi Mekansal Yapı Değişim ve Gelişim Sürecinin Kent Ticaret Merkezi Planlamasına Etkinliği, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

[24] Liebeschuetz, J. H. W. G., (1972). Antioch; City and Imperial Administration in the Later Roman Empire, Clarendon Press, Oxford; Derleyen: Bahadır, G., (2003). Antakya Kuruluşundan İslam Fethine Kadar, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

[25] Kılıçoğlu, H. S., (1998). Sosyo-Ekonomik Özelliklerin Kent Merkezinin Mimari Biçimlenişine Etkileri; Antakya Kent Merkezi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.

[26] Türkmen, F., (1936-1937). Mufassal Hatay, Cilt I-II-III, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.

[27] Kara, A., (2005). XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Şehri Antakya, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

[28] Ostrogorsky, G., (1981). Bizans Devlet Tarihi, Çeviren: Işıltan, F., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara; Derleyen: Demir, A., (1996). Çağlar İçinde Antakya, Akbank Yayınları, İstanbul.

[29] Economic History Review, (1953). Beşinci cilt, Princeton University Press, Nev Jersey; Derleyen: Turgut, N., (1986). Antakya Tarihi Ticaret Merkezi Mekansal Yapı Değişim ve Gelişim Sürecinin Kent Ticaret Merkezi Planlamasına Etkinliği, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

[30] Antakya Ticaret ve Sanayi Odası (ATSO), (2015). Hatay Sosyoekonomik Rapor 2014, Hatay.

[31] Çoruh, H. ve Çaparlar, A., Hatay Valiliği, (2012). Yaşayan El Sanatları ve Sanatkarlarıyla Hatay, Yayın No:17, Hatay.

[32] Cevad, A., (1895). Memalik-i Osmaniyye'nin Tarihi ve Coğrafya Lugatı, Dersaadet, İstanbul; Derleyen: Çelenk, Y., (1996). Antakya Sokullu Mehmet Paşa Hanı Çelenk-Haytoğlu Sabunhanesi Restorasyonu, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[33] Weulersse, J., (1934). Antioche Essai De Géographie Urbaine, 4, Institut Francais de Damas, Kahire.

[34] Sauvaget, J., (1932). Bulletin D'etudes Orientales, Cilt 2, Institut Français De Damas, Kahire; Derleyen: Downey, G., (1961). A History of Antioch in Syria: From Seleucus to the Arab Conquest, Princeton University Press, New Jersey.

[35] Strabon, Geographika: XII-XIII-XIV; Çeviren: Pekman, A., (2000). Antik Anadolu Coğrafyası, Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul.

[36] Morey, C.R., (1936). The Excavations of Antioch on The Orontes, American Philosophical Society, Philadelphia.

[37] Şancı, F., (2006). Hatay İlinde Türk Mimarisi 1., Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

[38] Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y., (2012). Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 3. Kitap 1.-2. cilt, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

[39] Della Valle, P., (1663). Viaggi di Pietro Della Valle, Rome; Derleyen: Meyer, G., (2010). "L'apport des voyageurs occidentaux (1268-1918) au Lexicon Topographicum Antiochenum",Les Sources de'l Historie du Paysage urbain d'Antioche sur l'Oronte, 20-21 Ekim 2010, Paris, 235-259.

[40] Pococke, R., (1745). A Description of The East and Some Other Countries, II. Cilt, 1. Kitap, W. Bowyer, Londra.

[41] Niebuhr, C., (1837). Reisebeschreibung Nach Arabien und Andern Umliegenden Landern, III. , Möller, Hamburg; Derleyen: Demir, A., (1996). Çağlar İçinde Antakya, Akbank Yayınları, İstanbul.

[42] Parsons, A., (1808). Travels in Asia and Africa; Incluiding a Journey from Scanderoon to Aleppo and Over The Desert to Bagdad and Bussora, Longman, Londra; Derleyen: Demir, A., (1996). Çağlar İçinde Antakya, Akbank Yayınları, İstanbul.

[43] Cassas, L. F., (1799). Voyage Pittoresque de la Syrie, de la Palestine, et de la Basse-Egypte, Prospectus, Paris; Derleyen: Demir, A., (1996). Çağlar İçinde Antakya, Akbank Yayınları, İstanbul.

[44] Buckingham, J. S., (1825). Travels Among The Arab Tribes Inhabiting The Countries East of Syria and Palestine, Longman, Hurst, Rees, Orme, Brown, and Green, Londra; Derleyen: Demir, A., (1996). Çağlar İçinde Antakya, Akbank Yayınları, İstanbul.

[45] Taylor, La B. ve Reybaud, L., (1839). La Syrie, L'Egypte, La Palestine et la Judee, I. Cilt, Chez l'Editeur, Paris; Derleyen: Demir, A., (1996). Çağlar İçinde Antakya, Akbank Yayınları, İstanbul.

[46] Michaud, M. ve Poujoulat M., (1841). Correspondance D'Orient, VII., De L'Academie Française, Brüksel.

[47] Barlett, W. H. ve Purser, W. ve Allom, T., (1836). La Syrie La Terre-Sainte L'Asie Mineure, Fisher, Londra-Paris.

[48] Rey, E. G., (1871). Étude sur les Monuments de L'architecture Militaire des Croisés en Syrie et dans l'île de Chypre, Impr. Nationale, Paris; Derleyen: Meyer, G., (2010). "L'apport des voyageurs occidentaux (1268-1918) au Lexicon Topographicum Antiochenum",Les Sources de'l Historie du Paysage urbain d'Antioche sur l'Oronte, 20-21 Ekim 2010, Paris, 235-259.

[49] Le Camus, E., (1890). Notre voyage au pays Bibliques, a Vromant, Paris; Derleyen: Meyer, G., (2010). "L'apport des voyageurs occidentaux (1268-1918) au Lexicon Topographicum Antiochenum",Les Sources de'l Historie du Paysage urbain d'Antioche sur l'Oronte, 20-21 Ekim 2010, Paris, 235-259.

[50] Cuinet, V., (1891). La Turquie D'Asie, E. Leroux, Paris; Derleyen: Demir, A., (1996). Çağlar İçinde Antakya, Akbank Yayınları, İstanbul.

[51] Förster, R., (1897). Antiochia am Orontes, JDI 12; Derleyen: Meyer, G., (2010). "L'apport des voyageurs occidentaux (1268-1918) au Lexicon Topographicum Antiochenum",Les Sources de'l Historie du Paysage urbain d'Antioche sur l'Oronte, 20-21 Ekim 2010, Paris, 235-259.

[52] Cezar, M., (1985). Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

[53] Rifaioğlu, M. N., (2014). "The Historic Urban Core of Antakya under the Influence of the French Mandate, and Turkish Republican Urban Conservation and Development Activities", Megaron, 9 (4): 271-288.

[54] Tekin, M., (1993)., Antakya Tarihinden Yapraklar ve Halefzade Süreyya Bey, Kültür Bilgi İşlem Merkezi, Antakya; Derleyen: Rifaioğlu, M. N., (2014). "The Historic Urban Core of Antakya under the Influence of the French Mandate, and Turkish Republican Urban Conservation and Development Activities", Megaron, 9 (4): 271-288.

[55] Açıkgöz, Ü. F., (2008)., A Case in French Colonial Politics of Architecture and Urbanism: Antioch and Aleandretta During the Mandate, Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

[56] Pinto, V., (1938). L'Evolution de Antioche, son passe, son état actuel, son Avenir, Yüksek Lisans Tezi, Institue d'Urbanisme de Paris, Paris; Derleyen: Açıkgöz, Ü. F., (2008)., A Case in French Colonial Politics of Architecture and Urbanism: Antioch and Aleandretta During the Mandate, Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

[57] IRCICA Kütüphanesi Fotoğraf Arşivi

[58] Martienssen, R. D., (1958). The Idea of Space in Greek Architecture, Witwatersrand University Press, Johannesburg; Derleyen: Say Özer, Y., (1996). Ticaret Mekanlarının Oluşum ve Gelişim İlkelerini İncelenerek Tipolojik Açıdan Sınıflandırılması, Doktora Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[59] Say Özer, Y., (1996). Ticaret Mekanlarının Oluşum ve Gelişim İlkelerini İncelenerek Tipolojik Açıdan Sınıflandırılması, Doktora Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[60] Sauvaget, J., (1932). Bulletin D'etudes Orientales, 4, Institut Français De Damas, Kahire; Derleyen: Demir, A., (1996). Çağlar İçinde Antakya, Akbank Yayınları, İstanbul.

[61] Heaton, H., (1948). Economic History of Europe, Harper, New York; Çeviren: Kılıçbay, M. A. ve Aydoğuş, O., (1985). Avrupa İktisat Tarihi 1, Teori Yayınları, Ankara; Derleyen: Say Özer, Y., (1996). Ticaret Mekanlarının Oluşum ve Gelişim İlkelerini İncelenerek Tipolojik Açıdan Sınıflandırılması, Doktora Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[62] Özdemir, R., (2002). Antakya Esnaf Teşkilatı 1709-1860, MKÜ Yayınları, Antakya; Derleyen: Tekin, M., (2000). Hatay Tarihi, Birinci Baskı, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

[63] Bazantay, P., (1936). Enquette Sur L'Artisanat a Antioche, Imprimerie Catholique, Beyrut; Derleyen: Demir, A., (1996). Çağlar İçinde Antakya, Akbank Yayınları, İstanbul.

[64] Hatay Valiliği, (2011). Hatay Kültür Envanteri, 1, Sistem Ofset, Ankara.

[65] Vakıflar Genel Müdürlüğü, Defter: 168, Sayfa: 100, Sıra: 445; Derleyen: Şancı, F., (2006). Hatay İlinde Türk Mimarisi 1., Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

[66] Çelenk, Y., (1996). Antakya Sokullu Mehmet Paşa Hanı Çelenk-Haytoğlu Sabunhanesi Restorasyonu, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[67] Vakıflar Genel Müdürlüğü Esas:169, Sıra: 2343, Defter: 1760, s.140; Derleyen: Şancı, F., (2006). Hatay İlinde Türk Mimarisi 1., Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

[68] Asarcıklı, M., (1989). Antakya Kent Formunu Oluşturan Öğelerin Araştırılıp Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

[69] Sahillioğlu, H., (Temmuz 1995). "16. yüzyıl Antakya'sına Ait İki Belge", Güneyde Kültür, Cilt7, Sayı 72: 2; Derleyen: Tekin, M., (2000). Hatay Tarihi, Birinci Baskı, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

[70] Antakya Şer-iye Sicili, Defter no: 10, Belge no: 6-214; Derleyen: Kara, A., (2005). XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Şehri Antakya, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

[71] J. M. Wittmer, Bazar d'Antioche, https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/originals/ff/e9/a2/ffe9a2f579d2d381ff2aab3f242ae8fd.jpg, 08 Nisan 2016.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	: Emir ÇEKMECELİOĞLU
Doğum Tarihi ve Yeri	: 24.11.1991 - Antakya
Yabancı Dili	: İngilizce, Arapça
E-posta	: emircekmeceli@msn.com

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	**Alan**	**Okul/Üniversite**	**Mezuniyet Yılı**
Y. Lisans	Mimari Tasarım	Yıldız Teknik Üniversitesi	Halen
Lisans	Mimarlık	Çukurova Üniversitesi	2013
Lise	Sayısal	Selim Nevzat Şahin Anadolu Lisesi	2009

İŞ TECRÜBESİ

Yıl	**Firma/Kurum**	**Görevi**
2013 - Halen	Tres Mimarlık	Mimar

YAYINLARI

Bildiri

1. Çekmecelioğlu, E., Say Özer, Y., Özer, N. O., (2015). “The Development of Trade Spaces in Antioch”, International Conference on Changing Cities 2, 22-26 June 2015, Porto Heli, Peloponnese - Greece.